
Далекий і близький

Узакъ ве якъын

ШЕВЧЕНКО

Далекий і близький

Узакъ ве якъын

ШЕВЧЕНКО

**Далекий і близький
ШЕВЧЕНКО**

**Узакъ ве якъын
ШЕВЧЕНКО**

 Книговидавнича фірма «Журнал «ДОЛЯ»

Сімферополь, 1999

Далекий і близький

Узакъ ве якъын

ШЕВЧЕНКО

*Фронтиспіс першого
видання "Кобзаря"
1840 року. Офорт
В. Штернберга*

Узакъ ве якъын

Далекий і близький

ШЕВЧЕНКО

Т. Шевченко.
Автопортрет. Туш.
1843

Далекий і близький Шевченко

Узакъ ве якъын Шевченко

Переклади вибраних творів Т. Шевченка
кримськотатарською мовою

Упорядник В.М. Басиров

Передмова кандидата філологічних наук,
професора О.І. Губаря

Редактор кримськотатарських текстів Ю.У. Кандим

Published with the financial help of the International Renaissance Foundation Program "Integration of Formerly Deported Crimean Tatars, Armenians, Bulgarians, Germans, Greeks into Ukrainian Community".

Издание осуществлено при финансовой поддержке Международного Фонда "Возрождение" по программе "Интеграция в украинское общество крымскотатарского народа, армян, болгар, греков, немцев, подвергшихся депортации".

Видання здійснено за фінансової підтримки Міжнародного Фонду "Відродження" за програмою "Інтеграція в українське суспільство кримськотатарського народу, болгар, вірмен, греків, німців, які зазнали депортації".

© Переклади кримськотатарською мовою.
Передмова. Оформлення.

© Книговидавнича фірма «Журнал «ДОЛЯ», 1999

ISBN 966-95494-9-3

© Кримськотатарський ПЕН-клуб, 1999

Далекий і близький
Шевченко

Узакъ ве якъын
Шевченко

ОБНІМІТЕСЬ, БРАТИ МОЇ...

Генію, котрий за висловом великого Дідро, “падає з неба”, призначено представляти свій народ серед народів світу. На фронтоні світової літератури в одному ряду з Гомером і Данте, Шекспіром і Гете, Байроном і Гюго, Пушкіним і Міцкевичем, Лермонтовим і Л. Толстим стоїть ім’я і геніального поета, художника-академіка, мислителя, непохитного борця за свободу і незалежність українського народу, його пророка Тараса Григоровича Шевченка.

До самозабуття любив він свою батьківщину – Україну:

Я так її, я так люблю,
Мою Україну убогу,
Що проклену святого бога,
За неї душу погублю!

З виключною поетичною силою він створив образ України, захоплено оспівав її героїчну історію, славу “козацьку бувальщину”, а також чарівно-дивну красу природи рідного краю. У центрі ж його поетичних роздумів завжди знаходився замучений рідний народ, заради якого поет готовий був віддати все: і труд, і горіння гнівного духу, і життя.

Тараса Шевченка терзала трагічна доля не тільки свого народу, а й усіх пригноблених земель. Він виразив свій сповнений вогняної ненависті протест до різношерстих тиранів, поневолювачів народів “не з позицій виключно українського, а з позицій знедоленого людства”. У його творчість увійшла усвідомлена і тверда “любов до всіх людей, бажання загальнолюдського братерства” (І. Франко).

КЪУЧАКЪЛАШЫНЪ, МЕНИМ КЪАРДАШЛАРЫМ...

Деалар, улу Дидронынъ сёзлеринен айткъанда «коктен энелер». Оларнынъ арджы джиан халкълары арасында озь халкъыны такъдим этмектир. Джиан эдебиятынынъ алтын саифелеринде Гомер ве Данте, Шекспир ве Гёте, Байрон ве Гюго, Пушкин ве Мицкевич, Лермонтов ве Л. Толстойнынъ адларынен ян-янаша гениаль шаир, академик-рессам, мутефеккир, украин халкъынынъ сербестлиги ве мустакъиллиги ичюн амансыз курешкен инсан, онынъ керамет-и сахиби Тарас Григорьевич Шевченконынъ ады алтын сувларнен язылгъандыр.

О, озь ватаны – Украинаны джанындан зияде севе эди:

Мен факъир Украинамны
Севем. Онъа джан къурбан.
Онынъ ичюн къаргъарым
Атта юдже Аллахны.

О, алельхусус шаиране къувет иле Украинанынъ образыны яратты, онынъ къараманане тарихыны, шанлы «казакъ акъикъатыны», бунынъ киби де тувгъан улькесининъ аджайип, муджизели гузеллигини буюк бир котеринкиликнен йырлады. Онынъ тюшюнджелернинъ меркезинде исе тувгъан хор халкъы тура, онынъ истикъбали ичюн шаир эр шейини: эмегини, къудретли рухунунъ атешини, джаныны бермеге эзыр эди.

Тарас Шевченконы ялынъыз озь халкъынынъ дегиль, джеми инсанларнынъ феджий такъдири раатсызлай. О, халкъларны истисмар панджалары арасында туткъан чешит-тюрюлю тиранларгъа «ялынъыз украин халкъынынъ позициясындан дегиль, джеми эзилген инсанлыкънынъ позициясындан» атеш киби янгъан нефретке толугъа наразылыгъыны бильдирди. Онынъ иджадына

У всій світовій літературі немає йому рівного поета щодо глибини художнього осягнення страждання пригноблених, як немає йому рівного і щодо потрясаючої сили гніву та ненависті до деспотизму і тиранії. Англійська письменниця Полін Бентлі, наголошує, що Шевченко як великий національний поет ввів не тільки у загальнолюдську культуру, в художній космос свою Україну, але виступив грізним пророком народної битви проти царя і кріпосників. “В жодній другій європейській літературі немає такого протесту проти рабства, немає такого іншого геніального поета, який би показав жахливість рабства з такою гідною подиву силою, як Шевченко”. Тому Тарас Шевченко – борець за свободу людства, єднання і братолюбності народів, здобув всесвітню любов і славу. Він, за висловом американського президента Ліндона Джонсона, “був більш, ніж українець. Він був державним мужем і громадянином світу”.

Художній геній Т. Шевченка урятували від загибелі видатні діячі російської культури. Серед них – художник з світовим іменем К. Брюллов, поет В. Жуковський, художники О. Венеціанов, В.Григорович. З їхньою допомогою, а також за допомогою українських діячів культури – поета Є. Гребінки, художника І. Сошенка Шевченка було викуплено з кріпацької неволі. Це трапилося 22 квітня 1838 року. Шевченкові тоді виповнилося 24 роки. Після довготривалих поневірянь, ганьблення, зневаги здійснилася мрія: він став студентом Академії мистецтв, улюбленим учнем К. Брюллова. За підтримки цих людей Шевченко з дивовижною швидкістю здобув багаті знання з історії, живопису, літератури, театру, музики, філософії, естетики, зійшов на вершини найпередовіших загальнолюдських ідеалів.

1840 року побачив світ його перший збірник віршів під назвою “Кобзар”, завдячуючи якому, на думку поета-академіка Павла Тичини, “українська література обличчям своїм рішуче повернулася в бік народу, до берегів реального життя”. Місце Т. Шевченка в українській літературі як поета народного, творця української літературної мови, найкращого

«джеми инсанларгъа олгъан севгиси, умуминсанлыкъ къардашлыгъы олмасына даир истеги» (И. Франко) къаст-и къатты турмакътадыр.

Эзильген инсанларнынъ гъам-у кедерлерини бедий джеэттен терен ачып косътерювде, деспотизм ве тираниягъа къаршы къудретли ачув ве нефретини изхар этювде онъа тенъ келеджек шаир джиан эдебиятында ёкъ. Инглиз языкъысы Полин Бентлининъ айткъаны киби, Шевченко улу миллий шаир оларакъ умуминсанлыкъ медениетине кирди, бедият киянатына тувгъан Украинасыны алып чыкъты, чар ве крепостнойлыкъкъа къаршы халкъ курушининъ иляхий бир гъаедары олды: «Дигер ич бир авропа эдебиятында къуллыкъкъа къаршы бойле наразылыкъны коръмезсинъ, къуллыкънынъ мутхишлигини шашыладжакъ дереджедеки къувет иле Шевченкодай ачып косътерген башкъа бир гениаль шаирни расткетирмезсинъ». Затен, Тарас Шевченко – инсанлыкънынъ азатлыгъы, халкъларнынъ бирлиги ве къардашларджа севгиси ичюн бир курушчи сыфатында умумджан севгиси ве шуретине наиль олды. Американынъ президенти Линдон Джонсоннынъ сёзлеринен айтаджакъ олсакъ, о, «украинден зияде девлет адамы ве дюнья ватандашы эди».

Рус медениетининъ белли эрбаплары Т. Шевченконинъ рессамджылыкъ деасыны ёкъ олып кетювден къуртара бильдилер. Оларнынъ арасында дюньяджа белли рессам К. Брюллов, шаир В. Жуковский, рессамлар А. Венецианов, В. Григоровични къайд этмек мумкюн. Оларнынъ ве украин медениет эрбаплары – шаир Е. Гребёнка, рессам И. Сошенконинъ ярдымынен Шевченко крепостнойлыкътан сатып алынды. Бу вакъиа 1838 сенеси апрель 22-де юзъ берди. О вакъытларда Шевченко 24 яшында эди. Узакъ девам эткен мешакъатлар, акъаретлевлерден сонъ онынъ хаялы маддийлешти, омюрге кечти: о, Санат академиясынынъ студенти, К. Брюлловнынъ севимли талебеси олды. Иште, бу адамларнынъ къолтутувлары саесинде Шевченко шашыладжакъ дереджеде бильгиге сарылды, тарих, тасвирий санат, эдебият, театр, музыка, фельсефе, эстетикада зенгин бильгилерге наиль олды, энъ илери кеткен умуминсанлыкъ идеалларнынъ юксекликлерине чыкъты.

Онынъ «Кобзарь» адлы ильк шиирлер джыйынтыгъы 1840 сенеси дюнья юзю коръди. Шаир ве академик Павло Тычинанынъ айткъаны киби,

знавця народу чітко визначили М. Чернишевський, М. Добролюбов, О. Герцен. Яскравий, зігрітий теплом душі образ Т. Шевченка, “русской земли человека замечательного”, створив видатний російський поет М. Некрасов у вірші “На смерть Шевченка”.

Доля геніїв, як засвідчила історія, трагічна. Трагедія Шевченка – потрясаюча. Всього сорок сім літ і один день прожив, а точніше пере-страждав він на білому світі. Двадцять чотири з них – у кріпацькій неволі. Згодом як “опаснейший государственный преступник”, причетний до Кирило-Мефодіївського товариства, за революційні твори, був кинутий в каземат Третього відділу. А потім пролягла дорога на заслання – в Оренбурзький окремий корпус рядовим солдатом. В ухвалі Третього відділу, яка була оголошена поетові у травні 1847 року, стоять слова власноручно написані Миколою І: “Під найсуворіший нагляд з заборонаю писати і малювати”. В своєму щоденнику Т. Шевченко записав: “Если бы я был изверг, кровопийца, то и тогда для меня удачнее казни нельзя было бы придумать, как сослав меня в Отдельный оренбургский корпус солдатом. Вот где причина моих невыразимых страданий. И ко всему этому мне еще запрещено рисовать. Отнять благороднейшую часть моего бедного существования! Трибунал под председательством самого сатаны не мог бы произнести такого холодного, нечеловеческого приговора. А бездушные исполнители приговора исполнили его с возмутительною точностью”. Жорстока муштра, смердюча казарма, неволя, приниження людської гідності, жахлива, сатанинська царська заборона поетові “писати і малювати” – все це підірвало здоров’я Шевченка і передчасно звалило в домовину. 10 березня 1861 року він пішов із життя. Іван Франко писав: “Він був сином мужика, і став володарем в царстві духа. Він був кріпаком, і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком, і вказав нові, світи і вільні шляхи професорам і книжним ученим. Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій”.

ишбу китап саесинде «украин эдебияты бетини халкъкъа, реаль аятнынъ са-иллерине къатиетликнен чевирди». Т. Шевченконнынъ украин эдебиятында халкъ шаири оларакъ туткъан ери, украин эдебий тилининъ яратыджысы, аджайип халкъшынас олгъаны акъкъында Н. Чернышевский, Н. Добролюбов, А. Герцен айрыджа къайд этип кечкендирлер. Белли рус шаири Н. Некрасов озюнинъ «Шевченконнынъ вефатына» деген шииринде «рус топрагъыннынъ аджайип инсаны», дие Т. Шевченконнынъ айдын образыны буюк бир самимиетликнен яраткъан эди.

Тарих косьтергини киби, деаларнынъ такъдири фаджиалы ола. Шевченконнынъ фаджиасы исе гъает мушкюльдир. О, олгъаны оладжагъы къыркъ секиз йыл ве бир кунъ яшады, даа догърусы агъыр бир омюр кечирди. Аятыннынъ йигирми дёрт йылыны крепостнойлыкъ эсаретинде кечирди. Оны «энь хавфлы девлет джинаетчиси», Кирил-Мефодий джемиетине таалюкълы адам олгъаны, инкъилябий эсерлер язгъаны ичюн Учюнджи болюкнинъ казематына быракъкъан эдилер. Бундан сонъ оны Оренбурггъа, Айры корпускъа адий аскер сыфатында сюрдюн эттилер. Учюнджи болюкнинъ 1847 сенесининъ майыс айында шаирге окъуп эшиттирильген къарарында I Николайнынъ озь къолунен язгъан шойле сёзлери бар: «Энь къатты незарет астында тутылсын, язмакъ ве ресим чызмакъ ясакъ этильсин». Т. Шевченко озь кунъделигине шойле деп язгъан эди: «Эгер мен къан ичиджи джаний олгъан олсайдым, манъа Оренбурггъа Айры куорпускъа аскер оларакъ сюрдюн этильмек киби джезаны пек яхшы тюшюнип тапкъанлар демек мумкюн олур эди. Сёз иле айтылмагъан истирабларымнынъ себеби де бундадыр. Бу да етмегени киби, манъа ресим чызмакъ ясакъ этильди. Меним факъыр бир кечинишимнинъ энь алидженап къысымыны чекип алмакъ олурмы! Шейтаннынъ реислигинде олгъан трибунал биле бойле сувукъ, гайрынсаний укъумни окъуп эшиттирмеге тили айланмаз эди. Укъумнинъ багърыташ иджраджылары оны резиллердже там-догърулыкънен иджра эттилер». Даянылмайджакъ муштра, бонъ-алтыджы дереджедеки сасыкъ казарма, эсарет, инсан менлигини акъаретлевлер, чарнынъ «язмакъ ве ресим чызмакъны» ясакъ этмелери Шевченконнынъ сагълыгъыны темелинден сарсытты, бивакът къабирге тыкъты. Шевченко 1861 сенеси март 10-да козьлерини эбедиен юмды. «О, мужик баласы эди ве мане-

Микола перший, цей “гвардейский папа всех реакций”, як назвав його О. Герцен, докладав сил, щоб перетяти дорогу “Кобзаря” Т. Шевченка до народів Росії.

Не минуло ще й десяти днів після прибуття Т. Шевченка на місце заслання – до Оренбургу, як з Петербургу в Крим було відправлено секретний циркуляр № 438 від 19 червня 1847 р. міністра внутрішніх справ Росії Л.О. Петровського на ім'я таврійського губернатора В. І. Пестеля про вилучення і заборону творів Т.Г. Шевченка, П.О. Куліша, М.І. Костомарова:

“СЕКРЕТНО.

ЦИРКУЛЯРНО.

ГОСПОДИНУ ТАВРИЧЕСКОМУ ГРАЖДАНСКОМУ ГУБЕРНАТОРУ.

ГОСУДАРЬ ИМПЕРАТОР ВЫСОЧАЙШЕ ПОВЕЛЕТЬ СОИЗВОЛИЛ:

НАПЕЧАТАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ: ШЕВЧЕНКИ – “КОБЗАРЬ”, КУЛЕША – “ПОВЕСТЬ ОБ УКРАИНСКОМ НАРОДЕ”, “УКРАИНА” И “МЫХАЙЛО ЧЕРНЫШЕНКО”, КОСТОМАРОВА – “УКРАИНСКИЕ БАЛЛАДЫ” И “ВЕТКА”, – ЗАПРЕТИТЬ И ИЗЪЯТЬ ИЗ ПРОДАЖИ.

О ТАКОМ ВЫСОЧАЙШЕМ ПОВЕЛЕНИИ СЧИТАЮ ДОЛГОМ СООБЩИТЬ ВАШЕМУ ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ ДЛЯ ЗАВИСЯЩЕГО ОТ ВАШЕЙ СТОРОНЫ К ИСПОЛНЕНИЮ ОНОГО РАСПОРЯЖЕНИЯ, – ПРИСОВОКУПЛЯЯ, ЧТО ГОСПОДИНОМ МИНИСТРОМ НАРОДНОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ ПРЕДПИСАНО УЖЕ ЦЕНСУРНОМУ ВЕДОМСТВУ НЕ ДОЗВОЛЯТЬ ВПРЕДЬ ПЕРЕПЕЧАТЫВАТЬ ОЗНАЧЕННЫЕ СОЧИНЕНИЯ НОВЫМ ИЗДАНИЕМ.

О ПОЛУЧЕНИИ СЕГО ЦИРКУЛЯРА И О РАСПОРЯЖЕНИИ ВАШЕМУ ПО ОНОМУ ВЫ НЕ ОСТАНОВИТЕ МНЕ ДОНЕСТИ.

МИНИСТР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ Л. ПЕТРОВСКИЙ.

ДИРЕКТОР (Подпись).*

* Цей секретний циркуляр зберігається у державному архіві Криму. Документ виявив Олександр Януш (м. Ялта). Циркуляр був опублікований у газеті “Кримська світлиця” 24 червня 1995 року.

вият алемининъ саиби олды. О, крепостной эди ве инсанлыкъ медениетининъ энъ юксек нокътасы олды. О, окъув-язувны кенди башына огренди ве профес-сорларгъа, китаплардан окъуп-огренип алим олгъан инсанларгъа янъы ышыкълар ве азатлыкъ ёлларны косътерди. Рус аскерий муштрасынынъ юкю астында он йыл чекишти, лякин Русиенинъ азатлыгъы огърунда гъалибана он ордудан зияде ишлер япты», деп язгъан эди Иван Франко. I Николай, яни «бүтюн реакцияларнынъ гвардия бабасы» (А. Герцен), Т. Шевченконынъ «Кобзар»ы Русиеде яшагъан халкъларгъа барып чыкъмамасы ичюн кучюни аджымады.

Т. Шевченко сюрдюник ери оларакъ бельгиленген Оренбург шеэрини етип кельгенине он кунъ толар-толмаз Петербургдан Къырымгъа Таврия губернаторы В.И. Пестельнинъ адына Русие ички ишлер назيري Л.А. Перовскийнинъ 1847 сенеси июнь 19-да имзалагъан 438 санлы гизли циркуляр келип чыкъа. Мезкюр циркуляргъа мувафыкъ Т.Г. Шевченконынъ, П.А. Кулишнинъ, Н.И. Костомаровнынъ эсерлери ясакъ ве мусадере этильмеси талап олуна. Мына шу циркуляр:

«ГИЗЛИ.

ЦИРКУЛЯР.

ТАВРИЯНЫНЪ ГРАЖДАН ГУБЕРНАТОРЫ АЗРЕТЛЕРИНЕ.

ИМПЕРАТОР АЛИЙ АЗРЕТЛЕРИ ШУНЫ БИЛЬДИРМЕКНИ ЭМИР ЭТТИ:ШЕВЧЕНКОНЫНЪ «КОБЗАРЪ», КУЛИШНИНЪ «УКРАИН ХАЛКЪЫ АКЪКЪЫНДА КЪЫССА», «УКРАИНА» ВЕ «МЫХАЙЛО ЧЕРНЫШЕВСКИЙ», КОСТОМАРОВНЫНЪ «УКРАИН БАЛЛАДАЛАРЫ» ВЕ «ПЫТАКЪ» КИБИ ЭСЕРЛЕРИ ЯСАКЪ ЭТИЛЬСИН, САТЫЛЫШТАН МУСАДЕРЕ ЭТИЛЬСИН.

СИЗГЕ БУ АЛИЙ ЭМИР АКЪКЪЫНДА БИЛЬДИРМЕКНИ ОЗЪ БОРДЖУМ, ДЕП САЯМ ВЕ СИЗ ОНЫНЪ ЭДАСЫ ИЧЮН ЭЛИНЪИЗДЕН КЕЛГЕН БУТЮН ШЕЙНИ ЯПАРСЫНЪЫЗ, ДЕП УМУЮТ ЭТЕМ. КЪОШМА ОЛАРАКЪ БИЛЬДИРЕМ КИ, ХАЛКЪ МААРИФИ НАЗИРИ ЦЕНЗУРА ИДАРЕСИНЕ ЮКЪАРЫДА АДЛАРЫ АНЪЫЛГЪАН ЭСЕРЛЕРНИ ИЛЕРИДЕ ГЪАЙРЫДАН НЕШИР ЭТИЛЬМЕЧЕСИ ИЧЮН ЭМИР ЁЛЛАДЫ.

ИШБУ ЦИРКУЛЯРНЫ АЛГЪАНЫНЪЫЗ ВЕ О БОЮНДЖА КЪАБУЛ ЭТ-

З року в рік помножуються путі-дороги Кобзаря до народів світу. Його полум'яне, зігріте біля самого серця, сповнене любові до людей слово, увібрав у свою душу і кримськотатарський народ. Широко-відомий кримськотатарський поет, прозаїк Шаміль Алядін говорив: "Інтерес у нашого народу до української поезії величезний. Осаяним її символом є Тарас Шевченко, ця одна із найвищих вершин світової поезії, яку видно з усіх кінців планети".

Свободолюбна поезія Шевченка близька кримськотатарському народові. Це свіже, прозоре джерело, з якого він черпає силу і мужність, віру у добро і злагоду. Проте простежити оті стежки-дороги Т. Шевченка до кримських татар, до кримськотатарської культури та літератури у наш час не так легко. Причини — відомі. В роки депортації загинули в Криму дорожочинні літературні фонди, видання творів кримськотатарських письменників, їх рукописи, особисті архіви. Було знищено кримськотатарські бібліотеки. Письменники старшого покоління згадують, що вірші українського поета їм відомі іще з шкільної парти. Про творчість Т. Шевченка говорилося у шкільних підручниках. Але де їх тепер знайти?

Авторові цих рядків повезло. Працюючи у бібліотеці Київського державного музею-квартири Павла Григоровича Тичини, я виявив збережені поетом у жакхливій 30-і роки біля двадцяти джерел з історії кримськотатарської літератури, культури. Це збірки творів тоді вже репресованих і фізично знищених А. Гірайбая, Б. Чобан-заде, А. Лятіф-заде, У. Іпчі, О. Акчокракли, Менлі Азіза (Джавтобелі) та інші. Володіючи турецькою та кримськотатарською мовами, П. Тичина читав їхні твори в оригіналі. Збереглися в музеї кілька примірників літературних журналів, а також учбових посібників кримськотатарською мовою, які виходили в Криму.

У "Читанці", упорядкованій І. Алімгераєм, Т. Шевченко поданий у сусідстві з класиками російської літератури Пушкіним, Лермонтовим, Гоголем, Некрасовим, Тургенєвим, а також з кількома поетами тодішніх радянських республік. Розділ названо: "Т. Шевченко. Біографія". Після

КЕН КЪАРАРЫНЪЫЗ АКЪКЪЫНДА МЕНИ ХАБЕРДАР ЭТМЕЛИСИНЪЫЗ.

ИЧКИ ИШЛЕР НАЗИРИ Л. ПЕРОВСКИЙ.

ДИРЕКТОР (имза)*

Кобзарьнынъ джиан халкъларына тараф туткъан ёллары йыл йылдан чокълашалар. Онынъ инсанларгъа нисбетен севги иле толуп-ташкъан, юректен къайнап чыкъкъан араретли сёзюни къырымтатар халкъы кенди сёзю киби къабул этип алды. Белли къырымтатар шаири, несирджиси Шамиль Алядин: «халкъымызнынъ украин шиириетине олгъан мерагъы пек буюктир. Онынъ энъ айдын тимсали Тарас Шевченкодур. О, джиан шиириетининъ энъ юдже юксекликлеринден биридир, о, сейярединъ эр анги кошесинден корюне.»

Шевченконынъ азатперверликнен ашлангъан шиириети къырымтатар халкъына гъает якъындыр. Бу—тазе, буллюр киби бир чокъракътыр, о, къувет ве эрликни, эйилик ве барышыкъкъа олгъан ишанчны ондан ала. Лякин къырымтатар медениети ве эдебиятына Т. Шевченконы къырымтатарларгъа алып кельген ёл ве сокъачыкъларны бизим девиримизде ачмакъ деерлик къолай дегиль. Себеplerини эр кес биле. Сюрдюнюк йылларында Къырымда къыйметли эдебий фондлар, къырымтатар языджыларынынъ китаплары, оларнынъ къолязмалары, архивлери гъайып олдылар. Къырымтатар китапханелери ёкъ этильди. Уйкен несиль языджылары улу украин шаирининъ эсерлерини мектеп чагъындан билемиз, деп хатырлайлар. Мектеп дерсликлеринде Т. Шевченконынъ иджады акъкъында аз язылмагъандыр. Лякин оларны къайдан тапмалы?

Мезкюр сатырларнынъ муэллифине фелек кулип бакъты. Павел Григорьевич Тычинанынъ Киевдеки девлет музей-квартирасындаки китапханеде чалышкъан вакъытымда мен мутхиш 30-нджы йылларда шаир тарафындан сакълап къалынгъан къырымтатар эдебиятына, медениетине, тарихына айт йигирмиге якъын менбааны таптым. Олар арасында А. Гирайбайнынъ, Б. Чобан-заденинъ, А. Ляtif-заденинъ, У. Ипчининъ, О. Акъчокъракълынынъ, Менгъли Азиз (Джавтобели)нинъ ве дигерлерини

¹ Мезкюр гизли циркуляр Къырым девлет архивинде булуна. Оны Александр Януш (Ялта) тапты. Циркуляр 1995 сенеси июнь 24-те «Кримська світлиця» газетасында дердж олунды.

стислого знайомства з життєвим і творчим шляхом, вміщено переклад “Заповіту” кримськотатарською мовою. До речі, цей посібник, як я дізнався згодом, зберігся в бібліотеці кримськотатарського поета Аблязіза Велієва.

...1939 рік. У Києві відбувся Пленум Спілки письменників СРСР, присвячений 125-річчю від дня народження Тараса Шевченка. Поет-академік, співець “чуття єдиної родини” Павло Григорович Тичина, прочитав кримськотатарською мовою “Заповіт” Т.Г. Шевченка у перекладі Шаміля Алядіна. У листі до мене Шаміль Алядін детально розповів про своє знайомство з П. Г. Тичиною. Він був вражений тим, що український поет блискуче володів кримськотатарською мовою, розмовляв нею з ним завжди при зустрічах, відзначав, що з інтересом стежить за розвитком кримськотатарської літератури. Висловив Шамілю Алядіну свою думку про його переклад “Заповіту”. “Переклад мені сподобався. “Заповіт” перекладений на мови багатьох народів Радянського Союзу, але в деяких із них немало “відсебеньок”, домислів, викликаних трудностю віднаходження слів для рим, а у вас увесь переклад складається з слів самого Шевченка. І рими його. Це дуже важливо”.

За переклад “Заповіту” Шаміль Алядін був нагороджений ювілейною Шевченківською медаллю. “Ювілейна медаль всі роки лежала на моєму столі в будинку спеціалістів (вул. Жуковського, будинок 20, кв.11) до війни. Я пішов на фронт 26 липня 1941 року. Більше мене в цю квартиру не пускали”. Як склалася доля медалі, письменник не знає.

Будучи головою Спілки письменників Кримської АРСР, Шаміль Алядін організував і видання книги Т. Шевченка, присвяченої 125-річчю від дня народження Кобзаря кримськотатарською мовою – “Т.Г. Шевченко. САЙЛАМА ШИИРЛЕР” – “Т.Г. Шевченко. ИЗБРАННЫЕ СТИХИ”. – Госиздат Крымской АССР, 1940. До речі, ця книга в одному екземплярі збереглася в кримськотатарській республіканській бібліотеці ім. І. Гаспринського.

Це було перше видання в історії кримськотатарської літератури. Завдячуючи йому, кримськотатарському народові стало можливим на

нинъ джыйынтыкълары бар. Тюрк ве кырымтатар тилини бильген П. Тычина оларнынъ эсерлерини асыл нуханынъ тилинде окъуй эди. Музейде Кырымда чыкъкъан эдебий междмуаларнынъ бир къач нухасы, кырымтатар тилинде дерсликлер ве къуланмалар да мевджут. И. Алимгирай тарафындан тертип этильген «Окъув китабы»нда Т. Шевченконынъ эсерлери рус эдебиятынынъ классиклери Пушкин, Лермонтов, Гоголь, Некрасов, Тургеневнинъ о девирдеки совет джумхуриетлерининъ белли шаирлерининъ эсерлеринен янынаша дердж этильгендилер. Китапта «Т. Шевченко. Терджимейиалы» деген айры баб бар. Шаирнинъ аяты ве иджадий фаалиети кыскадан анылатылган сонъ «Заповита» – «Васиет» шири кырымтатар тилинде дердж этильген. Сырасы кельгенде айтмалы ки, сонъундан анылагъаныма коре, мезкюр дерслик кырымтатар шаири Аблязиз Велиевнинъ шахсий китапханесинде де бар экен.

...1939 сенеси. Тарас Шевченконынъ догъгъанына 125 йыл толгъаны мунасебетинен Киевде СССР Языджылар бирлигининъ пленумы олды. Академик-шаир, «екяне айле дуйгъусы»нынъ йырджысы Павло Григорьевич Тычина Т.Г. Шевченконынъ «Васиет»ини Шамиль Алядиннинъ терджимесинде кырымтатар тилинде окъуды. Шамиль Алядин манъа язган мектюбинде П.Г. Тычина акъкъында тавсиятлы икяе эткен эди. Шамиль Алядин украин шаирининъ кырымтатар тилини яхшы бильгенине айретте къалгъаныны, эр бир корюшювлеринде Тычина кырымтатар эдебиятынынъ инкишаф ёлларыны мунатазам суретте козетип баргъаныны самимий сёзлернен язган эди. «Терджимени пек бегендим. «Васиет» Советлер Бирлигинде бир чокъ халкъларнынъ тиллерине терджиме этильген эди. Лякин оларнынъ эксериетинде терджиманнынъ «озюнден къошувларыны», къафие ичюн сёзлерни тапмакъ агъыр олгъанындан башкъа бир фикирлернинъ къошулгъаныны сыкъ-сыкъ расткетирмек мумкюн. Сизинъ терджименгиз исе Шевченконынъ сёзлеринден япылгъандыр. Къафиелер де онынъки. Бу гъает муимдир», деп Шамиль Алядинге «Васиет»нинъ терджимеси акъкъында озъ фикирлерини айткъан эди.

«Васиет»нинъ терджимеси ичюн Шамиль Алядин Шевченконынъ юбилей медалинен такъдирленген эди. «Юбилей медали дженктен эвель Мутехассыслар эвинде (Жуковский сокъагы, 20, квартира 11) масамнынъ устюн-

своїй рідній мові почути голос геніального співця України, відчутти тепло його душі і удари серця українського народу.

Відкривається книга відомим портретом Тараса Шевченка, створеним І. Репіним. Ілюстрована картинами самого поета: “Гамалія”, “Тополя”, “Шевченко малює двір селянина”, “Самаритянка”, “Байгуші”.

В гранично стислій передмові (автор Г. Ейхлер) подано біографію Т. Шевченка, загальна оцінка його як воістину народного поета, співця селянської революції, ідейного соратника М. Чернишевського, М. Добролюбова.

Починається книга програмовим твором Кобзаря “Заповіт”, написаним хворим поетом 25 грудня 1845 року у Переяславі. У цей трагічний момент свого життя він тривожиться долею України. І після смерті не бажає розлучатися з нею, заповідаючи поховати його “серед степу широкого на Вкраїні милій”, віруючи в звільнення Вітчизни від соціального і національного гніту. Український народ сприйняв “Заповіт” своїм революційним гімном. Вірш перекладено майже всіма мовами народів світу. Кримськотатарською мовою, крім перекладу А. Аліма, опублікованого в цій книжці, відомі переклади Шаміля Алядіна, Е. Шем’ї-заде, А. Мефаєва...

Необхідно відзначити заслугу видавців, перекладачів, упорядників книги, яка полягає в настанові показати титанічну силу художнього генія Т. Шевченка-поета, його багатогранність, виходячи за межі вульгарно соціологічного штампу, який, до речі, позначився і на передмові до книги.

Адже поет-революціонер був і живою людиною. Він любив і бажав бути любимим.

Т. Шевченко залишив неповторний слід в розвитку інтимної лірики. Інтимні мотиви дістали цікаву мистецьку розробку і в його ліро-епіці. Окрасою збірки є переклад О. Аміта фрагмента з поеми “Гайдамаки” під назвою “Ярема і Оксана”, що сприймається чарівною піснею про щастя молодості, окриленої гарячою і чистою, як сльози, людською любов’ю.

де тура эди. 1941 сенеси июль 26-да мен джебэге кеттим. Ондан сонъ мени шу квартирагъа къоймадылар». Медальнинъ бундан сонъки такъдирини язджы бильмей.

Шамиль Алядин Къырым АССР Язджылар бирлигининъ реиси олгъанда Т. Шевченконынъ сайлама эсерлерининъ къырымтатар тилинде терджиме этилип, нешир этильмесини тешкиятландыргъан эди. Бу джыйынтыкъ Кобзарьнынъ догъгъанына 125 йыл толувы мунасебетинен нешир этильген эди. Т.Г. Шевченконынъ 1940 сенеси Къырым девлет нешрияты тарафындан чыкъарылгъан «САЙЛАМА ШИИРЛЕРИ»нинъ бир нусхасы ал-азырда Симферопольде И. Гаспринский адына Къырымтатар джумхуриет китапханесинде булуна.

Бу къырымтатар эдебияты тарихында ильк нешир эди. Къырымтатар халкъы Украинанынъ гениаль йырджысынынъ сесини озъ тувгъан тилинде эшитмеге, къальбининъ атешини, украин халкъынынъ юрек урувларыны сезмеге наиль олды.

Китап Тарас Шевченконынъ И. Репин тарафындан чызылгъан белли портретинен ачыла. Китапкъа шаирнинъ озю чызгъан «Гамалия», «Сельби», «Шевченко койлю азбарыны чыза», «Самаритянка», «Байгъушлар» киби ресимлер кирсетильгендир.

Т. Шевченконынъ терджимейиалы (муллифи Г. Эйхлер) дердж олуна, онъа акъикый халкъ шаири, койлюлер инкъилябынынъ йырджысы, М. Чернышевскийнинъ, Н. Добролюбовнынъ гъаевий меслекдеши, деп иджадына къыймет кесиле.

Китап Кобзарьнынъ программ эсери «Васиет»нен башлана. Шаир бу шиирини Переяславда 1845 сенеси декабрь 25-те хаста алында язгъан эди. Шаир кенди аятынынъ ишбу феджий аньлеринде биле Украинанынъ такъдирини тюшюне. Ольген сонъ да ондан айырылмамакъны истей. Ватанынынъ социаль ве миллий истисмардан къуртуладжагъына ишанч бильдирип, оны «меним азиз Украинамнынъ, къулан чёлю ортасына» дефн этмелерини васиет эте. Украин халкъы «Васиет»ни озюнинъ инкъилябий гимни оларакъ къабул этип ала. Бу шиир джианда аман-аман бутюн халкъларнынъ тиллерине терджиме этильди. Китапкъа кирсетильген «Васиет»ни къырымтатар тилине А.

Тема кохання в ліриці і в ліроепіці Т. Шевченка найчастіше постає у формі болючої, супроводжуваної медитативними роздумами ліричної драми, в основі якої лежить історія нерозділеної любові, або любові розтоптані жорстокими обставинами життя. Такою ж була і любовна історія самого поета-страдника, якому судилося доживати свої дні в самоті, без сім'ї, без дорогої і близької йому коханої людини, і навіть без житла.

А я так мало, небагато
Благав у бога. Тільки хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі біля неї,
Та безталанну мою,
Мою Оксаночку.

В цьому ж ключі постає тема любові в одному із найкращих взірців романтичної поезії Т. Шевченка, — в баладі “Тополя”, побудованій за мотивами української міфології про перетворення дівчини внаслідок нездійсненої любові в дерево. Любий дівчини пішов на війну, “пішов та й загинув”. Балада вміщена в збірці в перекладі О. Аміта.

Над інтимною лірикою Т. Шевченка і творами, які тут згадано, можна було б поставити епіграфом його ж афористичний вислів: “Невесело на світі жить, коли нема кого любити”.

В його поезії звучать глибоко сповідальні роздуми про батька, матір, братів, сестру. До книжки увійшов чудовий, хвилюючий задушевним драматизмом, вірш “Сестрі” в майстерному перекладі Шаміля Алядіна. Він присвячений сестрі Ярині Григорівні, яку дуже любив. Приязнь, що пробудилася між ними ще в дитинстві, не переривалася ніколи.

Далі йдуть твори: “Муза” (в перекладі А. Аліма), “Доля” (в перекладі М. Сулеймана), написані поетом на засланні. Т. Шевченко

Алим терджиме эткендир. Бундан да гъайры ишбу шиирни чешит йылларда Ш. Алядин, Э. Шемьи-заде, А. Мефаев да терджиме эткен эдилер.

Т. Шевченконынъ деасынынъ титаник къуветини, онынъ вульгар ич-тимаий штамплар сынъырындан чыкъкъан чокъджеэтлилигини ачып косътермеге хызмет эткен ишбу китапнынъ наширлерининъ, терджиманларынынъ, тертип этиджилерининъ якъан ишлерини айрыджа къайд этмек керек. Затен, китапкъа язылгъан кириш сёзюнде бу акъта да айтыла.

Эбет, инкъилябчы-шаир тири, ичинде джаны олгъан бир адам эди. Севмеге ве севильмеге истей эди. Тарас Шевченко махремий (интим) лирика-нынъ инкишафында текрарланмайджакъ излер къалдыры. Махремий мевзулар онынъ лироэпикасында да юксек санат дереджесине котерильгендир. «Гайдамаки» поэмасындан алынгъан ве О. Амитнинъ терджимесинде «Ярема ве Оксана» деп адландырылгъан фрагмент топламнынъ энъ гузель саифелерни тешкиль эте демек мумкюн. Оны генчликнинъ козьяш киби сыджакъ ве темиз инсаний севги иле къанатлангъан бахты акъкъындаки аджайип тюрюкю киби къабул этип аласынъ.

Севги мевзусы Т. Шевченконынъ лирикасында ве лироэпикасында темелинде джевапсыз севги, ве я аятнынъ дешетли муити саесинде аякъ асты этильген севги олгъан лирик драма узеринде медитатив тюшюнджелернен къаврап алынгъан, яра киби инълеген шекиллерде бериле. Шаиринъ кенди ашкъынынъ тарихы да бойле эди. Омюрини янъгъыз, аилесиз, севгилисиз, эвсиз-баркъсыз яшап кечирди.

Мен истедим Алладан
Пек аз бир шей: тек бир эвчик.
Эвчик олсун деп орманда
Янынъда да къач сельбичик,
Джандан севген Оксанам да
Олсун меним озъ янымда.

Т. Шевченконынъ романтик назмиетнинъ энъ гузель нумюнелеринден бири олгъан «Сельби» балладасында севги мевзусы айны шойле макъамларда акс эттириле. Мевзу украин мифологиясындан алынгъан олып, мында

відстоює естетичні принципи народності, реалізму, від яких не відступав все своє творче життя. З теплотою, ліричною задушевністю він малює свою натхненницю – “зіроньку”, “порадоньку святу” музу, котра не покидала поета-мученика, сприяла стійкості, його непохитності на шляху творчих шукань: “Мені ти всюди помагала, мене ти всюди доглядала”. Поет не бажає розлучатися з своєю “чистою, святою” музою:

Не покидай мене. Вночі,
І вдень, і ввечері, і рано
Витай зі мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду.

В служінні правді, “святій правді” – визволенню народу, України від соціального і національного гноблення поет вбачав своє призначення, суть свого життя.

Т. Шевченко створює також персоніфікований образ долі, витриманий в лірично-епічному ключі у вірші “Доля”. Доля, як і муза, була для нього другом, братом і сестрою. Поет щасливий і гордий нею – вірною супутницею, що як і він, не кривила душею:

Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.

Принципи служіння народові, вірності життєвій правді були і є близькими кримськотатарським майстрам поетичного слова.

До книги внесено і вірш Т. Шевченка “Бували війни й військові свари” (в перекладі Ю. Теміркая), в якому поет схвилювано відтворював одну із складних і тяжких для України сторінку історії. Невелика

къызнынъ севги акъибетинде терекке чевирильгени акъкъында икяе этиле. Къызнынъ севгилиси дженкке кете, «кете ве эляк ола». Китаптан ер алгъан бу балладаны О. Амит терджиме этти.

Т. Шевченконынъ махремий лирикасы ве китапнынъ бу къысымындан ер алгъан эсерлерине эпиграф оларакъ онынъ афоризмге чевирльген шу сёзлерини алмакъ мумкюн эди: «Севген кишинъ олмаса, дюнъяда яшамакъ къолай дегиль».

Онынъ шиирлеринде бабасы, анасы, агъа-къардашлары, апте-къардашлары акъкъындаки тюшюнджелери кенди теренликлеринен айрылып туралар. Китапкъа инсаннны озюнинъ ичерики драматизминен эеджанландыргъан «Аптеме» серлевалы аджайип шиир кирсетильгендир. Оны Шамиль Алядин усталыкънен терджиме эткен. Шиир Шевченконынъ къыз къардашы Ярина Григорьевнагъа багъышлангъан. Шаир оны пек севе эди. Та балалыкъ чагъында бири-бирине олгъан бу багълылыкъ ич бир вакъыт узюльмеди.

Китапкъа шаирнинъ сюрдюнликте язгъан «Муза» (А. Алимнинъ терджимесинде), «Талий» (М. Сулейманнынъ терджимесинде) деген шиирлери кирсетильген. Бу эсерлеринде Т. Шевченко халкъчанлыкънынъ, реализмнинъ эстетик принциплерини имае эте. Затен, шаир озюнинъ иджадий фаалиетинде бу принциплерден ич бир вакъыт кери чекильмеген эди. Иджадий араштырмалар ёлунда джефакяр-шаирнинъ таянчы олгъан, онъа къувет багъышлагъан «танъчыгъы», «иляхий къуванчы» олмыш музаны, озюнинъ ильхам перисини самимиетликнен, ичерики къальб севгисинен йырлай: «Манъа сен эр ерде ярдым эттинъ, манъа сен эр ерде козь-къулакъ олдынъ». Шаир озюнинъ «темиз, иляхий» музасынен айрылмагъа истемей:

Мени янгъыыз быракъма, эй
Сен сырдашым.
Кунъдюз-гедже, саба-акъшам
Ялан бильмез
Озь тилинънен огрет манъа
Тюш пешиме
Мен айтайым акъикъятны.

Шаир озюнинъ дюнъягъа кельмесини, аятынынъ маиетини озь халкъ-

романтична за своїм характером поема “У тієї Катерини” (перекладач Ібраїм Бахшиш) переселяє читача в Крим. Вражають різнобарвно виписані образи запорожців, носіїв високих морально-етичних звичаїв, козацького побратимства. Під заголовком “Вечір” знайшов своє місце в книжці класичний вірш “Садок вишневий коло хати” (переклад Османа Аміта). Іван Франко назвав його ідилією з життя селянської родини, натхненню виписаною на фоні неповторно чарівної української природи. Вірш створений Т. Шевченком в казематі. При читанні його в колі друзів поет плакав.

Книга “Вибрані вірші” Т. Шевченка без перебільшення явилась значущим документом в історії кримськотатарської літератури, що засвідчив важливий момент духовного зближення двох народів, інтеграції культур.

Входження Т.Г. Шевченка в кримськотатарську літературу, культуру значною мірою завдячує ученому з світовим іменем, академіку А.Ю. Кримському. На Звенигородщині, батьківщині Т. Г. Шевченка, пройшло чимало років його життя. В дитинстві він захопився поезією славетного земляка, народними оповіданнями, легендами, піснями про нього. У них Шевченко виступає живим, безсмертним, мудрим, непримиренним до панства. Народна муза малювала поета викривачем самодурства панів дошкульними, дотепними, сповненими вогнистими іронією і сарказмом словами. В наукових дослідженнях Агатангел Юхимович глибоко і аргументовано осмислює роль Т. Шевченка “у виробленні української літературної мови”, яка, на його думку, стала вираженням національної свідомості українців. У 1901 році побачила світ збірка поезій Агатангела Кримського “Пальмове гілля”, яку І. Франко у своїй рецензії назвав “поважним і тривким надбанням нашої літератури”. Закінчує талановитий поет книжку свою згадкою про Шевченкове свято на Кавказі, звертанням до Шевченка-батька:

ыны, Украинаны ичтимаий ве миллий истисмардан къуртарув киби акъыкът-
къа, «иляхий акъыкъткъа» хызмет этювде коре.

Т. Шевченко лиро-эпик ёнелишинде язылгъан «Талий» шииринде
такъдирнинъ персонификациялаштырылгъан образыны ярата. Талий онынъ
ичюн ильхам киби эм дост, эм къардаш, эм апте эди. Шаир озь талийинен
гъурурлана ве озюни бахтлы сая, чюнки талий онъа, о исе талийине ич бир
вакыт сахтелик япмады.

Ийлекарлыкъ биз бильмедик
Ялан айтмай ич бир зерре
Тек бир алдгъа юрюш эттик....

Аят акъыкътларына садыкълыкъ, халкъкъа хызмет этюв принциплери
къырымтатар назм усталарына да якъындыр.

Китапкъа Т. Шевченконынъ «Арбий дава ве эм дженклер олгъан
эди» шиири де (тердж. эткен Ю. Темиркъая) кирсетильди. Бу эсерде шаир та-
рихнынъ Украина ичюн олгъан энъ агъыр саифелеринден бирине мураджаат
эте. Колемдже пек буюк олмагъан «Анавы Катеринада» (тердж. эткен Ибр.
Бахшыш) серлевалы поэма окъуйуджыны Къырымгъа алып келе. Алий ах-
лякый-этик аныанелернинъ саиби олгъан казакъ къардашлыгъынынъ ташый-
ыджылары – запорожьелилернинъ образлары дюльбер ренклернен акс этти-
рильгендир. Китапта «Эв алдында вишне багъчалыгъы» деген шиир «Акышам»
серлевасы иле (тердж. эткен О. Амит) дердж олуна. И. Франко бу эсерни ад-
жайип украин табиятынынъ текрарланмаз фонунда ильхам иле язылгъан кой-
лю аилесининъ идиллиясы, деп адландыргъан эди. Бу шиирни Т. Шевченко
казематта язгъан. Достларынынъ даиресинде шу шиирни окъугъанда шаир
агълагъан эди.

Т. Шевченконынъ «Сайлама шиирлери» къырымтатар эдебияты та-
рихында эки халкънынъ маневий якъынлашмасында, медениетлернинъ интег-
рациясында гъает муим бир саифени ачкъан, буюк эмиетке малик олгъан бир
весикъа десек, янъылмамыз.

Т.Г. Шевченконынъ къырымтатар эдебиятына, медениетине кирмеси
дюньяджа мешур алим, академик А.Ю. Крымскийнинъ адынен белли бир де-

Батьку Тарасе! Ти чуй присягання!
Ми, українській діти,
Матір і бідного меншого брата
Будем вовіки любити.
Будем боротися, їх визволяти
З пазурів сина Едома!
Каже надія: діждемся напевне
Вільного рідного дома.

Це звертання А. Кримського Іван Франко назвав “гарячим заповітом нашого поета”. Для А. Кримського Тарас Шевченко є прикладом патріотичного служіння рідній Вітчизні – Україні. Поет вірив, що народ напевне діждеться “вільного рідного дому”. За той “вільний рідний дім” Тарас Шевченко віддав життя.

1914 року, не дивлячись на заборону царського уряду, професор Московського Лазарівського інституту східних мов А. Кримський організував у Москві кілька нелегальних вечорів, присвячених століттю від дня народження Тараса Шевченка. Учений написав і статтю про Т. Шевченка, яка була заборонена цензурою.

А у 1923 р. у спеціальному виданні Всеукраїнської академії наук вийшла книга А. Кримського “Переклади Т. Шевченка турецькою мовою”.

Відомо, що турецьку мову розуміли багато кримських татар. Тому вихід цієї книги був також подією в розвитку кримськотатарсько-українських літературних зв’язків і в прилученні кримськотатарського народу до творчості Т. Шевченка.

Сприяючи входженню Шевченка в кримськотатарську літературу, академік А. Кримський, як орієнталіст, тюрколог, що очолював кафедру східної історії і філології Всеукраїнської Академії Наук, доклав багато зусиль і входженню кримськотатарської культури в українську. Вважа-

реджеде багълы. О, Звенигородщинада, Т.Г. Шевченконынъ ватанында белли бир девир яшады. Та балалыкъ чагъында озюнинъ шанлы семетдешининъ шиирлеринен таныш олды, Шевченко акъкъындаки икяелерни, риваетлерни, тюркюлерни динъледиди. Бу икяелер, риваетлер ве тюркюлерде Шевченко панларгъа къаршы нефрет беслеген, джанлы, эбедий, ферасетли бир инсан оларакъ тасвирлене. Халкъ иджадында шаир панларнынъ серсемлигини фаш эте, атешин сарказм иле оларнынъ кулюни кокке савура. Агатангел Юхимович озюнинъ ильмий араштырмаларында Т. Шевченконынъ «украин эдебий тилининъ шекилленмесиндеки» ролюни теренден эсасландырып къайд эте. Онынъ фикириндже эдебий тильнинъ шекилленмеси украинлернинъ миллий анъынынъ озюне хас бир ифадеджиси олды. 1901 сенеси Агатангел Крымскийнинъ «Пальма пытакълары» деген шиирлер джыйынтыгъы дюнья юзю коръди. И. Франко шу джыйынтыкъкъа язгъан рецензиясында оны «эдебиятымызнынъ салмакълы ве гъает эмиетли вариети» деп адландыргъан эди. Истидатлы шаир озь китабыны Кавказда Шевченкогъа багъышлангъан байрам акъкъындаки хатырлавынен екюнлеркен батько-Шевченкогъа мураджаат эте:

Батько Тарас! Эшит бизим антымызны!

Биз, украин балларымыз,

Анамызны, факъир къардашларны

Эбедиен севеджекмиз.

Оларны биз Эдом неслининъ

Панджасындан къуртармакъчюн курешеджекмиз.

Уютимиз сёйлей: бельки корермиз

Тувгъан сербест эвимизни.

А. Крымскийнинъ бу мураджаатыны Иван Франко «шаиримизининъ атешин васиети», деп адландыргъан эди. Тарас Шевченко А. Крымский ичюн тувгъан Ватан — Украина огърунда ватанперверлердже хызмет этювнинъ темсиль-и мисалидир. Халкъ «тувгъан эвининъ азатлыгъыны» мытлакъа кореджегине шаир ишана эди. Айны шу «тувгъан эвнинъ азатлыгъы» огърунда Тарас Шевченко джаныны феда этти.

ючи себе українцем “за належність до тієї землі, її етномовного середовища, серед якого народився і жив”, він ніколи не забував про батьківщину його предків — Крим.

Учений знаходився у постійному контакті з такими видатними кримськотатарськими діячами культури, як Ісмаїл Гаспринський, Бекір Чобан-заде, Осман Акчокракли, Абдула Лятіф-заде, істориком Якубом Кемалем. Учений всіляко заохочував до поглиблення зв'язків з українознавством.

Він ініціював створення “Короткої антології кримськотатарських поетів”. Це була подія в історії кримськотатарської і української культур. Адже з сторінок антології кримськотатарська поетична муза заговорила українською літературною мовою, мовою Тараса Шевченка. Вперше український читач почув незвичайний голос поетичної душі кримськотатарського народу, відкрив для себе цілий світ образів, естетичних барв.

Постає запитання: хто ж здійснив переклади вірців кримськотатарської поезії українською мовою? На нього відповів сам А.Ю. Кримський. “Переклади, котрі я подаю нижче, майже всі зробив Осман Акчокракли”. Завдання було дуже складним і відповідальним. Не кожен міг його вивершити. Необхідна була для успішного здійснення такого важливого задуму багата і різногранна художня індивідуальність. Вона, по-перше, повинна володіти тонким естетичним смаком, щоб розуміти мистецьку своєрідність самої кримськотатарської поезії, її східної граціозності, неповторності гри уяви, філософічності, її ритмомелодики, поетичного синтаксису та інших сторін її поезики.

По-друге, якими шляхами йти перекладачеві, щоб все це багатство та неповторність кримськотатарської поезії передати засобами української мови, такої відмінної від кримськотатарської? А як зберегти в перекладах особливості кримськотатарського віршування? Осман Акчокракли і Агатангел Кримський все це добре розуміли. І, по-третє, необхідне було доскональне володіння українською мовою. І тут без Тараса Шев-

1914 сенеси Москвадаки Лазарев адына Шаркъ тиллери институтынынъ профессоры А. Крымский чар укюметининъ ясакъ эткенине бакъмадан, Москвада Тарас Шевченконынъ догъгъанына юз йыл толуву мунасебетинен гизли оларакъ бир къач акъшамлар откѣрген эди. Алим Т. Шевченко акъкъында макъале язды. Макъале цензура тарафындан ясакъ этильди.

1923 сенесинде исе А. Крымскийнинъ «Т. Шевченконынъ тюрк тилине терджимелери» деген китабы Умумукраин Илимлер академиясынынъ махсус нешири сыфатында дюнья юзю коръди.

Къырымтатарларнынъ эксерieti тюрк тилини биле эдилер. Шунунъ ичюн де ишбу китапнынъ дюнья юзю коръмеси къырымтатар-украин эдебий алякъаларынынъ инкишафында, къырымтатар халкъыны Т. Шевченконынъ иджадынен таныш этювде салмакълы бир адым олды.

Т. Шевченконынъ къырымтатар эдебиятына кирип кельмесине озь иссесини къошкъан академик А. Крымский ориенталист, тюркшынас сыфатында Умумукраина Илимлер академиясында шаркъ тарихы ве филологиясы кафедрасынынъ ребери эди. Бу вазифеде булуныркен, къырымтатар медениетининъ украин медениетине кирип кельмесине чокъ эмек ве гъайрет сарф эткендир. «Шу халкънынъ арасында догъуп, яшап, шу топракъкъа аит олып» кендисини украин сайгъан алим эждатларынынъ ватаны олмыш Къырымны ич бир вакъыт унутмады.

А. Крымский къырымтатар медениетининъ корюмли эрбаплары Исмаил Гаспринский, Бекир Чобан-заде, Осман Акъчокъракълы, Абдулла Ляtifзаде, тарихчы Якъуб Кемалнен якъындан таныш эди. А. Крымский украинашынаслыкънен алякъаларнынъ теренлешмесине ынтыла эди.

Онынъ тешеббюсине бинаэн «Къырымтатар шаирлерининъ къыска антологиясы» дюнья юзю коръгендир. Бу антология къырымтатар ве украин медениетлерининъ тарихында муим вакъиа олды. Къырымтатар шиирieti мезкюр антологиянынъ саифелеринде украин эдебий тилинде, Тарас Шевченконынъ тилинде янгъгырады. Украин окъуйджысы къырымтатар халкъынынъ шаирane къальбининъ эеджанлы, озьгюн, мефтюн этиджи сесини ильк кере эшитти, кендисине образларнынъ, эстетик ренклернинъ бутюн бир алемини ачты.

ченка не можна було обійтися. Адже О. Акчокракли не міг оволодіти українською мовою без засвоєння вершинних досягнень у її розвитку, яких дійшов Т.Г. Шевченко.

Агатангел Юхимович Кримський і сам взяв участь у створенні антології. Він був, консультантом, допомагав редагувати переклади, маючи перед собою, як він згадував, оригінали творів кримськотатарських авторів.

Антологією завершується ґрунтовний історико-літературний нарис А. Кримського “Література кримських татар”, що увійшов до створеного ним збірника, який зберігається в особистій бібліотеці П.Г. Тичини при Київському музеї-квартирі поета за № 1113, “Студії з Криму” (1930) разом з цілим рядом праць, що знайомлять українського читача з літературою, культурою, історією, етнографією, мовою кримськотатарського народу. Це і “Сторінки історії Криму та кримських татар”, “До історії теперішніх 25% татарської людності в Криму”, “Чуфуткале”. Окремо видана його праця “Тюрки, їх мови та літератури”, де присвячено цілий розділ з’ясуванню особливостей кримськотатарської мови і цим самим зроблений певний внесок в інтеграцію культур двох наших народів. Наголосимо: всі названі праці академіка написані українською мовою.

Депортація кримських татар більш ніж на півстоліття загальмувала історично значущий процес інтеграції кримськотатарської та української культур, якому так багато віддав сили і здоров’я універсальний філолог з світовим іменем, пропагандист творчості поетичного генія України А.Ю. Кримський. Після повернення кримськотатарського народу на свою історичну батьківщину цей процес знайшов своє продовження у активній діяльності Кримської республіканської організації Спілки письменників України (голова правління організації – Д. Кононенко – поет, перекладач, публіцист, лауреат премії С. Руданського Кримського фонду культури, заступник голови Шакір Селім – кримськотатарський поет, перекладач, лауреат премії Адама Міцкевича, заснованої в Польщі). До органі-

Бу ерде: кырымтатар шириетининъ нумюнлерини украин тилине ким терджиме этти? – деген суаль догъа. Бу суальге А.Ю. Крымскийнинъ озю джевап бере: «Ашагъыда кетирильген терджимелернинъ эксеритини Осман Акъчокъракълы япты». Къоюлгъан вазифе, керчектен де, агъыр ве месюлиетли эди. Терджимелерни мувафакъиетнен эда этмек ичюн зенгин ве чокъ джеэтли бедий индивидуаллик талап олуна эди.

Биринджиде, бу иште кырымтатар шириетининъ озьгюнлигини, онынъ шаркый летяфетини, тасавурат, фельсефенинъ текрарланмаз оюныны, онынъ ритмомелодикасыны, поэтик синтаксисини, онынъ поэтикасынынъ дигер тарафларыны аңламакъ ве бильмек ичюн гъает назик, индже эстетик дидге саип олмакъ керек.

Экинджи, кырымтатар тилинден тюбю-темелинден фаркъ эткен украин тилининъ васталарынен кырымтатар шириетининъ бутюн зенгликлери ве инджеликлерини ачып косътермек ичюн терджиман насыл ёлнен кетмели? Терджимелерде кырымтатар шириетининъ хусусиетлерини насыл сакълап къалмалы? Осман Акъчокъракълы ве Агатангел Крымский бу шейлернинъ эписини пек яхшы аңлай эдилер. Ве, учюнджиде, терджиман украин тилине пек яхшы бильмек керек эди. Бунда Тарас Шевченконынъ «ярдымы» олмагъан олса иш битмез эди. Эбет, О. Акъчокъракълы Т.Г. Шевченконынъ украин тилининъ инкишафында ишгъаль эткен юксекликлерини менимсемеден шу тильни мукеммель билип оламаз эди.

Ишбу антологиянынъ мейдангъа кетирильмесинде Агатангел Юхимович Крымскийнинъ озю де иштирак этти. О, консультантлыкъ япты, кендисиз къайд этип кечкени киби, кырымтатар муэллифлерининъ эсерлерининъ асыл нусхаларыны терджимелернен къыяс этип, оларны редактирлемеге ярдым этти.

Антология А. Крымскийнинъ «Кырымтатарларнынъ эдебияты» серлевалы фундаменталь тарихий-эдебий очеркинен екюнлене. Бу очерк 1930 сенеси нешир этильген «Кырым манзаралары» («Студії з Криму») джыйынтыгъына дигер макъалелернен бир сырада кирсетильди. Бу эсерлер украин окъуйджыларыны кырымтатар эдебиятынен, медениетинен, тарихынен, этнографиясынен, тилинен таныш этелер. «Кырым тарихы ве кырымтатарлар»,

зації входять українські, російські та кримськотатарські письменники. Працюють митці у тісних творчих контактах. Разом проводять літературно-художні вечори у вузах, бібліотеках, школах. Виступають в пресі, по республіканському радіо, телебаченню.

Активізувалася перекладацька діяльність. В перекладі українською мовою Данила Кононенка з'явилися твори кримськотатарських поетів А. Велієва, Ш. Селіма, Ю. Теміркая, Н. Умерова, Р. Фазила, Р. Халіда, А. Кокієвої. Віктор Гуменюк, Микола Мирошніченко переклали твори Ю. Кандима, О. Корсовецький – Ш. Аппазова. Російською мовою Валерій Басиров переклав поезії Е. Шем'ї-заде, Ш. Селіма, І. Асаніна, Ю. Кандима.

У поетичній антології “На нашій, на своїй землі”, що вийшла в Києві 1995 року, цілий ряд сучасних поетів Криму подано двома мовами – кримськотатарською і українською. 1997 року, також двома мовами вийшла в Києві збірка віршів Юнуса Кандима “Сарі ань” (“Жовта мить”).* (Перекладач М. Мірошніченко).

Доскональні переклади віршів Лесі Українки кримськотатарською мовою зробив А. Велієв. Ш. Селім переклав кримськотатарською мовою вірш “Любіть Україну” В. Сосюри, а Юнус Кандим переклав кримськотатарською мовою вірші П. Тичини, А. Кримського, а також цикл оповідань М. Коцюбинського про кримських татар “Під мінаретами”, “На камені”, “В путях шайтана”, написав проникливо емоційну статтю про великого “сонцепоклонника”, продовжувача традицій Т. Шевченка, який у своїх новелах проспівав повну людяності, любові пісню про кримськотатарський народ.

Але чи не найважливішим творчим здобутком у зміцненні духовного єднання українського і кримськотатарського народів є видання виб-

* С. Антонишин: Голос звогненої миті, Київ, журнал «Всесвіт», 1999. – № 3.

«Къырымда шимди 25 файызны тешкиль эткен татар эалисининъ тарихына даир», «Чуфуткъале» киби макъалелер булар джумлесиндендир. «Тюрклер, оларнынъ тили ве эдебияты» серлевалы эсери айры нешир оларакъ дюнья юзю коръди, алим бу эсеринде буюк бир къысымыны къырымтатар тилининъ хусуиетлерине багъышлады, бойлеликнен халкъларымызнынъ медений интеграциясына салмакълы иссе къошты. Шуны да къайд этмек керек ки, академикнинъ юкъарыда къайд этильген эсерлери украин тилинде язылгъандыр.

Дюньяджа мешур универсаль филолог, украин халкъынынъ деасы Тарас Шевченконынъ иджадынынъ тешвикъатчысы А.Ю. Крымский къырымтатар ве украин медениетлерининъ тарихий эмиетке малик олгъан интеграция джеръянларынынъ инкишаф этмесине кучюни, сагълыгъыны аджымагъан эди. Лякин къырымтатарларнынъ ярым асырдан зияде девам эткен сюрдюнлиги мезкур джеръянларны баягъы чаналаткъан эди. Къырымтатарлар озъ тарихий ватанларына къайтып кельгенлеринден сонъ мезкур джеръян янъы къувет иле фааллешти. Украина Языджылар бирлигининъ Къырым джумхуриет тешкиляты (идаре реиси—шаир, терджиман, публицист, Къырым медениет фондунынъ С. Руданский адына мувяфатынынъ лауреаты Д. Кононенко, реиснинъ муавини—къырымтатар шаири, терджиман, Полония медениет вакъуфынынъ А. Мицкевич адына мукафатынынъ лауреаты Ш. Селим) эки халкънынъ эдебий алякъаларынынъ гъайрыдан тикленмесине, пекинмесине айрыджа дикъкъат айыра. Ишбу тешкилятнынъ эркъанына кирген украин, рус ве къырымтатар языджылары бирликте эдебий-бедий акъшамлар отъкерелер, алий окъув юртларында, мектеплерде, китапханелерде окъуйджыларнен корюшелер, матбуатта, джумхуриет радио ве телевидениесинде чыкъышлар япалар.

Терджиме ишлери де ёлуна къоюлды. Къырымтатар шаирлеринден А. Велиевнинъ, Ш. Селимнинъ, Ю. Темиркъаянынъ, Н. Умеровнынъ, Э. Фазылнынъ, Р. Халидининъ, А. Кокиеванынъ эсерлери Д. Кононенконынъ терджимесинде, Ю. Къандымнынъ шиирлери В. Гуменюкнинъ, А. Мойсиенконынъ, М. Мирошниченконынъ терджимелеринде, Ш. Аппазовнынъ шиирлери О. Корсовецкийнинъ терджимелеринде украин тилинде янъгъырадылар.

1995 сенеси Киевде нешир олунгъан «Бизим озюмизнинъ топрагъы-

раних творів Кобзаря двома мовами “Далекий і близький Шевченко” (упорядник В. Басиров). З великою відповідальністю і любов’ю підійшли до створення цієї феноменальної книги кримськотатарські митці. Їм близький український поет-засланець, мученик, захисник знедолених всієї землі, в тім числі і знедолених кримськотатарського народу.

“Трагедія і історія кримськотатарського народу тисячами невидимих ниток зв’язана з долею і трагедією українського народу. Якраз тому Шевченко дорогий кримським татарам, які повинні читати його не тільки українською мовою, але і своєю рідною мовою”, – так пише поет, головний редактор газети “Янъы дюнъя” Нузет Умеров.

Поділяє ці думки і поет, прозаїк, перекладач і видавець Валерій Басиров: “Скільки б роки не точили пам’ять знедолених, скільки б очманілі невігласи не заяжовували світле ім’я Шевченка – зоря цієї Людини не тьмяніє, а навпаки – продовжує сходження над світом. Шевченко – слава і гордість не лише українського народу, а й тих, хто, попри всі перепони, торує шлях до свободи, ліпшого життя”.

Поему “Катерина” кримськотатарською мовою переклав поет Шакір Селім. “Працюючи над перекладом поеми, я плакав ночами, – пише він. Мене потрясла трагедія чистої, щирої дівочої любові, трагедія материнства”. ...”Потрясла трагедія”... “Нема сильніш від землетрусу, як потрясать серця людей”, – так чудово сказав про могутність поетичного таланту Т. Шевченко Павло Тичина. Але чи кожному митцеві дана ця могутність? Ні. Нею ж володів «наш геній з геніїв» – Тарас Шевченко.

Про жіночу трагічну долю створив Шевченко “прегарні перли нашої літератури, як “Катерину”, “Наймичку”, “Відьму”, “Петруся” та “Княжну” – писав Іван Франко. “Не знаю в літературі всесвітній поета, – продовжує Іван Франко, – котрий би так витривало, так гаряче і з цілою свідомістю промовляв в обороні жінок...” “Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би представив так високо і так щиро людський ідеал жінки-матері, як се вчинив Шевченко в своїх поемах “Відьма”, “Неофіти” і “Марія”. Для Тараса Шев-

мызда» деген шиирлер антологиясында Къырымда яшагъан бир сыра земаневий къырымтатар шаирлерининъ эсерлери украин ве къырымтатар тиллеринде дердж этильди. 1997 сенеси Киевде Юнус Къандымнынъ «Сары анъ» – «Жовта мить» (терджиман М. Мирошниченко) эки тильде нешир этильди. Академик Иван Дзюба онъа: «Аджайип шиирлер, олар ашкъ иле терджиме этильген», деп къыймет кескен эди.*

А. Велиев Леся Украинканынъ шиирлерини, III. Селим В. Сосюраннынъ «Украинаны севинъиз» шиирини къырымтатар тилине терджиме этти. Юнус Къандым исе П. Тычинанынъ, А. Крымскийнинъ шиирлеринден гъайры Михайло Коцюбинскийнинъ къырымтатарлар акъкъында язгъан бир сыра икяелерини, джумледен «Минарелер астында», «Ташлар устюнде», «Шейтан шеъринде» икяелерини къырымтатар тилине терджиме этти, Т. Шевченканынъ анянелерини девам эттирген, озь эсерлеринде инсаниетликни, къырымтатар халкъына нисбетен севги йырыны йырагъан улу «кунеш эвлядынынъ» яратыджылыгъы акъкъында самимий, ихтираслы макъалелер язды.

«Узакъ ве якъын Шевченко» китабынынъ эки тильде нешир этильмеси (тертип этиджи В. Басыров) украин ве къырымтатар халкъларынынъ маневий якъынлашмасына хызмет эткен муим бир вакъиадыр. Къырымтатар шаирлери ишбу феноменаль китапнынъ дюнья юзю корьмесине буюк севги ве месюлиетнен янаштылар. Ер юзюнде эзиетленген джеми инсанларнынъ, бу джумледен къырымтатар халкъынынъ имаеджиси, сюргюн этильген украин шаири, иляхий бир инсан оларгъа да якъындыр.

«Къырымтатар халкъынынъ фаджиасы ве тарихы украин халкъынынъ такъдири ве фаджиасынен козьге корюнмеген бинглернен йипчиклер иле багълыдыр. Шевченко къырымтатарлар ичюн гъает къыйметлидир, олар оны тек украин тилинде дегиль, озь ана тилинде де окъумакъ кереклер», деп яза шаир, «Янъы дюнья» газетасынынъ баш муаррири Нуззет Умеров.

Шаир, терджиман ве нашир Валерий Басыров бу фикирлернен разы ола: «Йыллар эзильген халкъларнынъ хатырасыны не къадар сильмесин,

* Светлана Антонишин: «Голос звоненої миті». «Всесвіт» меджмуаси, 1999, № 3.

ченка “Слово МАМО, Великеє, Найкращее слово!”

Справді подвижницьку роботу здійснив поет Юнус Кандим. Йому належать переклади великих ліро-епічних творів, які відзначаються широтою узагальнень, осмислення пекучих проблем суспільно-політичного життя, багатством і неповторною яскравістю художньої форми. Це поема “Кавказ” та послання “І мертвим, і живим...”

Поема “Кавказ”, як і поема “Сон”, є класичним взірцем політичної поезії Т. Шевченка, його могутньої по спалаху гніву сатири, скерованої проти російського самодержавства з його колонізаторською політикою, загарбницькими війнами. Кілька десятиліть тривала війна проти народів Кавказу. Тисячі людських жертв забрала вона. В поетичній уяві Шевченка-гуманіста Кавказ постає краєм, де гори “засіяні горем, кровію політи”. Виринає у його пам’яті і міфічний образ Прометея, пов’язаний з Кавказом. Титан-богоборець викрав у Зевса вогонь, щоб врятувати людство від холоду, темряви, за що був прикутий до кавказької скелі на вічні муки. У Шевченка Прометей – уособлення нездоланності, незнищенності народу, його поривань до свободи.

Царська Росія – це цитадель соціального і національного гноблення. Відомо, що царські міністри мови усіх “інородців” (не росіян) називали “собачьими наречиями”. До “інородців” відносилися і кримські татари, і українці. В зловісному мороці, в заціпенілому мовчанні бачив поет пригноблені і безправні народи всієї Росії:

А тюрм! А люду... Що й лічить!
Од молдаванина до фіна
На всіх языках все мовчить.
Бо благоденствує.

Колоніальною бойнею оберталося це “благоденствіє”, як показав Шевченко, для народів Кавказу. Поет розвінчує загарбницькі цілі цариз-

ясакълар ве сусувлар Шевченконь айдьн сьмасыны не къадар орьтмесин-лер бу адамньнъ булльор киби мусеффа танъы къаранлыкъларны енъип, алем узьре нур сачар. Шевченко ялынъыз украин халкъынынъ дегиль, азатлыккъа, сербест аяткъа тараф ёл туткъан, бутюн седлерни ашкъан инсанларнынъ шаны ве гъурурыдыр».

Т. Шевченконьнъ «Катерина» поэмасыны кырымтатар тилине шаир Шакир Селим терджиме этти. «Поэманьнъ терджимеси узеринде чалышыр экеним, геджелери агълай эдим, — деп яза о. — Бир кызынынъ самимий севгисининъ фаджиасы, аналыкъ фаджиасы меним юрегимни тепрендирди». «Фаджиа тепрендирди...». «Инсанларнынъ юрегини тепрендирмек зельзеледен де къуветлидир», — деп язгъан эди Т. Шевченконьнъ шаирани истидатнынъ къудерети акъкъында Павло Тычина. Бойле къудрет эр бир эдипке берилеми? Ёкъ. Бу къудретке «деалар деасы» олгъан бизим Тарас Шевченко саип эди.

Т. Шевченко къадынларымызынынъ феджий такъдири акъкъында «эдебиятымызынынъ энъ гузель инджилери олгъан «Катерина»ны, «Наймичка»ны, «Обур»ны, «Петруся»ны, ве «Княжна»ны яраткъан эди», — деп язды Иван Франко. «Джиан эдебиятында къадынларны бу къадар бир эеджаннен, самиметнен къорчалагъан бир де-бир шаирни бильмейим», «Джиан эдебиятында къадыннынъ, ананынъ инсаний идеалыны о къадар юксек ве кениш такъдим эткен бир де-бир шаирни бильмейим. Бу шейни Шевченко озюнинъ «Обур», «Неофитлер», «Мария» киби поэмаларында ачып косътере бильди». Тарас Шевченко ичюн «АНА сёзю—энъ улу ве энъ дюльбер, иляхий сёздир».

Терджимелер саасында шаир Юнус Къандым акъикъатен де федаийлик косътере. О, Т. Шевченконьнъ буюк лиро-эпик эсерлерини кырымтатар тилине терджиме этти. Бу эсерлер озь ичине къаврап алгъан проблемаларнынъ кенишлигинен, ичтимаий-сиясий аятнынъ энъ кескин меселелерининъ ачып косътерильмесинен, бедий шекиллерининъ зенгинлиги, текрарланмазлыгъы ве айдынлыгъынен айрылып туралар. Т. Шевченконьнъ «Кавказ» поэмасы, «Украинада ве Украинанынъ тышында мерхум олгъан, яшагъан ве даа догъулмагъан семетдешлериме меним достане селямым» эсери булар джумлесиндендир.

«Кавказ» поэмасы Т. Шевченконьнъ «Тюш» поэмасы киби сиясий

му, що рядилися в ігри дарування свободи.

Лунає саркастично уїдливиий голос Шевченка про ту “цівілізаторську” роль царизму, яка полягала в тому, щоб навчити горців “почому хліб і сіль почім”, “як і тюрми муровати, кайдани кувати, як їх носить”, “і як плести кнути узлувати”. Нехай подумають горці і над тим, чому вони “платить за сонце не повинні?”

Вперше поема була опублікована у збірці “Новые стихотворения Пушкина и Шевченки, запрещенные в России”, виданій у Лейпцигу 1859 року. Тарас Шевченко присвятив цей твір своєму щирому другові художникові Якову де Бальмену, який ілюстрував збірку “Вірші Т. Шевченка” (1844). Звістка про те, що офіцер Яків де Бальмен загинув у поході на Кавказі, обізвалася гірким болем у душі Т. Шевченка. В посвяти-епілозі читаємо:

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну. Довелось запить
З Московської чаші московську отруту.

Боротьба народів Кавказу за свою свободу проти російського самодержавства виражена в поемі, на думку Івана Франка, не виключно з становища українства, “а на ширшій, можна сказати, загальнолюдській основі. Всяка боротьба за волю, всяке змагання проти “темного царства” знаходить прихильника в нашій поеті. “Кавказ” се огниста інвектива (різкий викривальний виступ – **О.Г.**) проти “темного царства” зі становища загальнолюдського, се, може, найкраще свідоцтво могутнього, всеобіймаючого, широколюдського почуття нашого поета”.

Великих творчих зусиль вимагало від перекладача “Послання мертвим і живим...” Цей глибоко патріотичний твір, у якому зійшлися

поэзиянынъ классик нумюнесидир. Онынъ куль-виран этиджи къудретли сатирасы рус самодержавиясына, онынъ мустемлекеджилик сиясетине, баскъын-джылыкъ дженклерине къаршы догърултылгъандыр. Кавказ халкъларына къаршы дженк онларнен йыл девам этти. Бинълернен адамлар эляк олды. Кавказ инсанпервер шаир Шевченконынъ шаиране тасавурында дагълары «гъамлар иле сачылгъан, къан иле суварылгъан» ульке оларакъ джанлана. Кавказ дагъларына багълап къоюлгъан Прометейнинъ мифик образыны джанландыра. Инсанларны сувукътан, ачлыкътан, къаранлыкътан къуртармакъ ичюн Прометей Зевстен атеш хырсызлай, бунынъ ичюн исе оны Кавказ дагъларындан бириндеки къаягъа къандаллап къоялар. Шевченконынъ Прометейи такъдирге бойсунмагъан, сербестликке ынтылгъан халкъны анъдыра.

Чар Русиеси ичтимаий ве миллий истисмарнынъ ювасыдыр. Малюм ки, чар укюметининъ назирлери рус тилинден гъайры джеми халкъларнынъ тиллерини «копеклернинъ тили» деп адландыргъан эдилер. «Копек тиллилернинъ» сырасына къырымтатарлар да, украинлер де кире эдилер. Шаир русие-нинъ истисмар этильген бутюн акъ-укъукъсыз халкъларынынъ дешетли унутулугъа махкъом этильгенини коръмей къалмай.

Я, тюрьмелер! Я, инсанлар...
 Аджет ёкътыр саймагъа
 Молдовандан фингедже –
 Эр бир тильде эр шей суса
 Эр кес кейфлер къучагъында

Шевченконынъ косътергени киби, ишбу кейф чатув Кавказ халкълары ичюн мустемлеке бойнасына чевириле. Шаир чаризмнинъ сербестлик эдие этюв деген оюнларына чевирилген баскъындыжылыкъ макъсадларыны фаш эте. Дагълыларгъа «отъмек, тузнынъ къач капик тургъаныны», «насыл этип апсханелер къурмакъны, къандаллар ясамакъны, оларны насыл ташымакъны», «оръме къамчылар оръмекни», дагълылар не ичюн «кунеш акъкъыны тѣлемегенлерини» огретмеге догърултылгъан чаризмнинъ «цивилизаторларджа» ролю акъкъында язаркен, Шевченконынъ сарказм толугъа сеси даа зияде кескин, даа зияде дешет иле янъгъырай.

гострі соціальні і політичні проблеми, вражає багатством новаторських винаходів геніального майстра поезії. І побудова послання, і його ритмо-мелодика, тропи, поетичний синтаксис, і багатуша інтонаційна гама та оригінальне поєднання ліризму з елементами сатири – все це необхідно було відтворити в перекладі. Перекладач успішно справився з поставленим завданням.

Перша грань цього твору – лірична сповідальна стихія. Вона дає підстави дослідникам говорити про нього як про ліричний монолог. Справді, перед читачем відкривається широкий діапазон ліричних пере-втілень ліричного героя-оповідача, душа якого повна страждань, навіяних мученицькою долею рідної землі, рідного народу.

На самому початку послання застаємо ліричного героя в стані плачу. Причиною гірких його сліз стала жахлива дійсність, де “кайданами міняються, правдою торгують”, де “людей запрягають в тяжкі ярма”, “орють лихом, лихом засівають”. Драматизм переживань ліричного героя переростає в обурення і в гнівний осуд винуватців народного горя, яких поет називає “недолюдками”, “дітьми юродивими”. Сповідальний задушевний ліризм переходить в ніщивний сарказм. Шевченко створив сатиричний образ українського панства з його лжепатріотизмом, брехливістю, удаваним народолобством. Балакуни про “братерство братне” далі слів не йшли, а залишалися жорстокими гнобителями, підніжками царизму. Поет відверто, прямо заявляє душителям народу, що їх жде неминуча розправа знедолених:

Схаменіться! будьте люде,
Бо лихо вам буде.
Розкуються незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро і гори!

Бу поэма биринджи кере 1859 сенеси Лейпцигде «Пушкин ве Шевченконынъ Русиеде ясакъ этильген янъы шиирлери» джыйынтыгында нешир этильген эди. Тарас Шевченко бу эсерини «Т. Шевченконынъ шиирлери» джыйынтыгына иллюстрациялар азырлагъан рессам досту Яков де Бальменге багъышлагъандыр. Субай Яков де Бальмен Кавказ сеферинде эляк ола. Бу хабер Т. Шевченконынъ юрегине пичакъ киби саплана. Поэманынъ сонъки къысымында бойле сатырлар бар:

Меним екяне достум, мерхаметли Яковым,
Сени де ёкъ эттилер! Украина ичюн дегиль,
Онынъ къатили ичюн ал къанынъны сен тёктинъ.
Московларнынъ зеэрини московларнынъ
Чанагындан санъа ичмек сырасы кельди.

Поэмада Кавказ халкъларынынъ озъ сербестликлери ичюн Русие самодержавиясына къаршы куреши акс эттирилген, бу куреш украинджиликининъ тикленмесинен узвий багъылыкъта келе, деп язгъан Иван Франко. «Куреш кениш, умуминсанлыкъ микъясында акс эттириле. Сербестлик ичюн эр анги куреш, «къара къуветлерге» къаршы эр анги арекет бизим шаиримизде кенди тарафдарыны була. «Кавказ» – умуминсанлыкъ позицияларында турып «къара къуветлерге» къаршы япылгъан атешин бир инвективадыр (кескин, фаш этиджи арекет – А.Г.), бу исе шаиримизнинъ къудретли, эр шейни къаврап алыджы терен инсанлыкъ дуйгъуларынынъ саиби олгъаныны косътере».

«Украинада ве Украинанынъ тышында мерхум олгъан, яшагъан ве даа догъулмагъан семетдешлериме меним достане селямым» эсери терджимандан буюк истидат ве эмек талап эте. Ватанперверлик рухунен ашланылгъан бу эсерде ичтимай ве сиясий проблемалар бири-бирилеринен узвий багъланып келе. Эсер шиириетнинъ гениаль устасынынъ новаторларджа зенгин тапылмаларынен айрылып тура. Эсернинъ турмуш вакъиалары узеринде къурулмасы, онынъ ритмомелодикасы, олъчюлери, поэтик синтаксиси, гъает зенгин интонацион гаммасы, лириканынъ сатирик элементлернен бирикип, мейдангъа кетирген озьгюн шекиллери тер-

І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших...

Шевченко викриває сліпе схилення панів-лібералів, кріпосників перед іноземщиною, нехтування українською культурою, мовою народу. Чи не пора землячкам “не дурити себе” і людей, та не чекати, поки “німець вузлуватий”, що вже “на Січі картопельку садить”, “історію нашу нам розкаже?” Адже “в своїй хаті своя правда, і сила, і воля”. Але Шевченко далекий від національної обмеженості. Він заповідає:

Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.

Твір “І мертвим, і живим...” зіграв свою роль у піднесенні національної свідомості українського народу, у збудженні його прагнень до соціального і національного визволення.

Юнус Кандим переклав і ліричний вірш “Розрита могила”, де поет намагався відповісти на питання – чому Україна стала “великою руїною” і чому вона не раз перетворювалася в колонію.

“Читаючи Шевченка, – пише Юнус Кандим, – близько доторкаєшся з radoщами і болем не тільки самого поета, але й кожного українця. Не тільки українця, а й кожного татарина. Усмішка на обличчі і біль у серці не можуть бути українськими чи кримськотатарськими. Почитайте Шевченка і ви переконаєтесь в цьому”.

Т. Шевченко – ліричний філософ, узагальнюючий образ якого постає з лірики, ліро-епічних творів. Поет вражає мудрістю, самотністю роздумів над вічними загальнолюдськими проблемами життя, даючи їм неповторне індивідуалізоване естетичне осягнення. Впадає в око звер-

джимеде сакълап къалынмалы. Ю. Къандым бу вазифени мувафакъиетнен эда этти.

Эсер ильк бакъышта, лирик икяени анъдыра. Бу шей тедкъикъ-атчыларгъа мезкюр эсер нефисий бир монолог, деп адландырмагъа имкян бере. Керчеткен де, окъуйджынынъ козьлери огюнде тувгъан топрагъынынъ, тув-гъан халкъынынъ феджий такъдирине янгъан, юректен яралы икяеджи лирик къараманнынъ лирик тюшюнджелерининъ кениш диапозоны къулач ала.

Эсернинъ ильк сатырларында лирик къараман агълап отургъанында расткетиремиз. Онынъ аджджы козьашларынынъ эсас себеби дешетли барлыкъта – «къандалларнен алмашылгъан, акъикъатнен алыш-вериш япылгъан», «адамларны агъыр боюндырыкъкъа еккен», «дерт къазып, дерт сачылгъан» барлыкъта эди. Лирик къараманнынъ драматик гъам-кедерлери халкънынъ башына белялар кетирген инсанларгъа нисбетен нефрет ве кескин укюмге чевириле, шаир бу шахсларны «гъайрыинсанлар», «печеллернинъ балалары» деп адландыра. Икяе тарзындаки самимий лиризм дешетли сарказмгъа чевириле. Шевченко сахте ватанперверлик, яланджылыкъ, устькюймедже халкъсеверлик хасталыгъына огърагъан украин панларынынъ сатирик образыны ярата. «Къардашларнынъ къардашлыгъы» акъкъында агъыз копюрткен эфендилер ялынъыз савсатанен огърашалар, насыл ренклерге боялмасынлар, олар багърыташ истисмарджы, чаризмнинъ чанакъяларлары олып къалалар. Шаир халкъны богъгъан панларгъа интикъамдан къачып олмайджакъяларыны ачыкъ-ачыкътан, нефрет иле айта.

Адам олунъ! Эсинъизни топланъыз,
Устюнъизге беля ягъар акис алда.
Къандаллангъан бейнадемлер якъында
Зынджырларын узеджеклер, ве, шунда
Дехшет толунутыкъ иле укюмни
Чыкъараджакъ Днипро иле серт дагълар!
Эвлядларнынъ акъсыз акъкъан ал къаны
Юзь, бинълернен ирмакъларгъа чевирилип,
Къуюладжакъ узакътаки денъизге.

нення Т. Шевченка до афористики, котра іще з давнини увійшла до філософської лірики. "Все йде, все минає – і краю немає. Куди ж воно ділось? відкіля взялось?"; "Не вмирає душа наша, не вмирає воля"; "Діла добрих оновляться, діла злих загинуть"; "А дні летять, несуть все добре за собою, уже й надію понесли"; "Добро найкраще на світі, то братолюбіє"; "Чи буде правда між людьми? Повинна бути"; "Німим отверзнуться уста: прорветься слово, як вода"; "Не дайте матері, не дайте в руках у ката пропадать"; "Поки живе надія в хаті, нехай живе, не виганяй"; "І буде варт на світі жить, як матимеш кого любить"; "І оживу, і думу вольную на волю із домовини воззову"; "Як небо блакитне – нема йому краю, так душі почину і краю немає" і т.п.

У Т. Шевченка поширений різновид з філософської лірики – лірики медитативної, з характерними для неї поглибленими і цілеспрямованими роздумами. Французька письменниця, теоретик літератури, публіцист Анна Луїза Жермен де Сталь вважає основною темою медитативної лірики "тему загадковості людської долі".

Наголосимо, що ця тема пройшла через всю поетичну спадщину Т. Шевченка, починаючи з балади "Причинна", якою відкривається "Кобзар" 1840 р., і через десятки ліричних та ліро-епічних творів, що писалися в різні періоди життя поета, і через вірші, що з'явилися незадовго перед смертю.

Вона у Т. Шевченка далека від абстрагованості. Навпаки, характеризується соціальною конкретністю, виражена в образах-переживаннях. Панує мотив заступництва за знедолених, виписаних поетом в скорботно болючій тональності. Перед читачем постають образи беззахисних від жорстоко-тиранічної дійсності знедолених селян-кріпаків, мучеників царської солдатчини, нещасних батьків, матерів, дітей-сиріт, дітей вдів, покриток, всього народу. І України, якій судилася доля вдови, сироти. Це вона, Україна:

Обідрана, сиротою

Шевченко либерал-панларнынъ кёр-кёране арекетлерини, крепостнойларнынъ четэллилелернинъ алдында ялтакълыкъ япкъанларыны, украин халкъындан, онынъ тилинден игренгенлерини фаш эте. Озь ватандашларына адамларны ве «кенди кендинъизни алдатманъыз», «Сечъте энди къартоп сачкъан» «титис немсе» «бизге бизим озь тарихымызны къайта баштан айтыр» деп беллейсинъизми? – дие мураджаат эте. Амма «озь эвинъде акъикъатынъ, озь ираденъ, озь такъатынъ». Шевченко миллий сынъырланувлардан узакъ тура ве васиет эте:

Эп окъунъыз, огренинъиз,
Ят миллетте, кендинъизде
Не бар, эписин менимсенъиз...

«Украинада ве Украинанынъ тышында мерхум олгъан, яшагъан ве даа догъулмагъан саметдешлериме меним достаным селямым» эсери украин халкъынынъ миллий анъынынъ осъмесинде, онда ичтимаий ве миллий азатлыккъа ынтылуварларнынъ уянамасында озь ролюни ойнады.

Юнус Къандым онынъ «Тоналгъан къабир» деген лирик шиирини де терджиме этти. Т. Шевченко бу эсеринде Украина не ичюн «буюк бир виранеге» чевирильди ве не ичюн о, колониягъа дефаларджа чевирилип турды, деген меселени котере.

«Шевченконы окъугъанынъда, – деп яза Юнус Къандым, – ялынъыз шаирнинъ дегиль, эр бир украиннинъ, ве тек украиннинъ дегиль, эр бир кырымтатарнынъ къуванчы ве ярасынынъ агърысыны ис этесинъ. Черелердеки тебессюм ве юреклердеки агъры тек украиннинъ тебессюми ве агърысы, тек кырымтатарнынъ тебессюми ве агърысы ола бильмез. Шевченконы окъунъыз ве сиз бунъа эмин олурсынъыз».

Т. Шевченко лирик фельсефеджи. Буны онынъ лирикасында да, лиро-эпикасында да коръмек мумкюн. Шаир озюнинъ ферасетинен, аятнынъ эбедий умуминсаний проблемалары узериндеки тюшюнджелерининъ озьгюнлигинен айретте къалдыра, оларгъа текрарланмаз индивидуаль эстетик ренк бере. Шевченконынъ чокътан энди фельсефей лирикадан ер алгъан афористикагъа мураджаат этмеси козьге чарпмадан къалмай. «Эр шей кете, эр шей

Понад Дніпром плаче.

Доля... Хто не бажає собі долі щасливої? "Доле моя, доле! де тебе шукать?" – запитує сирота-наймит Ярема – герой поеми "Гайдамаки". Як її дійти, знайти? І Т. Шевченко не раз звертається до роздумів про пошуки людської долі. Спливає в пам'яті уривок з поеми "Сліпий":

Той блукає за морями,
Світ перепливає,
Шука долі, не знаходить –
Немає, немає!
Мов умерла. Інший рветься
З усієї сили
За долею; от-от догнав,
І – бебех в могилу!
А в третього, як у старця,
Ні хати, ні поля,
Тільки торба, а з торбини
Виглядає доля –
Як дитина, а він її
Лає, проклинає.

Сироті не треба шукать долі. Вона, бідна, нещасна йому як намовлена. Не відбитись йому від неї: "не покидає, як реп'ях той, учепиться за латані поли". Який дивний, вражаючий політ поетичної уяви спрацював у поета при створенні цього такого живого, зігрітого теплом самого серця образу.

Поету Аблязізу Велієву заімпонувала саме медитативна лірика Т. Шевченка. Він обрав для перекладу чудові вірші, у яких звучить якраз тема загадковості людської долі: "Тече вода в синє море" (Думка), "Поро-

кече бунынъ сонъу ёкъ, о, къайда гъайып олып кетти? Къайдан пейда олды?», «Бизим къальбимиз ольмей, ольмей бизим сербестлигимиз», «Яхшыларнынъ иши янъарыр, яманларнынъ иши олер», «Кунълер исе кечип кете, яхшы шейлерни озьлеринен алып кетелер, энди умютни де алып кеттилер», «Дюнъяда энъ яхшы шей бирадерликни севмек», «Адамлар арасында акъыкъат оладжакъмы? Сен бунъа месюльсинъ», «Лалларнынъ тиллери чезилир, сёзлер сув киби акъып чыкъар», «Ананъызгъа наданларнынъ элинден гъайып олмагъа ёл берменъиз», «Эвде умют яшар экен, яшай берсин, къувма оны», «Сен биревни север экенсинъ, онынъ къаравулы да яшар», «Мен тирилим, ве сербест ойларымны азатлыкъкъа табутымдан чагъырырым», «Мавы кокнинъ сынъыры олмагъаны киби, къальбнинъ де не башы бар не сонъу», ве иляхре.

Т. Шевченкода фельсефей лириканынъ тюшюнджелернинъ теренлиги ве макъсадкъярлыгынен айрылып тургъан медитатив лириканынъ чешитлери гъает кениш къулланылгандыр. Франсыз яызджысы, эдебият назариеджиси, публицист Анна Луиза Жермен де Сталь медитатив лириканынъ эсас мевзусы «инсан такъдирининъ муджизевийлигини косътерген мевзудыр», деп сая.

Шуны къайд этмек керек ки, бу мевзу Т. Шевченконынъ бутюн иджадындан кече. Бу мевзу онынъ 1840 сенеси нешир олунгъан «Причинна» балладасындан башлап, онларнен лирик ве лиро-эпик эсерлеринден, омюрининъ чешит девирлеринде ве вефаты арфесинде язылгъан эсерлеринде козьге чарпмакътадыр.

Мезкюр мевзу Шевченкода мевхумиетликтен узакъ тура, ичтимаий конкретлиликнен характеризлене, тюшюнджелер, образларда озь аксини оларда тапа. Истисмар этильгенлерни имае этюв мотиви эсас ерни тутат. Бу шейлер акъкъында о, буюк бир яныкънен яза. Дешетли зулумлыкълардан эзилген крепостной койлюлер, чар солдатчинасынынъ къурбанлары, бахты къара аналар ве бабалар, оксюз балалар, тул къадынларнынъ балалары, джеми халкънынъ, тул, оксюз къалгъан Украинанынъ инълевлери окъуйджынынъ козьлери огюнде джанлана. Мына, о! Мына, Украина!

Тоналгъан (Украина)

Днепр ялысында

дила мене мати у високих палатах”, “Не женися на багатій”. У цих творах драматизм знедолених людей загострюється соціально.

Аблязіз Велієв по-своєму сприймає Кобзаря: “Поезія Т. Шевченка для мене — це надзвичайна музика, підказана сповідальністю великого серця, хворого любов’ю до своєї Батьківщини. При перекладі я прагнув не тільки до точності передачі змісту творів, але й до збереження їх надзвичайно самотутньої ритмомелодики”.

Читач знайде у цьому виданні майстерні переклади творів Т. Шевченка широко відомих поетів Ю. Темиркая, М. Сулеймана, А. Аліма, І. Абдурамана, З. Келямова та інших.

Тарас Шевченко залишив глибокий слід в історії української літератури. Від українського Прометея-поета запалювали вогонь свого слова славетні продовжувачі його традицій народності, реалізму, людинолюбства Іван Франко і Леся Українка, Михайло Коцюбинський і Павло Тичина, Олександр Довженко і Максим Рильський, Микола Бажан і Іван Кочерга, Олесь Гончар і Андрій Малишко, Леонід Первомайський і Борис Олійник, Павло Загребельний і Ліна Костенко, Василь Стус і Василь Симоненко, Дмитро Павличко і Іван Драч та багато інших.

На кожному відтинкові історії Шевченко виступав учасником вирішення епохальних завдань. На кожному повороті історії, він, цей “стогранний талант” (П. Тичина), повертався до дійсності своїми гранями, по-своєму резонуючи, породжуючи нову могутність енергії в мільйонах людей. І нині геніальний Кобзар постає як живий наш сучасник. “Шевченко не дав нам забути, — говорить Борис Олійник, — що ми українці — і вже цим він безсмертний”. Поет-патріот, якого “за Україну замучили колись” випромінює осяйне світло, котре допомагає нам досягнути складну сучасність. Ми чуємо живий голос, заклики до злагоди, братнього єднання народів, людей: “обнімітесь, брати мої, молю вас, благаю!” В молитві поет просить бога:

Оксюз киби агълай.

Такъдир... Ким озюне бахтлы такъдир истемей? «Такъдирим, меним такъдирим! Сени къайда къыдырмалы?» – деп суаль бере «Гайдамаки» поэма-сынынъ къараманы – оксюз коле Ярема. Онъа насыл иришмели, оны насыл тампалы? Ве Т. Шевченко инсан озъ такъдирини къыдыргъаны акъкъында де-фаларджа токътала. Акъылыма «Кёр» поэмасынынъ бир парчасы тюшти:

Анавысы денъизлерни
Ялдап кечип, дюнья кезе,
Такъдирини къыдыра,
Тапалмай. О – ёкъ! О – ёкъ!
Дерсинъ ольген. Башкъасы да
Такъдир арап чапа-чапкъалай,
Еттим, туттым! – дегенде
Тыгъыра къабирине.
Учюнджисинде исе, анавы къарт киби,
Не эв бар, не де баркъ.
Тек бир торбасы бар.
Торбадан бала киби бакъа такъдир,
О, исе оны сёге, лянетлей.*

Оксюзге насылдыр бир такъдир къыдырмакъ шарт дегиль. Онынъ такъдири–фукъарелик, агълав-сызлавлар. Дерсинъ оны кимдир къаргъагъан. Бойле такъдирден къачып къуртулмакънынъ чареси ёкъ. «Этегинъе тикен киби япышкъан сонъ, сени быракъмай». Шаир кенди юрегининъ сыджагъынен къыздыргъан ишбу образны яраткъанда фикир ве тюшюнджелерине, бакъынъ-ыз, насыл къанатлар такъып, оларны авелендире.

Шаир Аблязиз Велиев Т. Шевченконынъ медитатив лирикасына мефтюн олгъан инсанлардан биридир. О, терджимелер ичюн аджайип шиир-лерни сечип алгъан. Бу шиирлерде айны шу мевзу – «инсан такъдирининъ

* Ишарет иле косътерильген шиирий сатырларны Ю. Къандым тер-джиме этти.

А всім нам вкупі на землі
Єдиномисліє подай
І братолюбіє пошли.

Почули б ці слова ті, хто, загострюючи напругу в міжнаціональних відношеннях, розпалює вогонь ворожнечі між народами у Криму, в Україні.

В наш час надзвичайно зросла, набула неабиякого поширення антивоєнна стривоженість. І підтримку у боротьбі за мир проти війни ми знаходимо також у Тараса Шевченка, який гнівно засудив війни і їх зачинщиків “катів вінчаних”. Тарас Шевченко з нами! Очі його дивляться на нас.

Олександр ГУБАР,
професор, член Спілки письменників України,
лауреат премії Степана Руданського
Кримського фонду культури.

муджизевийлигини косътерген мевзусы» янъгырай: «Мор денъизге акъа сув-лар» («Тюшюндже»), «Юксек сарайларда мени анам догъурды» («Зенгинге эвленме»). Бу эсерлерде зулум астында булунгъан инсанларнынъ драматизми социаль джеэттен кескинлеше. Аблязиз Велиев Кобзарьни озъджесине анълай: «Меним ичюн Т. Шевченконынъ шириети озъ Ватанына олгъан севгиден хасталангъан юректен чыкъкъан бир музыкадыр. Шиирлерни терджиме эткенимде мен эсерлернинъ мундериджесини там догъру бермеге ынтылмакънен бир сырада оларнынъ аджайип, озъгюн ритмомелодикасыны сакълап къалмагъа тырыштым».

Окъуйджы ишбу китапта Т. Шевченконынъ Ю. Темиркъая, М. Сулейман, А. Алим, И. Абдураман, З. Келямова киби шаирлернинъ терджимелериндеки эсерлерини булыр.

Тарас Шевченко украин эдебиятынынъ тарихында терен излер къалдырды. Халкъчанлыкъ, реализм, инсанперверлик анънанелерини девам эттирген Иван Франко ве Леся Украинка, Михайло Коцюбинский ве Павло Тычина, Александр Довженко ве Максим Рыльский, Микола Бажан ве Иван Кочерга, Олесь Гончар ве Андрей Малышко, Леонид Первомайский ве Борис Олейник, Павло Загребельный ве Лина Костенко, Василь Стус ве Василь Симоненко, Дмитро Павлычко ве Иван Драч ве бир чокъ дигерлери украин шаир-Прометейининъ атешинден атеш алдылар.

Т. Шевченко тарихнынъ эр бир айланмасында эпохаль ишлерининъ, вакъиаларнынъ иштиракчиси олды. Тарихнынъ эр бир айланмасында бу «юзь джеэтли истидат» (П. Тычина) барлыккъа ышыкъ сачты, озъгюн сада киби янъгырады, миллионларнен адамларгъа кучъ-къувет багъышлады. Шимди де гениаль Кобзарь девиримизнинъ джанлы иштиракчисиدير.

«Шевченко бизлерге украин олгъанымызны унуттырмады—тек бунынъ озю онъа эбедийлик багъышлай» — дей Борис Олейник. «Бир вакъытлар Украина ичюн ольдюрильген» ватанпервер шаир озъ нурларынен ёлумызны айдынлата, бугуньки агъыр кунъде бизге ярдым эте. Биз онынъ: «къучакълашынъ, къардашларым, къучакълашынъ ялварам» деп адамларны, халкъларны къардашларджа бирдемликке, барышыкъкъа чагъыргъан джанлы сесини

Думи мої думи мої
Виймай єдині,
Некдайте пог^а мене
При лжій годі.
Примітайте сизокрили
Мои голубята,
Из за Дніпра широгого
Улетіть голубята
За Кіровоград убогими.
Вони вже убоги
Уже голі... Та на воли
Ще молви божі.
Примітайте мої мови,
Ті мої метали
Привітаю всіх вк^а диток^а
И заплачу за вами.

Автограф вірша
Т. Шевченка
із "Більшої книжки"
"Думи мої, думи мої".
(1847), яким
відкривається
рукописна збірка
поета.

эшитемиз. Шаир дуа окъуп, Аллагъа ялвара:
Ер юзюнде эпимизге
Фикирлерде бирлик ёлла,
Къардашларджа севги ёлла.*

Бакъыныз, бугуныкы кунюмизге не къадар якъын сёзлер! Къырымда, Украинада яшагъан халкълар арасында душманлыкъ догъурмакъ ичюн миллий мунасебетлерни кескинлештиргенлер эшитсейди бу сёзлерни.

Бизим заманымызда дженкке къаршы теляш артты. Бизге тынчлыкъ ичюн курешимизде Тарас Шевченко ярдым эте. О, дженклерни, дженк атеши-ни туташтыргъан «таджлы наданларны» укюм эте. Тарас Шевченко бизим-нен! Онынъ козьлери бизге тикильгендир.

Александр ГУБАРЬ,
профессор, Украина Языджылар бирлигининъ азасы,
Къырым Медениет фондунынъ Степан Руданский
адына мукафатынынъ лауреаты.

* Ишарет иле косьтерильген ширий сатырларны Ю. Къандым терджиме этти.

ДУМКА

Тече вода в синє море,
Та не витікає:
Шука козак свою долю,
А долі немає.
Пішов козак світ за очі;
Грає синє море.
Грає серце козацькеє,
А дума говорить:

— Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дівчину?
На чужині не ті люди,
Тяжко з ними жити:
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити. —

Сидить козак на тім боці, —
Грає синє море,
Думав, доля зустрінеться, —
Спіткалося горе.
А журавлі летять собі
На той бік ключами.
Плаче козак — шляхи биті
Заросли тернами...

[1838, С.-Петербург]

ТЮШЮНДЖЕ

Мор денъизге акъа сувлар,
Акъа, акъа, ич битмей.
Озь талийин казак арай,
Талий исе корюнмей.
Кете казак, бильмей къайда,
Мавы денъиз эп ойнай
Казак юречиги ойнай,
Тюшюндже исе айта:

— Ташлап къайда кетесинъ сен,
Бабанъны, къарт ананъны,
Ве кимлерге къалдырасынъ
Севген яп-яш ёсманъны
Гъурбетликте инсанлар ят,
Оларнен зордыр яшав.
Агълашмагъа олмаз зерят,
Сырдашмагъа бир зат.

О ялыда тура казак,
Эп ойнай мавы денъиз.
Талий растлар* белледи,
Кедер булды ялынъыз.
Турналарсе уча кокте
Башкъа тарафларгъа.
Агълай казак — ёллар бозукъ,
Комюльгенлер отларгъа.

[1838, С.-Петербург]

* растламакъ — расткетирмек

КАТЕРИНА

*Василию Андреевичу Жуковскому
на память 22 апреля 1838 года'*

I

Кохайтесь, чорнобриві
Та не з москалями²,
Бо москалі – чужі люди,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине...
Якби сама, ще б нічого,
А то й стара мати,
Що привела на світ божий,
Мусить погибати.
Серце в'яне співаючи,
Коли знає за що;
Люди серця не побачать,
А скажуть – ледащо!
Кохайтесь ж, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі – чужі люди,
Знущаються вами.

Не слухала Катерина

КАТЕРИНА

*Василий Андреевич Жуковскийге –
1838 сене апрель 22 кунюне хатыра¹*

I

Кимге севда олсанъыз да,
Къара къашлы дживанлар,
Москаллерге² севда олманъ, –
Олар сизни хорларлар.
Москаль яттыр сиз ичюн,
Эгленир, кетер-ташлар –
Ёсма исе эляк олур, –
Гъам чекип янып башлар.
Барсын, озю эляк олсун
Такъдирина лянетлеп.
Амма тувгъан анасын да
Эляк эте, якъа эп.
Солмакъ ичюн ляйыкъ бир шей
Олса, юрек йырнен солар.
Адамлар къальбинъе бакъмаз,
Эм аджымаз сени олар.
Кимге севда олсанъыз да,
Къара къаш гуль-дживанлар,
Москаллерге гонъюль берменъ,
Олар – яттыр, алдатырлар.

Не ана, не бабасынынъ

Ні батька, ні неньки.
Полюбила москалика,
Як знало серденько.
Полюбила молодого,
В садочок ходила,
Поки себе, свою долю
Там занапастила.
Кличе мати вечеряти,
А донька не чує;
Де жартує з москаликом,
Там і заночує.
Не дві ночі карі очі
Любо цілувала,
Поки слава на все село
Недобрая стала.
Нехай собі тії люди
Що хотять говорять:
Вона любить, то й не чує,
Що вкралося горе.
Прийшли вісті недобрії –
В поход затрубили.
Пішов москаль в Туреччину;
Катрусю накрили.
Незчулася, та й байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співати,
Любо й потужити.
Обіцявся чорнобривий,
Коли не загине,
Обіцявся вернутися, –

Къулакъ асмай сѣзлерине
Севда олды Катерина
Бир москальге юрегинден.
Севда олды яш йигитке,
Багъча олды бир эглендже.
Кенди кызылыкъ такъдирини
Кенди гъайып этмегендже.
Акъшам анасы чагъыра,
Къызы асла эшитмей,
Багъчаларда москаль иле
Сабагъадже геджелей.
Нидже гедже опе, тоймай
Янгъан эля козылерге,
Ахыр-сонъу ёл ачыла
Аджджы ошек сѣзлерге.
Ошекчилер къайдан бильсин
Къызда юрек ташкъанын,
Дуймай гъарип Катерина
Бея якъынлашкъанын.
Хайырсыз бир хабер кельди:
Сеферге ёл корюльди.
Москаль кетти³, кызынынъ исе
Башы шалнен орътюльди.
Унутты ар-намусыны,
Дуймай кечти къатындан.
Татлы козяш тѣкип къалды
Севгилиси артындан.
Сагъ олсам, къайтарым, деп,
Ваде берди къаракъаш.
Катерина, бекле энди,

Тоді Катерина
Буде собі московкою,
Забудеться горе;
А поки що, нехай люди
Що хотять говорять.
Не журиться Катерина —
Слізоньки втирає,
Бо дівчата на улиці
Без неї співають.
Не журиться Катерина —
Вмиється сльозою,
Возьме відра, опівночі
Піде за водою,
Щоб вороги не бачили;
Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспіває Г р и ц я³.
Виспіває, вимовляє,
Аж калина плаче.
Вернулася — і раденька,
Що ніхто не бачив.
Не журиться Катерина
І гадки не має —
У новенькій хустиночці
В вікно виглядає.
Виглядає Катерина...
Минуло півроку;
Занудило коло серця,
Заколело в боку.
Нездужає Катерина,

Бекле оны эгип баш!
Москаллернен тувгъанлашсанъ,
Олмаз къасевет-къааръ.
Шимди исе ошекчилер
Не истесе айтсынлар.
Козьяш силе Катруся,
Къальбин асретлик эзе.
Къызлар артыкъ сокъакъларда
Катеринасыз кезе.
Акъшам олса, Катерина
Къопкъаларыны ала,
Сес чыкъармай ве ёл бою
Тюшюнджелерге дала.
Сес чыкъармай къую башына
Келе, къальбин гъам тырнай.
Калинанынъ тюбюнде
«Г р и ц я»* тюркюсин йырлай.
Ойле толып-ташып йырлай,
Гъамдан калина агълай.
Яныгъыны адамлардан
Гизли тута, эп сакълай.
Катерина гъам-кедерин
Кимселерге бильдирмей,
Сойларыны агълатмай ве
Душманыны кульдюрмей.
Эр кунъ бакъа пенджереге,

* Ой, барма чокъ Грицягъа...» халкъ йыры. Оны Т. Шевченко озъ шиирлеринде сыкъ-сыкъ къуллаана.

Ледве, ледве дише...
Вичуняла — та в запічку
Дитину колише.
А жіночки лихо дзвонять,
Матері глузують,
Що москалі вертаються
Та в неї ночують.
— В тебе дочка чорнобрива,
Та ще й не єдина,
А муштрує у запічку
Московського сина.
Чорнобривого придбала...
Мабуть, сама вчила...—
Бодай же вас, цокотухи,
Та злидні побили,
Як ту матір, що вам на сміх
Сина породила.

Катерино, серце моє!
Лишенько з тобою!
Де ти в світі подінешся
З малим сиротою?
Хто питає, привітає
Без милого в світі?
Батько, мати — чужі люди,
Тяжко з ними жити!

Вичуняла Катерина;
Одсуне квартиру,
Поглядає на улицу,
Колише дитинку;

Вакъыт зув-зув кечмекте.
Алсызлана Катерина,
Сагълыкъ, сабыр битмекте.
Зарнен-зорнен нефес ала,
Тени яна, аллана.
Собанынъ да янчыгъында
Бешик яваш саллана.
Зеэр тилли къомшулар эп
Анасына сёз къата:
– Энди бильдик, къызынъ нечюн
Москальге къаш ойната...
Къызынъ айнынъ он дёрти,
Ёкътыр бунынъ яланы,
Бешигинде саллай о
Москальден олгъан баланы:
Арагъаныны – булды...
Иште, оладжакъ – олды...
Ах, тилинъиз тутулгъайды,
Шаплавуз ошекчилер.
Сизни де яныкъ ургъайды,
Олунъыз бундан бетер.

Катерина, меним къальбим!
Башынъа беля кельди!
Бу дюньяда шу етимнен
Насыл яшарсынъ энди?
Ким алынъны сораиджакъ да,
Кимлер сени охшайджакъ?
Ананъ-бабанъ – ят адамлар,
Оларнен яшав олмаиджакъ!

Поглядає – нема, нема...
Чи то ж і не буде?
Пішла б в садок поплакати,
Так дивляться люди.
Зайде сонце – Катерина
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очиці поводить:
– Отут з муштри виглядала,
Отут розмовляла,
А там... а там... сину, сину! –
Та й не доказала...

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні;
Як і перше виходила,
Катерина вийшла.
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як москаля молодого
В вишник дожидала.
Не співає чорнобрива,
Кляне свою долю.
А тим часом вороженьки
Чинять свою волю –
Кують речі недобрії.
Що має робити?
Якби милий чорнобривий,
Умів би спинити...
Так далеко чорнобривий,

Бираз алы тюзельген сонъ,
Огълун алып кьолуна,
Катерина козюн узьмей
Бакъа койнинъ ёлуна.
Бакъа Катря – ёкътыр, ёкътыр...
Бельки асла кельмейджек?..
Козьяш тёмек истей багъда –
Я, адамлар кореджек.
Кене бара Катерина, –
Шу багъчада адымлай.
Огълун басып юрегине
Явашчыкътан хатырлай:
– Оны мында беклер эдим,
Сарылырдым веслине,
А-а-на, анда, огъланчыгъым!.. –
Дей де лафы кесиле.

Ешилленип кираз, вишне
Башладылар ачмагъа.
Кене чыкъты Катерина
Тынч ве тенха багъчагъа
Амма энди эвелькиси
Киби йырлап оламай.
Севгилисин беклегендай
Юречиги толамай.
Гъам-асреттен Катерина
Сесчигини чыкъармай.
Къомшу къадынчыкълар исе
Эп ошеклей, зыкъарлай.
Зеэр тильнен мыскъыллайлар,

Не чує не бачить,
Як вороги сміються їй,
Як Катруся плаче.
Може, вбитий чорнобривий
За тихим Дунаєм;
А може — вже в Московщині
Другую кохає!
Ні, чорнявий не убитий,
Він живий, здоровий...
А де ж найде такі очі,
Такі чорні брови?
На край світа, в Московщині,
По тім боці моря —
Нема ніде Катерини;
Та здалась на горі!..
Вміла мати брови дати,
Карі оченята,
Та не вміла на сім світі
Щастя-долі дати.
А без долі біле личко —
Як квітка на полі:
Пече сонце, гойда вітер,
Рве всякий по волі.
Умивай же біле личко
Дрібними сльозами,
Бо вернулись москалики
Іншими шляхами.

Бу ишке не япмалы?
Эй, къаракъаш, сен къайдасынъ? –
Кимден неджат тапмалы?
Къаракъаш узакъта, бильмей
Онынъ не корьгенини.
Корьмей къутсызнынъ устюнден
Душманлар кульгенини.
Бельки Дунай артында
Дым къабирге яткъандыр?
Бельки Москов къатында
Башкъасыны тапкъандыр?
Ёкъ, о Дунай артында
Титис къабирде ятмаз.
Бар дюньяны айланса да
Бойле къашларны тапмаз.
Барсын, кетсин Московгъа,
Денъиз ашып ташыыр!
Дюльберликте Катерина
Эписини шашыыр.
Къашлар къара, козьлер эля,
Дамарында кучьлю къан.
Тек анасы озь кызына
Бахт бермеге унуткъан.
Бахт олмаса, сен дюньяда
Ёлда оськен гульсинъ зар.
Ель-ягъмурлар эгильтирлер,
Кельген-кечкен юлкъучлар.
Катерина, аджджы-аджджы
Козьяшында ювун сен!
Москаллер чокътан къайттылар
Башкъа тараф ёлларнен.

II

Сидить батько кінець стола,
На руки схилився;
Не дивиться на світ божий;
Тяжко зажурився.
Коло його стара мати
Сидить на ослоні,
За сльозами ледве, ледве
Вимовляє доні:
— Що весілля, доню моя?
А де ж твоя пара?
Де світилки з друженьками,
Старости, бояра?
В Московщині, доню моя!
Іди ж їх шукати,
Та не кажи добрим людям,
Що є в тебе мати.
Проклятий час-годинонька,
Що ти народилась!
Якби знала, до схід сонця
Була б утопила...
Здалась тоді б ти гадині,
Тепер — москалеві...
Доню моя, доню моя,
Цвіте мій рожевий!
Як ягідку, як пташечку,
Кохала, ростила
На лишенько... Доню моя,
Що ти наробила?..

II

Маса башында бабасы
Къолларына таянгъан.
Дюнъя корюльмей козюне,
Терен ойларгъа далгъан.
Чокъ фарыгъан анасы да
Къызына назар ташлай.
Козьяшларын дув-дув тѣкип,
Агъырдан сѣзюн башлай:
— А, кызым, той оладжакъмы?
Янгъгъыз башынъда къааръ...
Киев къайда джоулды, я?
Къайда къалды къудалар?
Олар эпси Московдалар,
Барем, сен де анда кет.
Анда кыдыр къоруджынъны,
Бар, Московгъа седжде эт.
Анълашылды, бир хайырсыз
Кунъде кызым догъгъансынъ.
Бойле кунълер корьмез эдим,
Кешки, сени богъгъайдым...
Сен де яныкъ корьмез эдинъ,
Бахтынъ къара олмазды.
Ах, сен яврум, гуль-чечегим,
Кунъ эвельден солмаздынъ!
Татлы мейва киби сени
Кунъ нурында осьтюрдим.
Ах, сен кызым, гогерджиним,
Манъа нелер косътердинъ...

Оддячила!.. Іди ж, шукай
У Москві свекрухи.
Не слухала моїх речей,
То її послухай.
Іди, доню, найди її,
Найди, привітайся,
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!
Не вертайся, дитя моє,
З далекого краю...
А хто ж мою головоньку
Без тебе сховає?
Хто заплаче надо мною,
Як рідна дитина?
Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?
Доню моя, доню моя,
Дитя моє любе!
Іди од нас... —

Ледве, ледве
Поблагословила:
— Бог з тобою! — та як мертва,
На діл повалилась.

Обізвався старий батько:
— Чого ждеш, небого? —
Заридала Катерина,
Та бух йому в ноги:

Бар, энди кет Московынъа,
Къайнанаъ да беклейдир!
Озь ананъны динълемединъ,
Бельки оны динълерсинъ.
Бар, оны сен кыдыр да тап,
Бар, бахтлы ол сен анда.
Гидер исенъ огъур олсун,
Къайтып кельме сен мында.
Артыкъ, арткъа ёл кыдырма
Шу узакъ улькелерден...
Амма сенсиз кимлер джыяр
Бир кунъ ола ольсем мен?
Баш уджумда кимлер агълар,
Ким такъмакълар кусъкюнде?
Ким калина отуртаджакъ
Мезарымнынъ устюне?
Гуняхларын багъышла, деп,
Ким Аллагъа ялварыр?..
Ах, сен кызым, тувгъан баврым...
Айды, етер... энди бар!
Гъарип ана къалкъты яваш,
Сонъ салланды, йыкъылды,
— Алла сени къорчаласын, —
Деди, сёзю тыкъылды...

Бабасы да: — Кет! — деп бирден
Янгъан ягъны дагълады.
Катерина тиз чёкерек,
Окюр-окюр агълады:
— Бабачыгъым, багъышланъыз,

– Прости мені, мій батечку,
Що я наробила!
Прости мені, мій голубе,
Мій соколе милий!
– Нехай тебе бог прощає
Та добрії люди;
Молись богу та йди собі –
Мені легше буде. –

Ледве встала, поклонилаь,
Вийшла мовчки з хати;
Осталися сиротами
Старий батько й мати.
Пішла в садок у вишневий,
Богу помолилась,
Взяла землі під вишнею,
На хрест почепила;
Промовила: – Не вернуся!
В далекому краю,
В чужу землю, чужі люди
Мене заховать;
А своєї ся крихотка
Надо мною ляже
Та про долю, моє горе,
Чужим людям скаже...
Не розказуй, голубонько!
Де б не заховали,
Щоб грішної на сім світі
Люди не займали.
Ти не скажеш... Ось хто скаже,

Ах, нелерге огърадым!
Катрюсанъыз озъ элинен
Такъдирина догърады! –
– Афуларны бул Алладан,
Адамлардан – мерхамет!
Манъа эйилик истесенъ, –
Бар, ёлгъа чыкъ, тез-тез кет!..

Къызы зорнен турды яваш,
Башыны эгип алды;
Эки къарт джампик одада
Оксюздай олып къалды.
Тенха вишне багъчасында
Дуа этти Аллагъа.
Бир авуч тувгъан топракъны
Унутмады алмагъа:
– Тувгъан юрткъа артыкъ къайтмам, –
Такъдир мени азарлар,
Ят ерлерде ят адамлар
Мезарымны къазарлар.
Барсын, бир авуч бу топракъ
Мезарыма сепильсин.
Аджджы-агъув такъдиримни
Барсын, адамлар бильсин...
Бильмеселер, мына бу сёйлер
Анасынынъ такъдирин!
Эй, сен Танърым, олса эди
Баш сокъмагъа бир ерим.
Эбедиен баш сокъаджакъ
Ерим – сувнынъ тюбюдир,

Що я його мати!
Боже ти мій!.. лихо моє!
Де мені сховатись?
Заховаюсь, дитя моє,
Сама під водою,
А ти гріх мій спокутуеш
В людях сиротою,
Безбатченком!.. —

Пішла селом,
Плаче Катерина;
На голові хустиночка,
На руках дитина.
Вийшла з села — серце мліє;
Назад подивилась,
Покивала головою
Та й заголосила.
Як тополя, стала в полі
При битій дорозі;
Як роса та до схід сонця,
Покапали сльози.
За сльозами за гіркими
І світа не бачить,
Тільки сина пригортає,
Цілує та плаче.
А воно, як ангелятко,
Нічого не знає,
Маленькими ручицями
Пазухи шукає.
Сіло сонце, з-за діброви

Гуняхымны дуа иле
Эвлядым, озюнь сильдир...

Кете ёлда Катерина,
Козьлер шишкен-агълагъан;
Эллеринде огъланчыгъы,
Башы шалнен багълангъан.
Чыкъты чёльге – юрек сызлай,
Артына бир айланды –
Башын эгип гонъю ташты,
Козьяшын тыялмады.
Тозлы ёлнынъ бир четинде
Ташдай къатайып къалды,
Гедже тюшкен чыкъ сувудай
Козьяшкъа тойып алды.
Козьяшындан корип олмай
Кунъ нурыны, ёлуны,
Багъырына къатты басып,
Тоймай опе огълуны.
Сабийчикнинъ ич бир шейден
Хабери ёкъ, гъамы ёкъ:
Ана коксюне ташлана, –
Башкъа шейнинъ дамы ёкъ.
Къыр артына къонды кунеш,
Къаш къарарып башлады.
Катерина бурулды да
Тез-тез адым ташлады.
Койде даа хайли вакъыт
Ойле-бойле дедилер.
Артыкъ, ана-бабасы
Бир шей эшитмедилер...

Небо червоніє;
Утерлася, повернулась,
Пішла... тільки мріє.
В селі довго говорили
Дечого багато,
Та не чули вже тих речей
Ні батько, ні мати...

Отаке-то на сім світі
Роблять людям люди!
Того в'яжуть, того ріжуть,
Той сам себе губить...
А за віщо? Святий знає.
Світ, бачся, широкий,
Та нема де прихилитись
В світі самотнім.
Тому доля запродала
Од краю до краю,
А другому залишила
Те, де зберігають.
Де ж ті люди, де ж ті добрі,
Що серце збиралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!

Єсть на світі доля,
А хто її знає?
Єсть на світі воля,
А хто її має?

Бакъынъыз сиз бу дюньягъа,
Адамлар не япалар!
Бирсин багълай, бирсин соя,
Бирси озюн ольдюре...
Я, не ичюн? Алла биле!
Бакъасынъ кенъ дюньягъа,
Баш сокъмагъа ер ёкътыр
Янъгъыз къалгъан адамгъа.
Бирисине берильгендир
Сынъыры ёкъ топракълар,
Башкъасына – учъ аршынлыкъ
Дым топракълы бир мезар.
Гедже-кунъдюз биз къыдыргъан
Эйи адамлар къайдалар?
Олар ёкътыр, джоюлдылар, –
Бельки кокте, айдалар!

Къысмет бармы дюньяда, –
Ким биле де, ким коре?
Я, сербестлик бармекен?
Олса, о къайда юре?
Адамлар бар, дюньяда
Алтынларнен йылтырай.
Къысмет не олгъанын бильмей,
Бай олса да къалтырай.
Не къысметли, не сербест!
Бея бастырып кельсе,
Жупаныны* киелер,

* Жупан – къафтан, усть кийим.

Єсть люди на світі –
Сріблом-злотом сяють,
Здається, панують,
А долі не знають, –
Ні долі, ні волі!
З нудьгою та з горем
Жупан надівають,
А плакати – сором.
Візьміть срібло-злото
Та будьте багаті,
А я візьму сльози –
Лихо виливати;
Затоплю недолю
Дрібними сльозами,
Затопчу неволю
Босими ногами!
Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде серденько
По волі гуляти!

III

Кричать сови, спить діброва,
Зіроньки сіяють;
Понад шляхом, ширицею,
Ховрашки гуляють.
Спочивають добрі люди;
Що кого втомило:
Кого – щастя, кого – сльози,

Агъламагъа утаналар,
Козьяшлары иелер.
Алынъыз шу алтынларны, —
Зенгинликке батынъыз.
Тек аджджы шу козьяшларны
Сизлер манъа къатынъыз.
Аджджы къысметимни мен
Козьяшларнен богъарым.
Ялынаякъларымнен
Бахтсызлыкъны ёгъуарым!
Тек шундан сонъ зенгиним,
Эм мемнюним, эм шенъим.
Тек шундан сонъ сербестликте
Урар меним юрегим!

III

Гедже къушы сес чыкъара,
Йылдызчыкълар йылтырай.
Ёл четинде юмранлардан
Тазе отлар шытырдай.
Гедже ёргъаны орътюльди
Адамларнынъ устюне.
Кимси яныкъ, кимси бахттан
Ёрулдылар кунъ бою.
Ана киби эписини
Топлап гедже юкълатты.
Бизим Катря къайда экен?
Къайда бир сачакъ тапты?
Бельки черен тюбюнде

Все нічка покрила.
Всіх покрила темнісінька,
Як діточок мати;
Де ж Катрусю пригорнула:
Чи в лісі, чи в хаті?
Чи на полі під копою
Сина забавляє,
Чи в діброві з-під колоди
Вовка виглядає?
Бодай же вас, чорні брови,
Нікому не мати,
Коли за вас таке лихо
Треба одбувати!
А що даліше спіткається?
Буде лихо, буде!
Зустрінуться жовті піски
І чужії люди;
Зустрінеться зима люта...
А той – чи зустріне,
Що пізнає Катерину,
Привітає сина?
З ним забула б чорнобрива
Шляхи, піски, горе:
Він, як мати, привітає,
Як брат, заговорить...

Побачимо, почуємо...
А поки – спочину
Та тимчасом розпитаю
Шлях на Московщину.

Ята огълу ве ана?
Бельки ешилъ чам артында
Къашкырлардан сакълана?
Бойле беля келир исе
Барем догъмагъайдынъыз,
Къашлар къара, козылер эля –
Дюльбер олмагъайдынъыз!
Не оладжакъ, не къаладжакъ, –
Беклей оны дерт-гъамлар!
Беклей оны тозлы къумлар,
Беклейлер ят адамлар.
Беклей оны боранлы къыш...
Я, акъайы тапылса?
Я, барып да юзь чевирсе?
Я, барып да таныса?!
Унутырды Катерина
Бутюн яныкъ белясын,
Джаным, десе, эркелесе...
Эй-вах, къайдан тапасынъ...

Къана бираз динъленейик,
Къана бираз беклейик...
Москов бетке кеткен ёлны
Сораштырып билейик.
Ах, о ёл пек узакъ ёлдыр!
Кенъезиме тыккыла.
Хатырласам о ёлларны,
Юрек-багърым сыккыла.
Бир вакъытлар мен де оны
Бойдан-бойгъа ольчедим!

Далекий шлях, пани-брати,
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як його згадаю.
Попоміряв і я колись –
Щоб його не мірять!..
Розказав би про те лихо,
Та чи то ж повірять!
– Бреше, скажуть, сякий-такий!
(Звичайно, не в очі),
А так тільки псує мову
Та людей морочить. –
Правда ваша, правда, люди!
Та й нащо те знати,
Що сльозами перед вами
Буду виливати?
Нащо воно? У всякого
І свого чимало...
Цур же йому!.. А тимчасом
Кете⁴ лиш кресало
Та тютюну, щоб, знаєте,
Дома не журились.
А то лихо розказувать,
Щоб бридке приснилось!
Нехай його лихий візьме!
Лучче ж поміркую,
Де то моя Катерина
З Івасем мандрує.

За Києвом та за Дніпром,

Алла сизге косьтермесин,
Мен нелерни корьмедим!
Айтсам сизге, инанмазсыз,
Дерсиз: «Эриф уфюрте,
Эпимизге ялан айтып,
Ботен ерде баш куте...»
Догъру айтасыз, адамлар,
Лафларыма кулесиз.
Къальбим козьаш истегенин
Сизлер къайдан билесиз?
Эр кеснинъ къааръ-къасевети
Озь-озюне етеджек.
Етер артыкъ, сёзюм башкъа
Мевзу тараф кетеджек.
Шимдилик, къа, кетир бирер
Кескин летин якъайыкъ.
Гъам-кедерлер тютюн иле
Басылырмы, бакъайыкъ.
Эйиси, мен сёз башлайым,
Къардаш, мени къыйнама.
Аджеп, нелер расткельдилер
Ивасьнен Катеринама.

Киев арты, Днипро арты,
Орман бойлап чомакълар.
Эп кетелер, Пугач йырын*
Монълу-монълу айталар.
Расткелелер яш къадынъга.

* Пугач йыры – халкъ йыры.

Попід темним гаєм,
Ідуть шляхом чумаченьки,
П у г а ч а співають⁵.
Іде шляхом молодиця,
Мусить бути з прощі.
Чого ж смутна, невесела,
Заплакані очі?
У латаній свитиночці,
На плечах торбина,
В руці щіпок, а на другій –
Заснула дитина.
Зустрілася з чумаками,
Закрила дитину,
Питається: – Люди добрі,
Де шлях в Московщину?
– В Московщину? Оцей самий
Далеко, небого?
– В саму Москву. Христа ради,
Дайте на дорогу! –
Бере шага⁶, аж труситься:
Тяжко його брати!..
Та й навіщо?.. А дитина?
Вона ж його мати!..
Заплакала, пішла шляхом,
В Броварях спочила⁷
Та синові за гіркого
Медяник купила.
Довго, довго, сердешная,
Все йшла та питала;
Було й таке, що під тином

Кильседен къайтамы⁴ не?
Козьлер нурсыз, чырай солгъун,
Пек кедерли корюне.
Аркъасында бош торбасы,
Таягъы сол элинде.
Урбасы да ильме-тешик,
Сабийи сагъ элинде.
Чомакъларгъа якъынлашты,
Яврун чулнен орады.
— Москов бетке ёл къайда, я? —
Деп яваштан сорады.
— Московгъамы? Иште, будыр.
Пек узакъмы я, ёлунъ?
— Эбет, Алла эшкына... — деп,
Узатты тиленч къолун.*
Тиленди де санки ерге
Кирди утангъанындан.
Ах, тиленмез эди, бала
Чекишмесе ачлыкътан!
Адымлады чар-чабикче,
Козьяшын юта-юта
Ивасъчыкъкъа пряник алды
Броварыда тынышта.
Ёлджулардан сораштыра,
Чокъ ёл бар даа огюнде.
Нидже кере геджеледи
Къораларнынъ тюбюнде...

* Узатты тиленч къолун...» — садакъа сорамакъ.

С сином ночувала...

Бач, на що здалися карі оченята:
Щоб під чужим тином сльози виливать!
Отож-то дивіться та кайтесь, дівчата,
Щоб не довелося москаля шукать,
Щоб не довелося, як Катря шукає...
Тоді не питайте, за що люди лають,
За що не пускають в хату ночувать.

Не питайте, чорнобриві,
Бо люди не знають;
Кого бог кара на світі,
То й вони карають...
Люди гнуться, як ті лози,
Куди вітер віє.
Сиротині сонце світить
(Світить, та не гріє) –
Люде б сонце заступили,
Якби мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило.
А за віщо, боже милий!
За що світом нудить?
Що зробила вона людям,
Чого хотять люди?
Щоб плакала!.. Серце моє!
Не плач, Катерино,
Не показуй людям сльози,
Терпи до загину!
А щоб личко не марніло

Корьдинъизми, эй къызлар – Катрусягъа бакъынъыз,
Аджджы козьаш тѣкмеге керек олды козьлери.
Онынъ корьгенлерини боюнджакъ этип такъынъыз,
Пешман олманъ, алданманъыз, ялан москаль сѣзлери.
Катерина киби сизлер янъылманъыз бир заман...
Сорманъыз сиз бейнадемлир не ичюн ич тынмайлар
Ят кишини эвлерине кирсетмейлер, къоймайлар.

Сонъки пешман файда бермез,
Адамлар не биледжек?
Алла кимге джеза берсе,
Олар да джеза береджек...
Ель къаякъкъа уфюрсе,
Эгилелер дуйдурмай.
Оксюзге кунеш тийсе де
Беденини кыздырмай.
Кунешни орьтер эдилер,
Парылдап турмасын, деп.
Заваллы шу оксюзнинъ
Козьяшы къурмасын, деп.
Бойле кысметни онъа
Нечюн бердинъ, эй, Керем?
Къабааты не онынъ?
Адамларгъа не керек?
Токътамай агъласын, депми?..
Катерина, агълама!
Адамларнынъ къаршысында
Юрегинъни данълама!
Сабагъадже орманларда
Козьяшынъа ювун сен.
Ай юзюнънинъ солгъаныны

З чорними бровами, –
До схід сонця в темнім лісі
Умийся сльозами.
Умиєшся – не побачать,
То й не засміються;
А серденько одпочине,
Поки сльози ллються.

Отаке-то лихо, бачите, дівчата.
Жартуючи кинув Катрусю москаль.
Недоля не бачить, з ким їй жартувати,
А люди хоч бачать, та людям не жаль:
– Нехай, кажуть, гине ледача дитина,
Коли не зуміла себе шанувать! –
Шануйтеся ж, любі, в недобру годину
Щоб не довелося москаля шукать.

Де ж Катруся блудить?
Попідтинню ночувала,
Раненько вставала,
Поспішала в Московщину;
Аж гульк!.. Зима впала.
Свище полем завірюха;
Іде Катерина
У личаках – лихо тяжке! –
І в одній свитині.
Іде Катря, шкандибає;
Дивиться – щось мріє...
Либонь, ідуть москалики...
Лихо!.. Серце мліє...

Адамлар ич корьмесин.
Корьмеселер – кульмезлер,
Дерт-яныгынь бильмезлер.
Мерхаметсиз бу адамлар
Козьяшыньны сильмезлер.

Иште, насыл бахтсызлыкъ басып келе кимерде:
Ойнады да бир москаль, Катрусяны ташлады.
Кимсе бильмей белянынъ келеджегин не ерден,
Беля баскъан адамны адамлар ич аджымаз.
– Барсын яныкъ ичинде къыз янып битсин, барсын,
Озь къадрини бильмедими, къадрсизликте янсын, –
Дерлер, къызлар, бакъынъыз, янъылманъыз-янманъыз,
Сонъ москальни къыдырып, адын-ёлун анъманъыз!

Къайдаларда юре Катря?
Къайсы къора тюбюнде
Юкълай экен заваллы?
Даа ёл чокъмы огюнде?
Московагъа етейим, деп
Ашыкъкъанда къыш кельди.
Къар уфюрип боран турды,
Аджджы аязлар кельди.
Йыртыкъ урба, тешик чарыкъ,
Гъарип Катря къалтырай.
Кетер экен, коре огде –
Бир ярычыкъ йылтырай...
Бельки москаллер келедир,
Деп юреги буз-бузлай.
Шашкъанындан, гъарип Катря

Полетіла, зустрілася,
Пита: — Чи немає
Мого Йвана чорнявого? —
А ті: — Мы не знаєм. —
І, звичайне, як москалі,
Сміються, жартують:
— Ай да баба! Ай да наши!
Кого не надують! —
Подивилась Катерина:
— І ви, бачу, люди!
Не плач, сину, моє лихо!
Що буде, то й буде.
Піду дальше — більш ходила...
А може й зустріну;
Оддам тебе, мій голубе,
А сама загину.

Реве, стогне хуртовина,
Котить, верне полем;
Стоїть Катря серед поля,
Дала сльозам волю.
Утомилась завірюха,
Де-де позіхає;
Ще б плакала Катерина,
Та сліз більш немає.
Подивилась на дитину:
Умите сльозою,
Червоніє, як квіточка
Вранці під росою.
Усміхнулась Катерина,

Аякъ-эллерин дуймай.
Оглерине чапып чыкъа:
– Бельки корьгендирсинъиз,
Къайда къаракъаш Иваным?
– Ойлесин корьмедик биз! –
Мыскъыл этип заваллыны
Шакъа эте, кулелер:
– Бакъ сен, бизим йигитлер де
Алдатмагъа билелер!..
Бакъты оларгъа Катруся:
– Эх, сиз адам-адамлар!..
Къулакъ асма, огъулчыгъым,
Бельки огде къуванч бар.
Къыдырайыкъ, оны илле
Бир кунъ ола тапарым.
Сени онъа теслим этип,
Къабириме ятарым.

Ель уфюрди, туфан къопты,
Аязда – буюк оке.
Катря кете эп токътамай,
Козьяшын тѣке-тѣке.
Кечип кетти боран бирден,
Этраф бираз тынчланды.
Катря даа агълар эди,
Лякин козьяш къалмады.
Козьяшынен сылангъан
Огъланчыгъына бакъты.
Нефес ала, козьлер эля,
Саба чечеги санки.

Тяжко усміхнулась:
Коло серця — як гадина
Чорна повернулась.
Кругом мовчки подивилась;
Бачить — ліс чорніє,
А під лісом, край дороги,
Либонь курінь мріє.
— Ходім, сину, смеркається,
Коли пустять в хату;
А не пустять, то й надворі
Будем ночувати.
Під хатою заночуєм,
Сину мій Іване!
Де ж ти будеш ночувати,
Як мене не стане?
З собаками, мій синочку,
Кохайся надворі!
Собаки злі, покусують,
Та не заговорять,
Не розкажуть, сміючися...
З псами їсти й пити...
Бідна моя головонько!
Що мені робити? —

Сирота-собака має свою долю,
Має добре слово в світі сирота;
Його б'ють і лають, закують в неволю,
Та ніхто про матір на сміх не пита.
А Йвася питають, заранне питають,
Не дадуть до мови дитині дожить.

Катерина тебессюмле
Йылмайды ве окюнди.
Йылан киби бир титислик
Дуйды шу анъ коксюнде.
Огге бакъты Катерина,
Бир къаралты корюне.
Барды орман тюбюндеки
Шу эвчикнинъ огюне.
– Юрь, огъланым, тезден акъшам...
Барып къонакъ сорайыкъ.
Бельки эвге кирсетирлер,
Эйиликке ёрайыкъ.
Къоймасалар, Иванчыгъым,
Къапы тюбюнде ятармыз.
Аяз эм де къою туман
Сувугъында къатармыз.
Мен олмасам, сен бир озюнь
Геджелерсинъ не ерде?
Бельки копек ювасында,
Копеклернен бир ерде?!
Итлер сени хорламаз,
Устюнъден де кульмезлер...
Копеклер инсан дегиль,
Яманлыкъны бильмезлер.

Етим къалса бир копек – тапыла онъа мерхамет,
Копекни де адамлар эркелерлер, северлер;
Яхут багълы тутсалар да, бермеселер де нимет,
Ананъ къайда, бабанъ къайда? – деп эзиетлемезлер.

На кого собаки на улиці лають?
Хто голий, голодний під тином сидить!
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...
Одна його доля – чорні бровенята,
Та й тих люди заздрі не дають носити.

IV

Попід горою, яром, долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби з гетьманщини⁸ стоять.
У яру гребля, верби в ряд,
Ставок під кригою в неволі
І ополонка – воду брать...
Мов покотьоло⁹ червоніє,
Крізь хмару сонце зайнялось,
Надувся вітер; як повіє –
Нема нічого: скрізь біліє...
Та тільки лісом загуло.

Реве, свище заверюха.
По лісу завило;
Як те море, біле поле
Снігом покотилось.
Вийшов з хати карбівничий¹⁰,
Щоб ліс оглядіти,
Та де тобі! Таке лихо,
Що не видно й світа.
– Еге, бачу, яка fuga!
Цур же йому з лісом!

Ивасътан исе сорап, батырырлар балчыкъкъа,
Кунъ бермезлер, котеклерлер, эзиетлеп чокъурлар.
Баш сокъмагъа ер къыдырса, копеклердай афырып,
Кимсин нелер тюшюнирлер, уйдурырлар-токъурлар.
Ах, сен гъарип быракъылгъан къара козьлю огъланчыкъ...
Дар дюньяда бир къуванчынъ — эки къара къашынъ бар,
Санъа оны да пакъыллайлар, не белялы башынъ бар...

IV

Ешилъ дагълар этегинде
Юз йыллыкъ эменлер бар,
Къартлар киби башын магърур,
Тик котерип туралар.
Ашагъыда — сув тыйнагъы,
Аязларда бузлагъан.
Сув алмакъчюн ортасында
Буз тешиги оюлгъан...
Булутларнынъ арасындан
Кунеш чыкъты йылтырап.
Кене бирден къопты боран,
Орман инълей къалтырап.

Ава титис, ава сувукъ,
Токътамайып ель инълей.
Санки дерсинъ бутюн дюнья
Боран сесини динълей.
Орманджы да эвинден
Тышкъа чыкъып оламай!
Боран ойле айландыра!

Піти в хату... Що там таке?

От їх достобіса!

Недобра їх розносила,

Мов справді за ділом.

Нечипоре! Дивись лишень,

Які побілілі!

— Що, москалі?.. Де москалі?

— Що ти? Схаменися!..

— Де москалі, лебедики?

— Та он, подивися!

Полетіла Катерина

І не одяглася.

— Мабуть, добре Московщина

В тямку їй далася!

Бо уночі тільки й знає,

Що москаля кличе. —

Через пеньки, заметами

Летить, ледве дише.

Боса стала серед шляху,

Втерлась рукавами.

А москалі їй назустріч,

Як один, верхами.

— Лихо мое! доле моя! —

До їх... Коли гляне —

Попереду старший їде.

— Любий мій Іване!

Серце мое коханее!

Де ти так барився? —

Та до його... за стремена...

А він подивився —

Насылсынъ? – деп сорамай.
– Аман да къыш! Козъ ачырмай,
Бар, бакъайым, ормангъа!..
Токъта, булар кимлер экен?
Бурюнгенлер тонларгъа!
Бельки бу талийсизлерни
Шейтан ёлдан ургъандыр?
Ничипор, бакъ, шу москаллер
Ёлун мында бургъандыр!
– Москаллерми? – Катерина
Дыр-дыр титреп башлады, –
Къайда, меним тувгъанларым?
Тышкъа назар ташлады.
– Ана-ана, коръмейсинъми?
Усть-башлары бем-безд...
Катерина арткъа бакъмай
Чапты тышкъа, эп аяз...
Заваллынынъ акъылына
Москов пек синъген анджакъ,
Эп москальни чагъырды о
Бугунъ гедже тангъадже...
Къар обасы, кутюклерге
Скюрюнерек чапты о.
Ялынаякъ къалса биле,
Москаллерни тапты о.
Сыра-сыра тизилишип
Ат устюнде келелер.
Къаршысында московлылар
Юрек-багърын тилелер.
Ана, сафнынъ энъ башында

Та шпорами коня в боки.
— Чого ж утікаєш?
Хіба забув Катерину?
Хіба не пізнаєш?
Подивися, мій голубе,
Подивись на мене:
Я — Катруся твоя люба.
Нащо рвеш стремена? —
А він коня поганяє,
Нібито й не бачить.
— Постривай же, мій голубе!
Дивись — я не плачу.
Ти не пізнав мене, Іване?
Серце, подивися,
Їй же богу, я — Катруся!
— Дура, отвяжися!
Возьмітьте прочь безумную!
— Боже мій! Іване!
І ти мене покидаєш?
А ти ж присягався!
— Возьмітьте прочь! Что ж вы стали?
— Кого? мене взяти?
За що ж, скажи, мій голубе?
Кому хоч оддати
Свою Катрю, що до тебе
В садочок ходила,
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?
Мій батечку, мій братіку!
Хоч ти не цурайся!

Келе таныш бир сума.
Аскер башы олса керек,
– Ваням! – дей де сес тына, –
Севдиджигим, азиз Ваням,
Къайдаларда къалдынъ сен?
Беклей-беклей, джаным сени,
Усандым ве талдым мен.
Иван исе къулакъ асмай,
Эшитмей эм сёзлерин...
Айдаштырып кете атын,
Тикип ёлгъа козьлерин.
– Токъта, джаным, къайдаларгъа
Ашыкъасынъ бу къадар?
Мен сенинъ Катрусянъ олам,
Танымадынъ мени, зар?
Я, танымакъ истемейсинъ,
Эй, шаиним, сен мени?
Москаль кене къулакъ асмай,
Чеке атнынъ джугенин.
– Азарлама мени, джаным,
Коресинъ, яш тёммейим.
Яхшы бакъ сен, Катрусянъым,
Истесенъ, емин этейим!
– Айды, кет башымдан, кяхпе!
Деф этинъ бу делини!
– Вай, бакъынъыз, мени ташлай,
Я, сёз берген ким эди?
– Алып кетинъ! – дедим сизге, –
Неге бакъып турасыз?!
– Ах, не алгъа къалды башым!

Наймичкою тобі стану...
З другою кохайся...
З цілим світом... Я забуду,
Що колись кохалась,
Що од тебе сина мала,
Покриткою стала...
Покриткою... Який сором!
І за що я гину!
Покинь мене, забудь мене,
Та не кидай сина.
Не покинеш?.. Серце моє
Не втікай од мене...
Я винесу тобі сина. —
Кинула стремена
Та в хатину. Вертається,
Несе йому сина.
Несповита, заплакана
Сердешна дитина.
— Осьде воно, подивися!
Де ж ти? заховався?
Утік!.. нема!.. Сина, сина
Батько одцурався!
Боже ти мій!.. Дитя моє!
Де дінусь з тобою?
Москалики! голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедики:
Воно сиротина;
Возьміть його та оддайте
Старшому за сина.

Сизлер кимни урасыз?
Онынъ иле багъчаларда
Олгъан Катрюсанымы?
Онъа огълан багъышлагъан,
Солгъан Катрусанымы?
Дар дюньяда эй, севгилим,
Къачма, сеннен къалайым!
Истесенъ устюме яр тут,
Санъа ыргъат олайым...
Мен эр шейни унутырым:
Бала догъургъанымны,
Санъа ола кыыз башымнен
Масхара олгъанымны...
Унутырым эписини,
Къальбинъе туз ашламам.
Мени янъгъыз ташласанъ да,
Эвлядынъны ташлама!
Ташлама сен, догъмуш баланъ
Зар олмасын бабагъа!
Шимди оны корерсинъ сен...
Чапъп кетти хіагъа.
Къайтып чыкъа эв ичинден,
Онъа огълун кетире;
Козю яшкъа толуп тургъан
Етимини косътере:
– Мына, бакъ, бу – сенинъ огълунъ!..
Я, нечюн... къайда кеттинъ?
Языкъ, языкъ, озъ яврунъны
Беклемединъ, ред эттинъ...
Эй, Аллам, мен энди насыл

Возьміть його... Бо покину,
Як батько покинув, –
Бодай його не кидала
Лихая година!
Гріхом тебе на світ божий
Мати породила;
Виростай же на сміх людям! –
На шлях положила.
– Оставайся шукать батька,
А я вже шукала... –
Та в ліс з шляху, як навісна!
А дитя осталось,
Плаче, бідне... А москалям
Байдуже: минули.
Воно й добре; та на лихо
Лісничі почули.

Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;
То проклина свого Йвана,
То плаче, то просить.
Вибігає на возлісся;
Кругом подивилась
Та в яр... біжить... серед ставу
Мовчки опинилась.
– Прийми, боже, мою душу,
А ти – моє тіло! –
Шубовсьть в воду!.. Попід льодом
Геть загуркотіло.

Яшайым бу етимнен?
Ал кетинъиз, айрылайым
Бир парчачыкъ этимден!
Ал кетинъиз етимчикни,
Бабасына беринъиз.
Эляк олмасын хорланып, —
Башчынъызгъа шай денъиз:
Огълуны о ташлар исе,
Мен де ташлап кетерим.
Барсын, бабасы да корьсин
Гъам-кедернинъ бетерин!
Огълум, сени гуняхларда
Догъурдым, козьаш акъыздым.
Энди инсаф — адамларгъа!
Къар устюне яткъызды.
Араштыр да тап бабанъны,
Араштырып мен талдым...
Чапып кетти Катерина,
Баласы ёлда къалды.
Москаллер арткъа бакъмайып
Аткъа къамчы салдылар.
Бала агълай ёл устюнде,
Адамлар тапып алдылар.

Катерина ялынаякъ
Къаргъа батып чапмакъта,
Де Иванны лянетлей о,
Де къаргъышлай такъмакълап.
Чапып барды орманлыккъа,
Сув тыйнагъы корюне.

Чорнобрива Катерина
Найшла, що шукала!
Дунув вітер понад ставом —
І сліду не стало.

То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає;
То не лихо, то не тяжке,
Що мати вмирає;
Не сироти малі діти,
Що неньку сховали:
Їм зосталась добра слава,
Могила зосталась.
Засміються злії люди
Малій сиротині, —
Вилле сльози на могилу —
Серденько спочине.
А тому, тому на світі,
Що йому зосталось,
Кого батько і не бачив,
Мати одцуралась?
Що зосталось байстрюкові?
Хто з ним заговорить?..
Ні родини, ні хатини;
Шляхи, піски, горе...
Панське личко, чорні брови...
Нащо? Щоб пізнали!
Змальовала, не сховала...
Бодай полиняли!

Буз тешигин араштыра,
Чапа, чапа, сюрюне.
— Аллам, къабул эт джанымны,
Сен исе ал тенимни!
Сув устюнде пейда олды
Ири-ири алкъалар.
Сагъыр бир сес чыкъаргъан сонъ
Тынып къалды далгъалар...

Къаракъашлы Катерина
Арагъаныны булды...
Сув тыйнакъта буз ириди,
Тазе сувларнен толды.

Кучьлю-кучьлю еллер эссе,
Эмен терегин йыкъар.
Ана ольсе — ельден бетер:
Юреклерни гъам сыкъар.
Ана ольсе, ана топракъ
Оны озюне ала.
Адет узьре аналардан
Бир оба топракъ къала.
Етим къалсанъ, къабирге
Барып козьаш тѣкерсинъ.
Адамлардан азап чексенъ,
Мезар ташын оперсинъ.
Я, бу гъарип етимчикке
Айтынъыз я, не къалды?
Не ананынъ мезары бар,
Иште, бойле дерт къалды.

V

Ішов кобзар до Києва
Та сів спочивати.
Торбинками обвішаний
Його повожатий.
Мале дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзар
І с у с а¹¹ співає.
Хто йде, їде – не минає:
Хто бублик, хто гроші;
Хто старому, а дівчата
Шажок міхоноші.
Задивляться чорноброві –
І босе і голе.
– Дала, кажуть, бровенята,
Та не дала долі! –

Їде шляхом до Києва
Берлин¹² шестернею,
А в берлині господиня
З паном і сім'єю.
Опинився против старців –
Курява лягає.
Побіг Івась, бо з віконця
Рукою махає.
Дає гроші Івасеві,
Дивується пані.
А пан глянув... одвернувся...

Козьяшындан, телюкеден
Гъайры-башкъа шейи ёкъ.
Тозлу-къумлы ёлдан башкъа
Баш сокъмагъа эви ёкъ.
Бойле къара къашлар онъа
Неге керек, – керильген?
Эбет, эбет! Танылсын деп
Бойле къашлар берильген.

V

Киевагъа кеткен ёлда
Бир къобузджы отура.
Къатында бош торбасынен
Къаракъаш огълан тура.
Башы эгик, козь астындан
Гъамлы бир назар ташлай.
Шу вакъытта къобузджымыз
И с у с н ы йырлап башлай.*
Кельген-кечкен садакъа деп
Къалач, капик узата.
Кёргъа капик берген къызлар
Етимчикке козь ата.
Къаракъашлы къызлар шаша:
– Факъыр дюльбер яш дживан.
Анасы бойле къашлар берген,
Бахт бермеге унуткъан!

* Исусны йырламакъ... – диний йыр, я да псалма йырламакъ.

Пізнав, препоганий,
Пізнав тії карі очі,
Чорні бровенята...
Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти.
Пита пані, як зоветься?
— Івась. — Какой милый! —
Берлин рушив, а Івася
Курява покрила...
Полічили, що дістали,
Встали сіромахи,
Помолились на схід сонця,
Пішли понад шляхом.

[1838, С.-Петербург]

Киевагъа кеткен ёлда
Кете, берлин⁶ зынзортлы.
Гаспадин бар, берлинасы
Къорантасынен толу.
Мына, келип токътады о,
Фукъарелер алдында.
Ивась барды эль узатып,
Шу бичаре алында.
Яш ве дюльбер пани онъа
Бир-къач капичик берди.
Пан Иваськъа бакъып къалды,
Бирден юзюн чевирди.
О, таныды бу къашларны,
Таныды шу козьлерни...
Расткетирди догъмуш огълун,
Алмагъа истемеди.
— Адынъ недир? — сорай пани.
— Ивась. — Гузель огъланчыкъ!
Атлар еринден кочьтилер,
Тоз чанъгытып кеттилер...
Кунълик джыйгъан садакъасын
Эсап-китап эттилер.
Ал кунешке дуа окъуп,
Ёлгъа тюшип кеттилер.

[1838, С.-Петербург]

ТОПОЛЯ

По діброві вітер віє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий
Марне зеленіє;
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.
Чумак іде, подивиться
Та й голову схилить;
Чабан вранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивиться – серце нїє:
Кругом ні билини!
Одна, одна, як сирота
На чужині, гине!

Хто ж викохав тонку, гнучку
В степу погибати?
Постривайте – все розкажу.
Слухайте ж, дівчата!

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина.
Полюбила – не спинила:
Пішов – та й загинув...
Якби знала, що покине,
Була б не любила;

СЕЛЬБИ

Эменликте аван еллер
Улуй, чѣпни джыйыштыра.
Ёл четинде бир сельбини
Ерге къадар майыштыра.
Онынъ юксек тѣпеси бар,
Ешилъ ве гуръ япракълары,
Тѣгеречи денъиз киби,
Кениш чѣльнинъ топракълары.
Чомакъ мында токътап бираз
Онъа урьмет этип кете.
Къавалынен келип чобан
Къабирге седжде эте.
Седжде эте – юрек сызлай,
Этрафында тек бир бош чѣль.
Оксюз киби янъгъызлыкъта,
Ят ерлерде, чюрюй гонъюль.

Ким осьтюрип бу терекни,
Элякетке ким къалдыргъан?
Келинъ, къызлар, мен айтырым,
Динъленъ сизлер, нелер олгъан.

Гузель бир къыз бир казакъа
Чин юректен севда олды,
Ашкъкъа тоймай узакъларгъа
Казак кетти – эляк олды.
Ах, бильсейди буны эгер
Севемен деп, саймаз эди.

Якби знала, що загине,
Була б не пустила;
Якби знала — не ходила б
Пізно за водою,
Не стояла б до півночі
З милим під вербою;
Якби знала!..

І то лихо —
Попереду знати,
Що нам в світі зустрінеться...
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю!..
Само серце знає,
Кого любить. Нехай в'яне,
Поки закопають.
Бо не довго, чорнобриві,
Карі оченята,
Біле личко червоніє —
Не довго, дівчата!
До полудня — та й зав'яне,
Брови полиняють...
Кохайтесь ж, любіться,
Як серденько знає.

Защебече соловейко
В лузі на калині,
Заспіває козаченько,
Ходя по долині,
Виспіває, поки вийде

Ах, бильсейди, буны эгер
Ёлларгъа къоймаз эди.
Ах, бильсейди, кунъ къонгъан сонъ,
Сув башына бармаз эди.
Яры гедже вакътынадже
Яресини сармаз эди.
Ах, бильсейди!..

Ёкъ, эвельден
Оны бильмек мумкюн олмаз.
Бильмек мумкюн олса эгер,
Бу омюрде лезет къалмаз...
Билинъ, къызлар, бахтынъызны
Сынамакънынъ кереги ёкъ!..
Ондан сонъ ич бу дюньяда
Севмегеннинъ юреги ёкъ.
Барсын, юрек энъ якъын деп,
Бильгенине севда олсун.
Барсын, ичи дым ве сувукъ
Мезаргъадже севип солсун.
Ёкъса бу чагъ узакъ сюрмез,
Солукъ тюшер козюнъызге.
Ал янакълар бозарырлар,
Къартлыкъ келир озюнъызге!
Севинъиз ве севилинъиз,
Бу – омюрнинъ бир зийнети.
Билинъиз ки, ондадыр тек
Юреклернинъ гъанимети!..

Эрке бульбуль чурулдады

Чорнобрива з хати,
А він її запитає:
— Чи не була мати? —
Стануть собі, обіймуться;
Співа соловейко;
Послухають, розійдуться,
Обое раденькі...
Ніхто того не побачить,
Ніхто не питає:
— Де ти була, що робила? —
Сама собі знає...
Любилася, кохалася,
А серденько мліло:
Чуло серце недоленьку,
Сказати не вміло.
Не сказало — осталася,
День і ніч воркує,
Як голубка без голуба,
А ніхто не чує...

Не щебече соловейко
В лузі над водою,
Не співає чорнобрива,
Стоя під вербою;
Не співає, — сиротою
Білим світом нудить.
Без милого батько, мати —
Як чужії люди,
Без милого сонце світить —
Як ворог сміється;

Чайырларда, сув башында.
Тюркю айтып кезе казак
Дерелернинъ ортасында.
Йырлады о, севгилиси
Кельгенгедже ёл къарады.
Сонъра ондан: – Ананъ сени
Урмадымы? – деп сорады.
Кене мында къучакълашып,
Бульбуллерни динъледилер.
Севинч иле айрылышты,
Асрет недир, бильмедилер.
Оларнынъ бу севгисине
Ич бир кимсе индемени.
Ич бир кимсе арув къызгъа:
– Къайда эдинъ, айт, – демеди.
Севильди ве севди, лякин
Къальби ташып толалмады.
Юрегинде яныгъыны
Ич дагъытып олалмады.
Ялынъыз бир гогерджиндай
Гедже, кунъдюз озъ башына,
Теналыкъта дуйдурмадан
Агълап, сильди козь яшыны.
Агълады о, мында онъа
Яхшы огют бермедилер.
Озь дердини айталмады,
Асла оны корьмедилер...

Арынгъан сув бойларында
Юксельмеди бульбуль сеси.
Кельмеди ве янърамады
Арув къызнынъ гурь нагъмеси.

Без милого скрізь могила...
А серденько б'ється.

Минув і рік, минув другий, —
Козака немає;
Сохне вона, як квіточка,
Мати не питає:
— Чого в'янеш, моя доню? —
Стара не спитала,
За сивого, багатого
Тихенько єднала.
— Іди, доню, — каже мати, —
Не вік діувати!
Він багатий, одинокий —
Будеш панувати.
— Не хочу я панувати,
Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму.
Нехай попи заспівають,
А дружки заплачуть;
Легше, мамо, в труні лежать,
Ніж його побачить. —

Не слухала стара мати,
Робила, що знала, —
Дивилася чорнобрива,
Сохла і мовчала.
Пішла вночі до ворожки,
Щоб поворожити —

Бар дюнъяда оксюз киби
Чекти юрек къайгысыны.
Яресиз ич бильмей экен
Ана-баба сайгысыны.
Яресизге кунъ ярыгы
Мыскъыл киби ура экен.
Санки дерсинъ эр ер онъа
Мезар олып тура экен.

Бир йыл отти, бир йыл даа,
Амма казак кельмез олды.
Къыз исе, яш япракъ киби
Сарарды ве янып солды.
— Нечюн, къызым шай солдынъ? — деп
Анасы ич сорамады.
Асла тувгъан баласынынъ
Къыз кейфини арамады.
Бир кунъ гизли, анълашмадан,
Тюшти якъын той артына.
Нышан этип бермек ичюн
Шу ернинъ бай бир къартына.
— Айды, къызым! — деди онъа, —
Раатлыкъта къаладжакъсынъ!
О, эм зенгин ве эм янъгъыз,
Бай бикеси оладжакъсынъ!
— Ёкъ, анам, мен истемейим,
Истемейим, аначыгъым!
Энъ эйиси мени ортьсин
Салкъын топракъ обачыгъы!
Мен ольген сонъ, папазлар да
Манъа дуа багъласынлар.
Достларым ве тувгъанларым

Чи довго їй самотній
На сім світі жити?..
— Бабусенько, голубонько,
Серце моє, ненько!
Скажи мені щирі правду:
Де милий-серденько?
Чи жив, здоров? Чи він любить?
Чи забув-покинув?
Скажи ж мені, де мій милий?
Край світа полину!
Бабусенько, голубонько!
Скажи, бо ти знаєш...
Мене мати хоче дати
За старого заміж.
Любить його, моя сиза,
Серце не навчити.
Пішла б же я утопилась —
Жаль душу згубити...
Коли не жив чорнобривий, —
Зроби, моя пташко,
Щоб додому не вернулась...
Тяжко мені, тяжко!
Там старий жде з старостами...
Скажи ж мою долю.
— Добре, доню! Спочинь трошки...
Чини ж мою волю.
Сама колись діувала —
Тее лихо знаю;
Минулося — навчилася:
Людяч помагаю.
Твою долю, моя доню,

Аджынаракъ агъласынлар.
Ер астына кирип, анда
Сувукъ ерге яслангъаным,
Апайлыккъа, — онъа эрге
Чыкъувымдан енгиль келир.

Анасы ич динълемеди,
Ишледи озъ бильгенини.
Къызы исе, озю дуйды
Кунъден-кунъге сѣнгенини.
Сусты, къара бир геджеде
Озюни тар ёлгъа атты.
Барды койнинъ фалджысына,
Бахты ичюн фал къаратты:
Бу дюньяда ич олмаса,
Онъа бир кунъ оладжакъмы?
Ёкъса, бойле севгилисиз
Пайынозю къаладжакъмы?..
— Айт, къартийим, догърусыны;
Джан севгилим къайда экен?
Тендиристми? Кимни севе?
Мени анъа, айтамыкен?
Айт, къартийим, айткъанларынъ.
Юрегимни ачар эди.
Айтсанъ, эгер дюньянынъ шу
Четинеджек учар эдим.
Айт, къартийим, эр бирини
Эшиткен ве бильгенсинъ, эй...
Анам мени, мына, койнинъ
Бир къартына бермек истей,
Эбет, оны севалмагъан
Юрекке терс кеталмайман.
Барып сувгъа атсам арув,

Позаторік знала,
Позаторік і зіллячка
Для того придбала. —
Пішла стара, мов каламар
Достала з полиці.
— Ось на тобі сього дива.
Піди до криниці,
Поки цівні не співали,
Умийся водою,
Випий трошки сього зілля —
Все лихо згоїть.
Вип'єш — біжи якомога;
Що б там не кричало,
Не оглянься, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш; а як стане
Місяць серед неба,
Випий ще раз; не приїде —
Втретє випить треба.
За перший раз, як за той рік,
Будеш ти такою;
А за другий — серед степу
Тупне кінь ногою:
Коли живий козаченько,
То зараз прибуде...
А за третій, моя доню!
Не питай, що буде...
Та ще, чуєш, не хрестися,
Бо все піде в воду...
Тепер же йди, подивися

Джангъа языкъ, эталмайман.
Эгер къара къашлы йигит
Ольди исе шай япарсынъ:
Эвимизден гъайры якъкъа
Чыкъкъандай бир ёл тапарсынъ.
Байлыгъында ич козюм ёкъ,
Акъылда тут эр бирини.
Айт, къартийим, айды кетир
Талийимнинъ хаберини!
— Яхшы, кызым! Токъта бираз...
Отур шунда, кель, раатлан,
Динъле мени, мен айтайым,
Дегениме тѣз ве къатлан.
Вакъты иле мен де коръдим
Къыз чагъынынъ джефасыны.
Огреним къалды эбет,
Адамларнынъ шифасына.
Талийинъни, эбет, кызым,
Мен эвельден бильген эдим.
О тылсымлы дерманынъны
Санъа сакълап кельген эдим,
Деп сонъ къартий раф устюнде
Саанъге бир козь атты.
Алып ондан дерманыны
Гъарип къызгъа эль узатты:
— Ал, кызым, сен, — деди онъа,
Ал, кызым, бу тылсымдыр!
Бар шу тыныкъ сув башына,
Дердинъни сѣк, сѣк ве сѣндюр.
Хораз сеси чыкъмаз бурун,
Ювунырсынъ ишке етер,
Азачыкъ да буны ал ич.

На торішню вроду. –

Взяла зілля, поклонила:
– Спасибі, бабусю! –
Вийшла з хати: – Чи йти, чи ні?..
Ні! вже не вернуся! –
Прийшла... Вмила, напилася,
Тихо усміхнулася,
Вдруге, втретє напилася
І не оглянулася.
Полетіла, мов на крилах,
Серед степу пала...
Пала, стала, заплакала
І... і заспівала:

“Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!
Рости, рости, тополенько,
Все вгору та вгору!
Рости гнучка та висока,
До самої хмари, –
Спитай бога, чи діжду я,
Чи не діжду пари?
Рости, рости, подивися
За синєє море!
По тім боці – моя доля,
По сім боці – горе.
Там десь милий, чорнобривий
Співає, гуляє,
А я плачу, літа трачу,

Алай дердинъ даркъап кетер.
Сонъ чап олгъан къуветинънен
Ич айланып бакъма кери.
Токъталаджакъ еринъ олсун
Корюшилъген бахыт ери.
Бир тыныш ал; тегерек ай
Кельгенде кок ортасына,
Бир даа ич; йигит ёкъмы –
Дерманынъны текрар сына.
Биринджиден сонъра сенде
Олур кечкен йыл кольгеси,
Экинджиде чёлъ боюнда
Эшитилир туякъ сеси.
Сагъ-селямет олса казак,
Келир, айры олмаз сенден...
Учюнджиден сонъ, эй, кызым!
Асла сорап турма менден.
Лякин биль ки, тек чокъунма,
Ёкъса тылсым нафиле кетер...
Айды, балам, кет дердинъни
Савуштыр, бир гонъюль котер».

Дерманыны алып къолгъа
Къыз юректен алгъыш этти;
– Къайтмалымы?.. Ёкъ! Олмаз, – деп,
Сув башына чыкъып кетти,
Кельди... Мында ювунып, сонъ
Дерман ичти азар-азар.
Тынч кульди, этрафына
Ташламады ич бир назар.
Учты бирден санки дерсинъ
Гъайып этти озь эсини...

Його виглядаю.
Скажи йому, моє серце,
Що сміються люди;
Скажи йому, що загину,
Коли не прибуде!
Сама хоче мене мати
В землю заховати...
А хто ж її головоньку
Буде доглядати?
Хто догляне, розпитає,
На старість поможе?
Мамо моя!.. доле моя!..
Боже милий, боже!..

Подивися тополенько!
Як нема – заплачеш
До схід сонця, ранісінько,
Щоб ніхто не бачив...
Рости ж, серце-тополенько,
Все вгору та вгору!
Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!”

Отак тая чорнобрива
Плакала, співала...
І на диво серед поля
Тополею стала.
Не вернулася додому,
Не діждала пари –

Йыктылып сонъ козьяшынен
Йырлады шу нагъмесини;

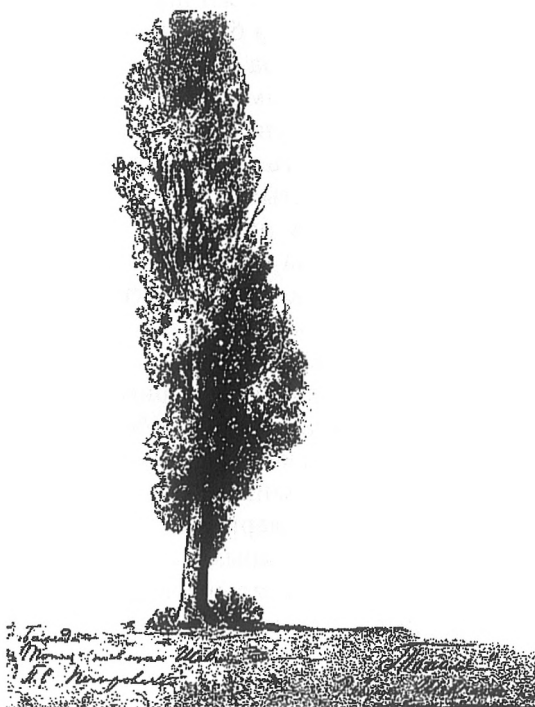
«Ялда мавы денъизлерде,
Ялда гузель, акъкъучыгъым!
Ось, сен, осип узун бой ат,
Узун бой ат, сельбичигим!
Та коклерде долангъан шу
Булутларгъа котер башынъ.
Танърымыздан сора, биль ки,
Келеджекми меним ярым?
Ось, сен, осип узун бой ат,
Бакъ денъизнинъ о якъына.
Анда меним бахтым, амма
Азап саргъан бу якъыны.
О якъта о, къара къашлы
Йигитнинъ эр кейфи артыкъ.
Меним яшлы козюм исе
Йыллар бою ёлгъа тартыкъ!..
Айт сен онъа, джан-джигерим,
Мыскыллайлар, – кунюм бетер,
Сёйле, къайтып кельмесе, сонъ,
Бу дерт мени гъайып этер.
Озь анам озь эллеринен
Къаза меним мезарымны.
Языкъ, ольсем, кимлер чекер
Къартлыгъында сонъ зарыны?
Аман, меним аначыгъым,
Ах, кунешсиз талийим, ах!..
Мерамет эт, азиз Алла!..

Бакъ сен сельби! Коралмасанъ

Тонка, тонка та висока,
До самої хмари.

По діброві вітер вие,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

[1839, С.-Петербург]

Т. Шевченко. Тополя.
Олівець. 1839

Саба сааръ арасында,
Агъларсынъ, тек козьяшынъны
Ич бир кимсе эслемесин...
Ось, сен, осип узун бой ат,
Узун бой ат, сельбичигим!..
Ялда мавы денъизлерде
Ялда гузель, акъкъучыгъым!»

Мына шай къыз яныгъындан
Йырлады ве сѣнип кетти...
Къулан чѣльнинъ ортасында
Сельби олып осип етти.
Бир даа эвге къайтмады о,
Йигитини беклеп тура –
Индже бойлу сельби оськен,
Еткен та булутларгъа.
Эменликте аван еллер
Улуй, чѣпни джыйыштыра.
Ёл четинде шу сельбини
Ерге къадар майыштыра.

[1839, С.-Петербург]

Вітер з гаєм розмовляє,
Шепче з осокою;
Пливе човен по Дунаю
Один за водою.
Пливе човен води повен,
Ніхто не спиняє;
Кому спинить? – Рибалоньки
На світі немає.
Поплив човен в синє море,
А воно заграло...
Погралися гори-хвилі –
І скіпок не стало.

Недовгий шлях – як човнові
До синього моря –
Сиротині на чужину,
А там – і до горя.
Пограються добрі люди,
Як холодні хвилі;
Потім собі подивляться,
Як сирота плаче;
Потім спитай – де сирота?
Не чув і не бачив...

[1841, С.-Петербург]

Авеленип, рузгяр эсе,
Фысылдаша чѣп, отларнен;
Дунай узьре къайыкъ кезе,
Къувалашып далгъаларнен.
Ялдай къайыкъ толуп сувгъа,
Кимсе къулакъ асмай онъа.
Ким бильсин ки, шорбаджысы
Чокътан ахрет дюньясында.
Къайыкъ ольчей денъизини,
Бибаш денъиз далгъаланды,
Орътти онынъ бенъизини
Къайыкътан бир чѣп къалмады.

Къайыкъны денъизге кетирген,
Оксюзни гъурбетке ве андан
Дертлерге, яныкъкъа тюверген
Ёл къыскъа олур бу дюньяда.
Инсанлар оксюзнен ойнарлар.
Далгъадай онынънен къувнарлар.
Сонъундан айретке даларлар:
Не ичюн оксюзнинъ джаны агъыра?
Сонъундан оксюзни къыдыр сен –
Гъарипни кимсечик коръмеген...

[1841, С.-Петербург]

РОЗРИТА МОГИЛА

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндрувано,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
Молилася, турбувалась,
День і ніч не спала,
Малих діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти,
Мої добрі діти,
Панувала і я колись
На широких світі, —
Панувала... Ой Богдане!
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала
Про свою долю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю.
Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала —
У колисці б задушила,
Під серцем приспала.

ТОНАЛГЪАН КЪАБИР

Сакин улькем, аначыгъым-Украинам,
Сени нечюн тонадылар,
Нечюн, анам, сен олесинъ?
Я, танъларда Алла ичюн
Ибадетке турмадынъмы?
Зайыф адым атып юрьген
Эвлядкъа ёл къурмадынъмы?
“Юкъламадым, козь юммадым,
Ибадетсиз чалышмадым,
Балларымны осьтюрдим мен
Урф-адетлер къучагъында,
Осьти меним эвлядларым
Гуль, чечеклер тарласында.
Кенъ дюньяда акимлик не,
Сербестлик не билир эдим.
Ах, Богданым¹, бедат яврум,
Не яптынъ сен, сени догъгъан
Анайынъа, Украйнагъа
Бешигинънинъ баш уджунда
Козьяш тёкип мен йырладым,
Бахтсыз такъдир йырларыны,
Беклей-беклей азатлыкъны
Ах, Богданым, бильсе эдим
Не азырлай такъдир манъа
Та о вакъыт ольдюрим
Бешигинъде саба танъда.
Саттылар кенъ чёллеримни
Еудий ве немселерге

Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі.
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає.
І могили мої милі
Москаль розриває...
Нехай рие, розкопує,
Не своє шукає,
А тимчасом перевертні
Нехай підростають.
Та допоможуть москалеві
Господарювати
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати.

Начетверо розкопана,
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки? – Ех, якби-то,
Якби-то найшли те, що там схоронили, –
Не плакали б діти, мати не журилась.

*9 жовтня 1843,
Березань*

Эвлядларым ят иллерде
Чоралыкънен кунь корелер.
Догъмуш Днеприм, кадым,
Къуруй, мени ташлап кете,
Москаль кезе, къуртдай къаза
Азиз мезарларымны
О, озюне къабир къазмай,
Мендекини къаза, тонай.
Ят унсургъа тувгъан юрту
Узеринден къылынмакълар
Ичюн онъа къол тутаджакъ
Осе берсин чанакъялар.
Москаллерге ярдым этсин
Юрткъа агъа кесильмеге,
Ананъызнынъ чул-ямавлы
Антерини чыкъармагъа.
Эй, унсурлар, ярдым этинъ
Ананъызны догърамагъа.

Эски къабир къазылды да
Септирильдиди бош топракълар
Эдждад нелер сакълады да,
Олар арап, не таптылар?
Эх, бир заман, тувгъан топракъ
Сакълы туткъан хазинени тапса эдик,
Агъламазды бала-чагъа, аналар да янмаз эди.

1843, октябрь 9
Березань.

Не женися на багатій,
Бо вижене з хати.
Не женися на убогій,
Бо не будеш спати.
Оженись на вольній волі,
На козацькій долі:
Яка буде, така й буде,
Чи гола, то й гола.
Та ніхто не докучає
І не розважає —
Чого болить і де болить,
Ніхто не питає.
Удвох, кажуть, і плакати,
Мов легше неначе,
Не потурай: легше плакати,
Як ніхто не бачить.

*4 жовтня 1845,
Миргород*

Бай кызына эвленме,
Сыгъыштырмаз эвине.
Фукъареге эвленме,
Юкъу кирмез козюнъе.
Сербестликке эвлен сен,
Эвлен казак рыскына,
Насыл олса да олсун,
Олсун тек янчыгынъда.
Ойле олса баш кутмез,
Ве котермез яйгъара.
Кимсе сенден сорамаз
Не еринъ, нас агъыра.
Экевлешип агъласанъ,
Дейлер, юрек тынчлана.
Лякин янма: бир озюнъ
Агъласанъ — енгиль ола.

*1845 с., октябрь 4,
Миргород.*

КАВКАЗ

Искреннему моему Якову де Бальмену'

Кто даст главе моей воду,
И очесем моим источник слез,
И плачуся и день, и ночь,
о побивенных...

Иеремии. Глава 9, стих 1²

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
Споконвіку Прометей³
Там орел карає,
Що день божий довбе ребра
Й серце розбиває.
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові, —
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого.
Не понесе слави бога,
Великого бога.

КАВКАЗ

Меним самимий Яков де Бальмениме¹

Кимлер манъа сув береджек
Козьяшымнынъ чокърагъыны ким тападжакъ
Гедже-куньдюз агълайым шейтлернинъ
башы уджунда...

Иеремии 9-нджы баб, 1-нджи шиир².

Дагълар артында дагълар булутларнен сарылгъан,
Гъамлар иле сачылгъан, къан иле суварылгъан.
Та мазыдан Прометейни³
Анда къартал джезалай.
Эр кунъ чокъуй джигерини,
Юрегини парчалай.
Парчалай ве ичалмай
Аятбахш ал къаныны, —
О, тириле гъайрыдан,
Гизлемей гъадабыны,
Бизим къальблер ич ольмей,
Сербестлик де ич ольмей.
Денъизалты чёллерде
Ач койлю ер айдамаз,
Тири къальб ве сёзлерни
Бир кимсе къандалламаз.
Улу, юдже Танърынынъ
Шерефин алкеталмаз.

Не нам на прю⁴ з тобою стати!
Не нам діла твої судить!
Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насущний замінити
Кривавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить.

Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, боже, утомлений?
І нам даси жити!
Ми віруємо твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! Встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язика
Вовіки і віки.
А поки що течуть ріки,
Криваві ріки!

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кров'ю політі.
Отам-то милостиві ми
Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю
Та й цькуємо. Лягло костями
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові!? напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить

Бизге сыра тюшмей сеннен дженклешмеге!
Бизге сыра тюшмей санъа кыймет кесмеге!
Бизге сыра тюше агълай, агълай ве агълай
Къанлы козяш, къанлы терни, унны текнеге
Къойып, отъмек пиширмекчюн хамыр басмагъа.
Джинасирлер къылыналар, бизни талайлар,
Бизим исе акъикъатлар саргъуш яталар.

О не вакъыт уянаджакъ?
Не вакъыт сен кетеджексинъ,
Ятаджакъсынъ, ёргъун Аллам,
Бизге яшав береджексинъ?
Инанамыз къудретинъе,
Джанлы рухунъ, рахметинъе!
Хакъ, азатлыкъ ерден къалкъар,
Бутюн тиллер тек бир санъа,
Дуаларын окъурлар.
Шимдиликсе токътамадан,
Къангъа толуп, озен акъар.

Дагълар артында дагълар булутларнен сарылгъан,
Гъамлар иле сачылгъан, къан иле суварылгъан.

Иште, анда джанчыгъым, биз
Ач ве чыпакъ, джандан азиз
Сербестликни булдыкъ ве сонъ
Ушкюшлеймиз. Лякин анда
Нидже аскер олды феда.
Я, козяшлар? Я, ал къанлар?
Тул къадыннынъ козяшыны
Джеми укюмдарларгъа,

В сльозах удов"їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерніх гарячих сльоз!
А батькових, старих, кривавих!
Не ріки – море розлилось,
Огненне море! Слава! Слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті!
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся – поборете!
Вам бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

Ч у р е к⁵ і с а к л я⁶ – все твоє;
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
А в нас!.. На те письменні ми,
Читаєм божії глаголи!..
І од глибокої тюрми
Та до високого престола –
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! Ми навчим,
Почому хліб і сіль почім!

Торунлары, балларына
Мумкюн бол-бол ичиртмеге,
Сонъра исе шу козьяшта
Богъа-богъа ольдюрмеге.
Я, къызларнынъ геджелери
Гизли акъкъан козьяшлары?
Я, анайлар, сабийлернинъ,
Я, бабайлар, къарт, сакъатлар
Козьлеринден ягъгъан яшлар!
Бундан дерья, денъиз ташар!
Нар* денъизи! Шан ве шеревф
Хонта, гонча** эм де псаргъа***,
Шан ве шеревф ата-Чаргъа!

Бузлы дагълар огъуулары,
Сизлерге де шан ве шеревф!
Алла къулу олгъан улу
Батырларгъа шан ве шеревф!
Курешинъиз – енъерсинъиз!
Юдже Танъры дестекчинъиз!
Хакъ-у шеревф, ве, мусевффа
Азатлыкъ да сиз тарафта!

Ч у р е к, с а к л я⁴ – эр шей сенинъ, садакъадай
Олар сорап алынмады, берильмеди.
Менимки, деп кимсе сенден чекип алмаз,

* Нар – атеш (Тердж. къайды).

** Хонта, гонча – славян ав копеклерининъ джыныслары (Тердж. къайды).

*** Псар – копек асрайджы (бакъыджы) адам (Тердж. къайды).

Ми християни: храми, школи,
Усе добро, сам бог у нас!
Нам тільки с а к л я очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні! —
Та й тільки ж то! Ми не погани,
Ми настоящі християни —
Ми малим ситі!.. А зате!
Якби ви з нами подружили,
Багато б дечому навчились!
У нас же й світа, як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм, а люду!.. Що й лічить!
Од молдаванина до фінна
На всіх языках все мовчить,
Бо благоденствує! У нас
Святу біблію читає
Святий чернець і навчає,
Що цар якийсь-то свині пас⁷
Та дружню жінку взяв до себе.
А друга вбив. Тепер на небі!
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщенні!
У нас навчіться! В нас дери,
Дери та дай,
І просто в рай,

Ич бир кимсе къандалламаз сени энди.

Бизде исе!.. Биз окъумышмыз!

Алла эмрин окъуймыз!

Терен, титис зинданлардан

Алий тахткъа баргъандже биз

Алтын таджлы эм чыплакъмыз.

Илим алмакъ ичюн бизге

Буюрынъыз, огретирмиз

Отъмек, тузнынъ дегерини.

Биз христианмыз: кильсе, мектеп –

Эпсин бизге Алла берди.

Тек бир с а к л я козюмизни

Тюрте. Нечюн сизде эв бар!

Оны сизге биз бермедик!

Нечюн сизинъ чуреклерни

Копеклерге аткъандайын

Сизге атып оламаймыз.

Я, не, сизлер, кунеш ичюн

Тёлемемек керексизми?

Бу къадарчыкъ! Бизлер фена,

Бизлер осал дегильмиз! Биз

Акъикъый бир христианмыз –

Аздан–токъмыз!.. Ве, лякин!

Эгер бизнен дост олсанъыз

Чокъ шейлерге огренирсиз!

Бизде удждан-уджгъа даа

Кечильмеген Сибирь де бар!

Я, тюрьмелер, я, инсанлар!

Аджет ёкътыр саймагъа!

Молдовандан финлергедже,

Хоч і рідню всю забери!
У нас! Чого-то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм. Продаєм
Або у карти програєм
Людей... не негрів... а таких
Таки хрещених... н о п р о с т и х.
Ми не гіпшани⁸! Крий нас, боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жиди. Ми по закону!..

По закону апостола
Ви любите брата!
Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинки.
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

За кого ж ти розіп'явся,
Христе, сине божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини... Чи, може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталось.

Эр бир тильде эр шей суса,
Эр кес кейфлер кьучагында
Окъуй азиз Библияны.
Азиз чернец* вааз айта,
Домуз бакъар экен бир чар⁵
Якъын достун ольдюрген де,
Апайына эвленген, зар,
Сонъра кокке котерильген!
Коресизми, бизде насыл
Затлар кокте отуралар.
Сизлер даа джаильсинъиз,
Азиз хачкъа баш эгмейсиз!
Бизден, бизден огренинъиз,
Бизде къопар, къопар да ал,
Сонъра дженнет таба ёл ал.
Истер исенъ, сой-сопунънынъ
Эписини анда ал, кет!
Бизде! Бизлер не бильмеймиз!
Танъны сайып, гречка** сачып,
Франсызларгъа афырамыз,
Зенджилерни дегиль, биздай,
Бойнуна хач такъкъанларны
Сатамыз, я къумар ойнап,
Юткъызамыз, козьни къыпмай.
Бизлер гишпан*** дегильмиз де!

* Азиз чернец – православ кильсесининъ хадими (Тердж. къайды).

** Гречка – къарабогъдай (Тердж. къайды).

*** Гишпан – испан, испаниялы [Т. Шевченко испан сёзюни мустемлекеджи-
лер манасында къуллаана]. (Тердж. къайды).

Храми, каплиці, і ікони,
І ставники⁹, і мирри¹⁰ дим,
І перед образом твоїм
Неутомленнії поклони
За кражу, за войну, за кров, —
Щоб братню кров пролити просять,
І потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!!..

Просвітілись! Та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати...
Сліпим, бачиш, дітям!!
Все покажем! Тільки дайте
Себе в руки взяти.
Як і тюрми муровати,
Кайдани кувати —
Як і носити!.. І як плести
Кнути узловаті, —
Всьому навчим! Тільки дайте
Свої сині гори
Останнії... бо вже взяли
І поле і море.

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну. Довелось запить
З московської чаші московську отруту!
О друже мій добрий! друже незабутий!
Живою душею в Україні витай;

Къорчала сен, бизни, Аллам,
Хырсызлангъан шейни жиддай*
Бизлер сатын алайыкъ да!
Эр шей минер озъ ёлуна!

Апостолнынъ къануныле
Севесинъиз къардашларны!
Бошбогъазлар, айнеджилер,
Алды Алла къаргъышларын!
Севесинъиз къардашларнынъ
Къальбин дегиль, терилерин!
Къанун иле тилесинъиз
Къыз терисин джуббелерге,
Байстрюкнинъкин** – къамчыларгъа,
Къадыннынъкин – аякъапкъа!
Озюнъизге тикесинъиз
Бу шейлерни. Буны бильмей
Не балангъыз, апайынгъыз!

Эй, пейгъамбер, Исус Христос,
Кимчюн сенден хач яптылар?
Биз ичюнми, я да бир хакъ
Сёз ичюнми? Бельки бизлер
Сени кульсин, деп яптылармы?
Лякин эр шей шай да олды.

* Жиддай – еудий киби, еудидай, чуфутдай. (Тердж. къайды).

** Байстрюк – гъайрыникях эвляд; пич эвляд. (Тердж. къайды).

Літай з козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай.
Заплач з козаками дрібними сльозами
І мене з неволі в степу виглядай.

А поки що — мої думи,
Мое люте горе
Сіятиму. Нехай ростуть
Та з вітром говорять.
Вітер тихий з України
Понесе з россою
Мої думи аж до тебе!..
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш...
І могили, степи, море,
І мене згадаєш.

*18 листопада 1845
в Переяславі*

Иконалар, каплицалар*, кильселер,
Шамданлар ве мирраларнынъ⁶ тютюни,
Хырсызлыкълар, дженклер, акъсыз къанларчюн
Сенинъ симанъ алдында эп ёрулмадан
Гуняхларны багъышла, деп ялваралар,
Сонъра барып, къардашларнынъ къанларыны тёкелер,
Акъсыз къанлар, янгъынларда хырсызлангъан
Байрамларны бахшыш, дие кетирелер.

Биз окъумыш олдыкъ! Энди
Башкъаларны окъутмагъа,
Эштесинъми, кёр балларгъа
Хакъ кунешин косътермеге
Истек иле ынтыламыз.
Биз эр шейни косътерирмиз,
Пыртазланмай, раат-раат,
Олунъ бизим эсиримиз.
Тюрьмелерни къаламагъа,
Къандааларны пекитмеге,
Къандааларда «бол» юрьмеге,
Къамчыларны сикъ орьмеге –
Бутюн шейге огретирмиз.
Тек беринъиз бизге тездже
Мавы, къара бу дагъларны,
Къалгъанлары... денъиз, тарла,
Энди бизим къолумызда.

Меним екяне достум, мерхаметли Яковым,

* Каплица (часовня) – православиезде кичик ибадетхане (Тердж. къайды).

Кавказ.

За гірщин
~~Много поранено~~ поре шкварою повити,
 Засинає горіє, кровю пошита,
 Спокон віку пролетіє
 Там в дрені варає
 Що день обиди добри дитра
 І серце роздирає.
 Роздирає, - ота не висте
 Живуча кров;
 Поки знова оживає
 І стонуча знову.
 Не втирає душі наша,
 Не втирає воли
 І неситий не виграє
 На дни скорі поше;
 Не сажу душі анби
 І слова живого.

Фотокопія нелегального списку
 поеми «Кавказ» з авторськими правка-
 ми Т. Шевченка, 1845.

Сени де ёкъ эттилер! Украина ичюн дегиль,
Онынъ къатили ичюн тѣктинъ сен ал къанынъны,
Московларнынъ зеэрини московларнынъ
Чанагъындан санъа ичмек сырасы кельди.
Ах, достчыгъым, унутылмаз, мерхаметли достчыгъым,
Джанлы къальбдай селямла сен Украинаны.
Казакларнен уч, къуш киби, саиллер узеринде,
Кенъ чѣллерде тоналгъан шу къабирлерни
Барып коръ де, казакларнен берабер
Агъла, аджджы козьяшларынъ арасындан
Чѣльге козь тик, мени бекле эсареттен.

Шимдиликсе – меним ойларым
Меним аджджы гъамларымны
Сача чѣльге. Барсын, эссин,
Ве рузгярнен лаф этсин.
Украинадан эскен еллер
Ойларымны чыкъкъа къошып,
Санъа мытлакъ еткизирлер.
Сен оларны къаршыларсынъ,
Явашчыкътан окъурсынъ...
Къабирлерни, чѣль, денъизни,
Эм де мени хатырларсынъ.

*1845, октябрь18,
Переяслав.*

І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ, І НЕНАРОДЖЕНИМ

ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ
МОЄ ДРУЖНЕЄ ПОСЛАНІЄ

Аще кто речет, яко люблю бога,
а брата своего ненавижду, ложь есть.

*Соборное послание Иоанна
Глава 4, ст. 20*

І смеркає, і світає,
День божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.
Тільки я, мов окаянный,
І день і ніч плачу
На розпуттях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає —
Оглухли, не чують;
Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіться, недолуди,
Діти юродиві!

УКРАИНАДА ВЕ УКРАИНАНЫНЪ ТЫШЫНДА
МЕРХУМ ОЛГЪАН, ЯШАЯТКЪАН ВЕ ДАА ДОГЪМАГЪАН
СЕМЕТДЕШЛЕРИМЕ МЕНИМ ДОСТАНЕ
СЕЛЯМЫМ

Ким де-ким Алланы севем дие,
къардашындан нефретленсе—яландыр.
Иоаннынъ ибадет хутбесинден.
.. 4-нджи баб, 20-нджи шиир

Де къарарып, айдынланып,
Къакъа гедже къанатыны.
Агъыр иштен хырпаланып,
Юкълай бутюн инсан заты.
Мен къаргъышлы адамдайын
Гедже, куньдюз эп агълайым,
Къалабалыкъ ёл четинде
Кимсе корьмей козьяшымны,
Дерсинъ олар кёр, сагъырлар.
Зынджырларны зынджырларгъа
Денъиштирип, акъикъатны
Малдай сатып базарларда
Танърысыны мыскыллайлар.
Адамларны сабанларгъа
Атдай екип, гъам айдайлар,
Ве сачалар дерт, белялар.
Сонъра нелер осип чыкъар?
Корерсинъиз, не тамырлар!
Эсинъизни тез топланъыз,
Джинасирлер, кёр олманъыз!

Подивіться на рай тихий,
На свою країну!
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйтеся, братайтесь!
У чужому краю
Не шукайте, не питаєте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра;
А ви претесе на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Волі! волі!
Братерства братнього! Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слов велику силу,
Та й більш нічого. Кричите,
Що бог створив вас не на те,
Щоб ви неправді поклонились!..
І хилитесь, як і хилились!
І знову шкуру дерете
З братів незрящих, гречкосіїв;
І сонця правди дозрівать
В німецькій землі, не чужій,

Дженнет киби тынч дияргъа,
Анайынъыз Украйнагъа
Назар эйленъ, чын къальб иле,
Севинъ оны вийранда да.
Зынджырларны узюнъ, кене
Къан-къардашдай омюр сюринъ,
Тек, ятларнынъ тарласында
Дегиль, атта авлакъ кокте
Ич бир вакъыт олмагъан бир
Шейчиклерни къыдырманъыз.
Озь эвинъде – акъикъатынъ,
Озь ираденъ, озь такъатынъ.

Ич бир ерде ёкътыр бойле Украина,
Ич бир ерде ёкътыр башкъа бойле Днепр.
Сизлер исе чокъ ве эйи байлыкъ арап,
Ят улькеге чапкъыласыз. Урьлик! Урьлик! – деп,
Къардашлыкънынъ къардашлыгъы! – дие булдынъыз,
Ябанийлер тарласында оськен буюк сёзлерни
Украйнагъа мал-мульк этип ташыдынъыз.
Иште, шойле. Алла бизни яланлар ичюн
Яратмады, дие вира чапкъалайсынъыз.
Сиз не олгъан олсанъыз шай кене къалдынъыз.
Къарабогъдай эккен сокъур къардашынъызнынъ
Терисини ушенмеден сыдырасынъыз.
Акъикъатлар кунешини догъурмакъ ичюн
Тувгъанынъыз немсеге ашыкъасынъыз.
Деделернинъ чокътан берли хырсызлыкънен
Джыйыштыргъан джеми сервет-байлыкъларны
Алып кете бильсейдинъиз кендинъизнен

Претесея знову!.. Якби взять
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тоді оставсь би сиротою
З святими горами Дніпро!

Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у бога вашої хули.
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкий, на вольній землі.
І люди б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою.

Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде!
Розкуються незабаром
Заковані люди.
Настане суд, заговорять
І Дніпро і гори!
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших... І не буде
Кому помагати:
Одцурається брат брата
І дитини мати.
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь

Етим къалыр эди Днипро азиз еди дагъынен.

Ах, сиз андан бир даа къайтмасайдынъыз,
Ят тѣрюнде сасып-шишип ятсайдынъыз
Ич бир бала агъламазды, аналар да окюнмезди,
Алламызгъа къаршы айткъан кюфринъизни эшитмезди.
Сербест, къулан, мусеффа топрагъымызда
Кунеш сизинъ иринлерге нур сепмез эди,
Насыл къуш олдугъынъызны адамлар бильмез эди
Сизни корип сизлерге башларын эгмез эди.

Адам олунъ! Эсинъизни топланъыз,
Устюнъизге беля ягъар акс алда.
Къандаалангъан бейнадемлер якъында
Зынджырларын узеджеклер, ве шунда
Дехшет толу нутыкъ иле укюмни
Чыкъараджакъ Днипро иле серт дагълар!
Эвлядларнынъ акъсыз акъкъан ал къаны
Юз, бинълернен ирмакъларгъа чеврилип,
Къуюладжакъ узакътаки денъизге.
Ич кимседен бир ярдымчыкъ уммасынъыз,
Къардаш кенди къардашындан вазгечер,
Ана огъул-къызларындан вазгечер.
Тютюн къара булутларгъа чеврилип,
Огюнъизде ал кунешни къапатыр.
Кенди бала-чагъанъызнынъ къаргъышы,
Лянетине илля Танъры огъратыр.
Эялланынъ! Эль-бетинъиз пак олсун,
Алла юзюн араманъ пис лайнен.
Пан олмакъчюн кельдинъиз бу алемге

Своїми синами!
Умийтеся! Образ божий
Багном не скверніте.
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать...
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко! глибоко!
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засудять, — і премудрих
Немудрі одурять!

Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя.
А то залізете на небо:
— І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, і все знаю:
Нема ні пекла, ані раю,
Немає й бога, тільки я!
Та куций німець узлуватий,
А більш нікого!.. — Добре, брате,
Що ж ти такеє?

— Нехай скаже

Німець. Ми не знаєм. —

Отак-то ви навчаєтесь

У чужому краю!

Німець скаже: — Ви моголи!. —

— Моголи! моголи! —

Дие бала-чагъанъызны алдатманъыз.
Джаиль мужик козю терен даладжакъ
Киббар къандаш панлар къальбине.
Бейнадемлер таныйджакълар сизлерни
Бурюнсенъиз биле насыл териге!
Джаиллернинъ афу этмез укмюне
Акъыллылар огърар бутюн омюрге!

Керегидай окъуп-язгъан олсайдынъыз,
Ферасетке сизлер саип олурдынъыз.
Сизлер исе азырсынъыз кокке чыкъмагъа:
– Биз – биз дегиль, мен – мен дегиль, тантиминен
Эр бир шейни корьдим, эр шей билем айтмагъа,
Не джехэннем, не дженнет бар бу дюньяда,
Алла биле ёкътыр, тек мен барым джианда.
Эм де мевта юзъли, токъал, титис немсе бар,
Башкъа ич бир кимсе ёкътыр!.. – Етер айды!
Я, сен озюнъ кимсинъ?

– Барсын, токъал немсе
Айтсын: Бизлер киммиз? Бизлер бильмеймиз. –
Иште, сизлер, ят диярда
Бойле илим алдынъыз.
Немсе айтыр: – Сизлер, джаным, могъолсыз!
– Могъоллар! Могъоллар!
Сизлер алтын Темурленкнинъ
Торунлары, ялынъыз, чыр-чыплакъсынъыз!
Немсе айтыр: – Сизлер, джаным, славянсыз!
– Славянмыз! Я, биз насыл славянмыз?
Шанлы, улу эждадларнынъ
Олмайджакъ бош несиллери!

Золотого Тамерлана²
Онучата голі.
Німець скаже: — Ви слав'яни.
— Слав'яни! слав'яни!
Славних прадідів великих
Правнуки погані!
І Коллара³ читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганка⁴,
І в слав'янофіли⁵
Так і претесь... І всі мови
Слав'янського люду —
Всі знаєте. А своєї
Дастьбі... Колись будем
І по-своєму глаголять,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже.
Отоді ми заходимось!
Добре заходились
По німецькому показу
І заговорили
Так, що й німець не второпа,
Учитель великий,
А не те, щоб прості люди.
А гвалту! а крику!
— І гармонія, і сила:
Музика та й годі!
А історія!.. Поема
Вольного народа!

Колларны,¹ эм Шафарикни,
Эм Ганканы² бар къуветнен
Огренип, славянофилларгъа³
Тиркельмеге, ашыкъасыз.
Сизлер бутюн славянларнынъ
Тиллерини огрендинъыз.
Лякин сизге Алла-таала
Берген тильни унуттынъыз.
Вакъты келип, немсе бизге
Бизим озъ тарихымызны
Къайта баштан айтыр. Эгер
Эмир берсе, тилимизни
Акълымызгъа тюшюримиз.
Бу иште биз анджакъ да
Хоразланып тоярмыз, я!
Ве, немсенинъ эмиринен
Биз ама да хоразландыкъ!
Бир лаф этип башладыкъ ки,
Буюк оджа – немсе биле
Бизни анълап оламады.
Авам халкъкъа анълав къайда!
Я, шамата, я багырув!
Эм уйгъунлыкъ, эм де къувет,
Нагъме десенъ ери бар!
– Я, тарихны айтмайсызмы!
Сербест халкънынъ урь дестаны!
Рим недир, я? Недир Брутлар?⁴
Аджыныкълы адиселер...
Бизимкилер иле денъеп
Бакъсанъ Коклес,⁵ Брутлар – чёплюк!

Що ті римляни убогі!
Чортзна-що – не Брути!⁶
У нас Брути! і Коклеси!⁷
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори слала,
Степом укривалась! –
Кров'ю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!
Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли⁸,
Ніже тії коми –
Все розберіть... Та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? Яких батьків?
Ким? За що закуті?..
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:

Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани,
Ясновельможнії гетьмани.
Чого ж ви чванитеся, ви!
Сини сердешної України!

Бизде осип чыкъса урьлик
Днепр суву иле юва эль-бетини
Дагъ-ташларны ястыкъ киби,
Къоя башы астына.
Къулан чѣлни ёргъан киби,
Чекип, сара башына!
Къанлар иле ювунгъан сонъ
Казакларнынъ тоналгъан
Оба-оба джесетлери
Узеринде агълай-агълай
Юкъламагъа бель багълай.
Шан ве шурет китабыны
Текрар козьден кечиринъиз.
Сѣз-сѣз этип бир окъунъыз,
Эр бир шейни, эр арифни
Эр титланы⁶ тешкеринъиз
Сонъ соранъыз озюнъизден:
Биз ким? Кимнинъ несилимиз?
Ким ве нечюн зынджырларгъа
Бизлерни шай отуртты?
Ве шунда сиз корерсинъиз,
Бизчюн неге мал олгъанын
Сизинъ тувгъан ишбу Брутлар.

Сизинъ панлар, атаманлар
Ве гетманларнынъ эпсичиги
Къул ве холоп! Варшаванынъ
Ве Москванынъ кир, пислиги.
Джандан азиз, улькен дияр –
Украина эвлядлары!

Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, як батьки ходили?!
Не чваньтесь, з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили.

Може, чванитесь, що братство
Віру заступило?
Що Синопом, Трапезонтом
Галушки варило?
Правда!.. Правда, наїдались.
А вам тепер вадить.
І на Січі мудрий німець
Картопельку садить⁹,
А ви її купуєте,
Їсте на здоров'я
Та славите Запорожжя.
А чиею кров'ю
Ота земля напоєна,
Що картопля родить?
Вам байдуже. Аби добра
Була для городу!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!..
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила!

Так от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Къайдан сизде бу киббарлыкъ?
Боюндырыкъ кийип, сизлер
Тувгъан бабаларымыздан
Уста, чевик юремиз, деп
Чекинмейсиз къопаймакътан.
Киббар олманъ. Теринъизден
Къайыш йиплер тилелер,
Ич бир шейден игренмеден
Къайыштан ягъ иритирлер.

Я, казаклар озъ динини
Къорчалады, деп сизлер
Гъурурланып юресизми?
Трабзонда ве Синопта⁹
Казаклар галушкалар
Ёкъса, пиширдилерми?
Керчек!.. Керчек, галушкалар
Ашай-ашай быкътынъыз.
Сечъте исе зеккий немсе
Къартоп сача⁷ ве оны
Сизге сата, алынъ, дие.
Алынъ, ашанъ, аш олсун,
Шерефленъ Запорожьени.
Къартоп оськен топракъ кимнинъ
Къаны иле суварылгъан?
Фаркъы ёкътыр сизге бунынъ,
Тек, бостанда къартоп оссин!
Макътанасыз бир заманда
Урып-йыкътыкъ Польшаны, деп.
Акъикъатны айтасынъыз:

Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.
Замість пива праведную
Кров із ребер точать.
Просвітити, кажуть, хочуть
Материні очі
Современними огнями.
Повести за віком,
За німцями, недоріку,
Сліпую каліку.
Добре! Ведіть, показуйте!
Нехай стара мати
Навчається, як дітей тих
Нових доглядати.
Показуйте!.. За науку
Не турбуйтеся! Буде
Материна добра плата:
Розпадеться луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих.
Не дуріте самі себе!
Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває,

Эбет, Польша тар-мар олды,
Йыкълды ве сизни басты,
Ве астында къалдынъыз.

Москва эмде Варшавачюн бабаларымызгъа
Бойледже бир къан тѣкмеге тюшкендир сыра.
Зынджырларны ве эвельки шуретлерини
Мирас этип къалдырдылар эвлядларына!

Украина быкъты курештен,
Арыналмай энди дерттен,
Оны кенди эвлядлары
Таптайлар лехтен бетер.
Къырыкъ, эзик къабыргъадан
Бира дегиль, ал къан акъа.
Сокъур, сагъыр, майып ана
Девирнен бир адымлап
Немселернинъ пешинден
Кетсин, дие огъулчыкълар
Земаневий атешлернен
Бичаренинъ козылерини
Ачмагъа тырышалар.
Айды, яхшы. Джетекленгиз,
Ёл косьтеринъ. Барсын, янъы
Эвлядларын танымагъа
Огренин шу гъарип ана.
Онъа акъыл огретмектен
Къоркъмангыз, сакъынмангыз.
Шу акъылчюн анайынгыз

Того бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.
Чужі люди проганяють,
І немає злому
На всій землі безконечній
Веселого дому.
Я ридаю, як згадаю
Діла незабутні
Дідів наших. Тяжкі діла!
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину.
Отака-то наша слава,
Слава України.
Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима.
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли,
За що розпинали?
Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує

Сизни асиль такъдирлер.
Сизинъ тоймакъ бильмеген,
Даима ач козюнъизден
Чекилир акъ перделер
Корерсинъиз шан-шуретни,
Корерсинъиз эждатларнынъ
Ве айнеджи бабаларнынъ
Джанлы тетиз шуретини
Шунчюн кенди кендинъизге
Ялан айтып юрьменъиз!
Эп окъунъыз, огренинъиз,
Ят миллетте, кендинъизде
Не бар, эпсин менимсенъиз.
Озь анасын унуткъанны
Алла къаргъай, лянетлей,
Ойлелерни озь баллары
Биле эвге къоймайлар,
Ятлар биле къувалар.
Джинасирге удж-буджакъсыз,
Кенъ дюньяда ич бир заман
Тапылмаз не эв, не баркъ.
Эждатларнынъ бу ишлери
Акъылыма тюшсе эгер
Мен агълайым. Бу шейлерни
Насыл этип унутайым?
Бойле бир унутув ичюн
Берир эдим яры омрюм
Иште, шойле бизим шурет,
Украинанынъ шан-шурети.
Тыпкъы шойле сиз де окъунъ..

Вольними устами.
І забудеться срамотна
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тихо засіє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

14 грудня 1845

Вьюнища

Юкълагъанда дегиль, онъда
Коринъ джеми яланларны,
Азизлерден къайда, кимни
Ве не ичюн ольдюрдилер,
Деп сора бильменъизчюн
Козьлеринъиз огюнде эп
Ачылсынлар къабирлер.
Догъмуш къардашларынъызны
Агъа олып къучакъланъыз!
Барсын, йыллар, асырлар
Девамында анайынъыз
Ильк кере кулюмсиресин!
Акъ сютюни балларына
Элял этсин чын гонъюльден
Опъсин манълайларындан
Урь ве азиз леблеринен.
Къатмерленген масхаралыкъ
Артта къалыр, унутылыр.
Къайта-баштан джанланыр
Украина шурети.
Экиндицер ярыгъына
Бенъземеген айдын ярыкъ
Сакин-сакин парылдар.
Къучакълашынъ, къардашларым,
Къучакълашынъ, ялварам!

*1845 с., декабрь 14,
Вьюнище*

МАЛЕНЬКІЙ МАР'ЯНІ

Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте,
Розвивайся, поки твоє
Серце не розбите,
Поки люди не дознали
Тихої долини.
Дознаються – пограються,
Засушать та й кинуть.
Ані літа молодії,
Повиті красою,
Ні карії оченята,
Умиті сльозою,
Ані серце твоє тихе,
Добрее дівоче –
Не заступить, не закриє
Неситії очі.
Найдуть злії та й окрадуть...
І тебе, убогу,
Кинуть в пекло... Замучишся –
І проклянеш бога.
Не цвіти ж, мій цвіте новий,
Нерозвитий цвіте!
Зов'янь тихо, поки твоє
Серце не розбите.

22 грудня 1845

В`юнища

КИЧКЕНЕ МАРЪЯНАГЪА

Ось ве бую, меним бульбулим,
Ачылмамыш гъондже гулюм,
Къальбинъ кырыкъ олмайынджа,
Сенинъ сакин вадийинъе
Инсан барып чыкъмайынджа,
Чечекленсин тунъ, кунъдюзинъ.
Вадийинъе етселер гер
Къурутырлар, ёкъ этерлер.
Не сенинъ шу гузелликлер
Иле сувлар ичкен омрюнъ,
Козьяшлардан агъырлашкъан
Окъдай узун кирпичлеринъ
Кийиклешкен ач козылерни
Мерхаметке чагъыралмаз.
Сени сувгъа богъарлар.
Сен олерсинъ, къаргъап кокни.
Япракъ киби назикликни
Сакъла, ачма, гъондже гулюм.
Къальбинъ кырыкъ олмайынджа,
Солмагъа бакъ тездже, гулюм.

*1845, декабрь 22,
Вьюнище.*

Минають дні, минають ночі,
Минає літо; шелестить
Пожовкле листя; гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить,
І все заснуло. І не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, боже,
То дай злої, злої!
Не дай спати ходячому,
Серцем замирати
І гнилою колодою
По світу валятись.
А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні... то проклинаць
І світ запалити!
Страшно впасти у кайдани,
Умирать в неволі,
А ще гірше – спати, спати,
І спати на волі –
І заснути навік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого: однаково –

Кече куньлер, кече геджелер,
Яз да келип кече. Фысылдай
Сары япракъ; козьлер сѣнелер,
Олар юкълай, юрек де юкълай.
Эр шей юкълай... ве мен бильмейим,
Яшайыммы, ёкъса олемми,
Я, дюньяда сюйрекленемми?
Агъламайым, энди кульмейим.

Къайдасынъ сен, такъдир, нердесинъ?
Ёкътыр онынъ ич бир тюрлюси!
Къытсанъ яхшы омюрни, Танърым,
Энъ мутхишин бер, мен алайым.
Юкъу берме юрьгенлерге
Таш кесилип юкъламасынлар,
Бенъзеп чюрюк кутюклерге,
Чий амельге батмасынлар.
Манъа исе ляйыкъ яшав бер,
Бар-ёкъумнен омюр сюрейим,
Адамларны джандан севейим.
Бералмасанъ манъа ачув бер,
Шу дюньянынъ кулюн кокке сепейим.
Къандаалларда юрьмек бир дехшет,
Эсаретте ольмек бир вахшет,
Лякин даа да дехшетлиси
Энъ урь бир урьлюкте ятмакъ,
Олип-кетип из къалдырмамакъ,
Сенинъ яшап-яшамадыгъынъа

Чи жив, чи загинув!
Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, боже,
То дай злої! злої!

21 грудня 1845
В`юнища.

Инсан акълы джевап тапмамакъ.
Къайдасынъ сен, такъдир, нердесинъ?
Ёкътыр онынъ ич бир тюрлюси!
Къытсанъ яхшы омюрни, Танърым,
Энъ мутхишин бер, мен алайым.

1845, декабрь 22,
Вьюнице

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отоді я
І лани, і гори —
Все покину і полину
До самого бога
Молитися... А до того —
Я не знаю бога.

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

*25 грудня 1845
в Переяславлі*

ВАСИЕТ

Эгер ольсем, комерсинъиз
Сизлер мени мезарыма,
Меним азиз Украинамнынъ
Къулан чёлю ортасына.
Уджсыз кениш, къулан чёллер
Козъ алдымда джанлы турсын,
Днепрнинъ гурь акъышы
Къулагъымда чынълап турсын.

Джав къаныны Украйнадан
Озен алып кеткен заман,
Терк этер де чёльни, къырны,
Мен турарман мезарымдан.
Шимди исе, шунъа къадар,
Мен Алланы танымайман;
Дуа ичюн къапысына
Озюм турып сонъ барырман.

Комгенден сонъ баш котерип,
Зынджырларны узерсинъиз!
Джавнынъ яман пис къанынен
Азат омюр тизерсинъиз!
Улу, азат къорантада
Ят корьменъиз озюнъизден,
Унутманъыз, хатырланъыз
Тынч ве джыллы сёзюнъизнен.

*1845, декабрь 25,
Переяслав.*

Ой гляну я, подивлюся
На той степ, на поле;
Чи не дасть бог милосердний
Хоч на старість волі?
Пішов би я в Україну,
Пішов би додому,
Там би мене привітали,
Зраділи б старому,
Там би я спочив хоч мало,
Молившись богу,
Там би я... Та шкода й гадки –
Не буде нічого.
Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люди добрі,
А то одурію.

*[Орська кріпость
1848]*

Козь ташлардым, ой, бакъардым
О чёллерге, тарлагъа.
Къартайгъанда сербестлик бер,
Деп ялварам Аллагъа.
Украйнагъа барыр эдим,
Барыр эдим эвиме.
Къучакъ ачып къаршыларлар,
Къарт кельген, деп, севинип.
Анда азчыкъ раатлансам,
Дуа этип Раббиме.
Анда олсам... Бош хаяллар –
Бир шей олмаз, билем мен.
Эсаретте ич умютсиз
Насыл омюр корейим?
Огретинъиз, акс алда
Мен чылдырып олерим.

*/Орск къалеси
1848/*

Породила мене мати
У високих у палатах,
Шовком повила.

У золоті, в оксамиті,
Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла.

І виросла я на диво:
Кароока, чорнобрива,
Білолиця.

Убогого полюбила,
Мати заміж не пустила,
Осталася я.

У високих у палатах
Увесь вік свій дівувати,
Недоля моя.

Як билина при долині,
В одинокій самотині
Старіюся я.

На світ божий не дивлюся,
Ні до кого не горнуса...
А матір стару...

Мени анам догъурды
Юксек сарайларда,
Йипеклерге сарды.

Санки алтын ве беркътукъа
Сарылгъан бир гульдай
Осьтим, мен, буюдим.

Сукъланаджакъ киби осьтим
Къара къашлы, къара козьлю
Беяз чырайлы.

Фукъаре йигитни севдим,
Анам разы олмады,
Янъгъыз къалдым мен.

Юксек сарайларда
Омюр бою къыз къалмакъ
Такъдирим экен.

Чёльде оськен янъгъыз отдай
Янъгъызлыкътa яшайым
Эм де къартаям.

Ярыкъ дюнья манъа тардыр.
Кимсеге сарылмайым
Къарт анамны исе...

Прости мене, моя мати!
Буду тебе проклинати,
Поки не умру.

*[Друга половина 1848,
Кос-Арал]*

Багъышла сен мени, анам,
Къаргъайджагъым мен сени
Ольгенимдже.

*(1848 сенесининъ экинджи ярысы,
Кос-Арал)*

У тієї Катерини
Хата на помості,
Із славного Запорожжя
Наїхали гості.
Один Семен Босий,
Другий Іван Голий,
Третій славний вдовиченко
Іван Ярошенко.
— З'їздили ми Польщу
І всю Україну,
А не бачили такої,
Як се Катерина. —
Один каже: — Брате,
Якби я багатий,
То оддав би все золото
Оцій Катерині
За одну годину. —
Другий каже: — Друже,
Якби я був дужий,
То оддав би я всю силу
За одну годину
Оцій Катерині. —
Третій каже: — Діти,
Нема того в світі,
Чого б мені не зробити
Для цієї Катерини
За одну годину. —

– Анавы эвде яшагъан ким?
– Катерина, – дедилер.
Запорожье – намлы ерден,
Мусафирлер кельдилер.
Бири Семен Босый, дигери –
Иван Голыйдыр ады.
Сонъра Иван Ярошенко –
Тул апайнынъ эвляды.
– Биз доландыкъ бар Польшаны
Украина чёллерини.
Корамадыкъ ич бир ерде
Катеринадай гузельни.
Бири айта: – Зенгин олсам,
Берир эдим алтыным.
Гузель Катерина ичюн
Къурбан олсун барлыгъым.
Дигери де сёзге башлай,
Дей: – Олсам мен къуветли.
Берир эдим бар кучюмни
Шу къыз ичюн эбедий.
Учюнджиси девам эте,
Айта гонъюль лафларын:
– Шу къыз ичюн не истельсе,
Эр шейни, – дей, – япарым.

Катерина тюшкуне де,
Сонъкисине шойле дей:
– Узакъ ерде, ят иллерден

Катерина задумалась
І третьому каже:
— Єсть у мене брат єдиний
У неволі вражій!
У Криму десь пропадає.
Хто його достане,
То той мені, запорожці,
Дружиною стане. —
Разом повставали,
Коней посідляли,
Поїхали визволяти
Катриного брата.
Один утопився
У Дніпровім гирлі,
Другого в Козлові¹
На кіл посадили,
Третій, Іван Ярошенко,
Славний вдовиченко,
З лютої неволі,
Із Бакчисараю²,
Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері
У великій хаті.
— Вставай, вставай, Катерино,
Брата зустрічати. —
Катерина подивилась
Та й заголосила:
— Це не брат мій, це мій милий,

Агъамны бар кетир, – дей.
О, Къырымда, къайдадыр, – дей,
Бир ерлерде чекише.
Ким де барып кетирсе, – дей,
Меним эрим о киши.
Олар учю бирден турып,
Атларына минелер.
Къызнынъ гъайып агъасыны
Къыдырмагъа кетелер.
Бири ёлда – Днепрде,
Джанын бере кенъ сувгъа.
Дигерини Козловада¹
Отурталар къазыкъкъа.
Тек бир Иван Ярошенко –
Тул апайнынъ эвляды.
Багъчасарай² зулумындан
Дюльбер яшны къуртарды.
Саба эрте кунъ догъмадан,
Кенъ къапылар къакъыла.
– Айды, уян, Катерина!
Кель, агъанъны къаршыла.

Катерина чокъ бакъты да,
Козъ яш тёкип агълады.
– Агъам дегиль, яремдир о,
Деди, – сени алдаттым.
Алдаттым... деп, Катерина
Ер устюне серильди...
– Титис, осал бу избадан,
Кеттик, къардаш, юрь, деди.

Я тебе дурила... –
– Одурила!.. – І Катрина
Додолу скотилась
Головонька... – Ходім, брате,
З поганої хати. –
Поїхали запорожці
Вітер доганяти.
Катерину чорнобриву
В полі поховали,
А славнії запорожці
В степу побратались.

*/Кос-Арал
1848/*

Кучью ельнен къувалашып,
Ат атланып кеттилер...
Къара къашлы дюльбер кызыны
Ешилъ чёльге комдилер.
Комгенден сонъ гузель кызыны,
Эльни-эльге урдылар.
Эки джесюр запорожец
Якъын къардаш олдылар

.
[Кос-Арал.
1848]

Не так тії вороги,
Як добрії люди –
І окрадуть жалкуючи,
Плачучи осудять,
І попросять тебе в хату,
І будуть вітати,
І питать тебе про тебе,
Щоб потім сміятись,
Щоб тебе добити...
Без ворогів можна в світі
Як-небудь прожити.

А ці добрі люди
Найдуть тебе всюди,
І на тім світі, добряги,
Тебе не забудуть.

*/Кос-Арал
1848/*

Ойле душман ола ки,
Билер сени севмеге —
Аджып далар джебинъе,
Агълап берир тенбие,
Къучакъ ачар о эм де,
Алып барыр эвине.
Сонъ кульмекчюн алынъа,
Юрмек ичюн мыскъыллап,
Эзмек ичюн йыкъылсанъ...
Сырынъны билир сорап.
Бу аламде душмансыз
Мумкюн, эльбет, яшамакъ.
 Мерхаметли бу шахслар
 Сени мытлакъ тапарлар,
Атта о бир дюнъяда
Сени ич унутмазлар.

*[Кос-Арал,
1848]*

Ой люлі, люлі, моя дитино,
Вдeнь і вночі.
Підеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучи.
Сину мій, сину, не клени тата,
Не пом'яни.
Мене, прокляту, я твоя мати,
Мене клени.
Мене не стане, не йди між люди,
Іди ти в гай.
Гай не питає й бачить не буде,
Там і гуляй.
Найдеш у гаї тую калину,
То й пригорнись,
Бо я любила, моя дитино,
Її колись.
Як підеш в села, у тії хати,
То не журись,
А як побачиш з дітками матір,
То не дивись.

[Кос-Арал
1848]

* * *

Айя, айя, меним баврум,
Куньдюз, гедже эп
Доланырсынъ Украинаны
Бизни лянетлеп.
Огълум меним, лянетлеме
Ич де бабанъны.
Лянетле сен, лянетленген
Тек мен – ананъны,
Мен ольген сонъ, халкъкъа дегиль,
Сен дагъларгъа кет.
Дагъ сорамаз ве эм корьмез,
Анда омюр эт,
Тапсанъ дагъда калинамны,
Якъынлаш онъа,
Бир вакъытлар ашыкъ эдим
Мен де шай шунъа.
Эгер койге – эвге барсанъ,
Ич юрек якъма,
Баласынен ана корьсенъ
Онъа чокъ бакъма.

*/Кос-Арал,
1848 с./*

В неволі, в самоті немає,
Нема з ким серце поєднать.
То сам собі оце шукаю
Когось-то, з ним щоб розмовлять.
Шукаю бога, а нахожу
Таке, що цур йому й казать.
От що зробили з мене годи
Та безталання; та ще й те,
Що літечко моє святе
Минуло хмарно, що немає
Ніже єдиного случаю,
Щоб до ладу було згадать.
А душу треба розважать,
Бо їй так хочеться, так просить
Хоч слова тихого... Не чуть, —
І, мов у полі, сніг заносить
Неохолонувший ще труп.

*[Кос-Арал
1848]*

* * *

Эсаретте янъгъыз къалдым,
Дертлешмеге эшим ёкъ.
Мен пек терен ойгъа далдым,
Сёйлемеге кишим ёкъ.
Алла, десем, расткелемен
Оладжакъкъа-олмазгъа;
Отъкен йыллар белялары
Не этмеди манъа да.
О мукъаддес язымнынъ
Отип кетти кунълери,
Къара, титис бир булутдай
Къалды агъыр излери.
Бармы экен ич олмаса,
Ойле дакъкъа, севе-охшай
Акъылынъа кетиргендай?
Амма гонъюль дева истей,
Арзусы бар джыллы сёзге;
Лякин къайда! Омюр кульмей,
Сувумагъан олю тенге,
Санки чёльде къар уймелей.

[Кос-Арал,
1848]

Не молилася за мене,
Поклони не клала
Моя мати; а так собі
Мене повивала,
Співаючи: “Нехай росте
Та здорове буде!”
І виріс я, хвалить бога,
Та не виліз в люди.
Лучче було б не родити
Або утопити,
Як мав би я у неволі
Господа гнівити.

А я так мало, небагато
Благав у бога. Тільки хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанну мою,
Мою Оксаночку; щоб з нею
Удвох дивитися з гори
На Дніпр широкий, на яри,
Та на лани золотополі,
Та на високії могили;
Дивитись, думати, гадать:
Коли то їх понасипали?
Кого там люди поховали?
І вдвох тихенько заспівать
Ту думу сумную, днедавну,

Гъарип анам меним ичюн
Баргъаны ёкъ ич седждеге.
Ялварышнен дуа этмей
Шай чырмагъан къундакъ-безге.
Айнени айткъан: «оссин деп,
Осип олсун сагълам», деп.
Осип еттим, шукюр Аллам,
Оламадым лякин адам.
Догъурмамакъ, яки богъмакъ.
Яхшы эди, эсирликтен.
Гъурбетликте, Танърынынъ
Ачувыны кетирмектен.

Мен истедим Алладан
Пек аз бир шей: тек бир эвчик.
Эвчик олсун деп орманда.
Янынъда да къач сельбичик,
Джандан севген Оксанам да
Олсун меним озь янымда.
Оксанамнен чыкъып къыргъа,
Бакъар эдик этрафларгъа,
Кенъ Днепр, йылгъаларгъа,
Алтын тюзлю ызанларгъа.
Бакъып юксек мезарларгъа:
Оны кимлер уйгенлер? – деп,
Онда кимни комгенлер? – деп,
Далар эдик биз ойларгъа.
Лехлер якъкъан бир гетманнынъ

Про лицаря того гетьмана,
Що на огні ляхи спекли.
А потім би з гори зійшли;
Понад Дніпром у темнім гаї
Гуляли б, поки не смеркає,
Поки мир божий не засне,
Поки з вечерньою зорьєю
Не зійде місяць над горою,
Туман на лан не прожене.
Ми б подивились, помолились
І, розмовляючи, пішли б
Вечеряти в свою хатину.

Даєш ти, господи єдиний,
Сади панам в твоїм раю,
Даєш високії палати.
Пани ж неситії, пузаті,
На рай твій, господи, плюють
І нам дивитись не дають
З убогої малої хати.

Я тільки хаточку в тім раї
Благав і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі,
Хоч на малесенькій горі.

*/Оренбург
1850/*

Рыцарынынъ эски ве монъ
Йырын йырлап пек яваштан
Саркъар эдик сонъ ёкъуштан.
Къаш къарарып етишкендже,
Бутюн алем юкълагъандже,
Ай ве йылдызлар догъгъандже,
Ер тумангъа сарылгъандже,
Днепрде, сыкъ орманда,
Кезер, дуа этер эдик –
Къайтар эдик далып лафкъа
Акышамлыкъ аш бакъар эдик.

Эй, Танърым, дженнетинъде
Бересинъ сен панларынга
Юксек сарай, эм де багъча.
Тюкюрелер дженнетинъе
Шишман къурсакъ, ачкозь панлар.
Бизни исе, хор эвчиктен
Тышкъа биле бакътырмайлар.

Энъ олмаса Днепрде
Алчакъ кырда ольсе эдим,
Деп, дженнеттен кучюк эвчик
Мен истедим, эм истейим.

*[Оренбург,
1850]*

ДОЛЯ

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
— Учися, серденько, колись
З нас будуть люди! — ти сказала.
А я й послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала.
Які з нас люди? Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо далі: далі слава,
А слава — заповідь моя.

*[1858 9 лютого
Нижній Новгород]*

ТАЛИЙ

Сен манъа ич терсиймединъ,
Дост, агъа, аптедай эдинъ,
Беялы куньлерде келип,
Мен яшны элимден джеттинъ.
Окъусын – деп о, бир саргъуш
Бир дьяккъа сен алып кеттинъ.
– Окъу, баврум, куню келир,
Адам олур бизден, – дединъ.
Мен динъледим эм окъудым,
Лякин сен ялан сёйлединъ.
Бизден адам олурмы? Нафиле!
Ийлекарлыкъ биз бильмедик.
Ялан айтмай ич бир зерре
Тек бир алдгъа юрюш эттик,
Юрь, меним терсийип кусьмез,
Чын достум – гъарип талийим.
Илери кетейик, шурет огде,
Шурет исе – меним амелим.

*[1858, февраль 9,
Нижний-Новгород]*

СЕСТРИ!

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: — Де ж я прихилюсь?
І де подінуся на світі? —
І сниться сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь!
Сієє батько та горить!
Дивлюсь, у темному садочку,
Під вишнею у холодочку,
Моя єдина сестра!
Многострадалиця святая! —
Неначе в раї спочиває
Та з-за широкого Дніпра
Мене, небога, виглядає.
І їй здається — виринає
З-за хвилі човен, доплива...
І в хвилі човен порина.
— Мій братику! Моя ти доле! —
І ми прокинулися. Ти...
На панщині, а я в неволі!..
Отак нам довелося йти
Ще змалечку колючу ниву!
Молися, сестро! Будем живі,
То бог допоможе перейти.

20 липня [1859]

Черкаси

КЪЫЗ КЪАРДАШЫМА¹

Къарт Днепр бойларына узангъан,
Къасеветли ве такъдирсиз койлерден
Гъамлы-гъамлы отип кетем эр заман;
Мангъа кимлер къучакъ ачар, — дейим мен.
Тюш коремен: бакъам багъча ичинде,
Озь башына, кучюк къырчыкъ четинде,
Чечеклернен безенильген эв тура.
Бу эв, дюльбер бир къызчыкъны анъдыра.
Тынч Днепр узакъларгъа джайылгъан.
Бабам нурлар сачып къарай авлакътан.
Мен коремен: шу къаранлыкъ багъчада,
Вишнеликлер арасында — талдада,
Меним мазлум, азиз калям джанлана;
Дженнетте бир урий олып раатлана.
Баш котере Днепрнинъ артындан,
Мен гъарипни къарай пысып, акърындан.
Далгъаларнынъ аркъасында корюне
Кучюк къайыкъ... Де чома, де юкселе...
— Къардашчыгъым!.. Меним ичюн такъдирсинь!
Танъны корьмей уяндыкъ биз, факъат сен...
Сен панлыкъкъа къурбан олдынъ, мен исе
Эсаретте къалдым. Тюштинъ эсеме...
Такъдир бойле язгъан бизге яшлыкътан —
Тегенекли тогъайлыкътан отьмеге.
Дуа эт сен, кадячыгъым. Сагълыкъта
Танъры ярдым этер кечип кетмеге.

июль 20. 1859,
Черкасы.

Бували війни й військовії свари:
Галагани¹, Киселі², і Кочубеї³-Нагаї⁴;
Було добра того чимало.
Минуло все, та не пропало, —
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого дуба...
А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть.
І виростуть. І без сокири
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон, порве порфіру,
Роздавить вашого кумира,
Людські шашелі, Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола святого,
І вас не стане. — Будяки
Та кропива — а більш нічого
Не виросте над вашим трупом.
І стане купою на купі
Смердячий гній, — і все те, все
Потроху вітер рознесе,
А ми помолимося богу.
І небагатії, невбогі.

26 листопада [1860
С.-Петербург]

Арбий дава ве эм дженклер олгъан эди.
Галаганлар¹, Киселлер², Кочубейлер³, Ногъайлар⁴
Бойле келип кечкенлер олгъан эди.
Эписи кечти, лякин ич де ёкъ олмады,
Ятып къалды сасыгъы чокъ чюрюкликлер:
Тамырлашкъан эсли эмен къуртулмады,
Оны эр кунъ къыра, ашай, кемирелер...
Лякин кене тамырлардан азар-азар
Яш филислер осип чыкъа, эм де осер;
Бу инсанлыкъ къуртлар киби эм балтасыз
Тахыт силькер, падишанынъ таджын сёкер.
Сизинъ залым кумирни де басып эзер.
Сонъра бирден эм сесленип, эм окюрип,
Кесик башлы гъарип казак ерге чёкер.
Ят-ябанджы инсанлыкънынъ дайылары,
Эм де джады, беджериксиз даялары!
Эписи бирден ёкъ олурлар азиз путлар
Ве сизлер де къалмазсынъыз кийик отлар!
Къыджыткъандан гъайры артыкъ бир осюмлик
Осьмез сизинъ джесединъыз узеринде.
Сусып къалгъан бу чюрюклик, бу пусюрлик,
Кеткен сайын оба-оба олып къалыр.
Ве оларнынъ эписини дуйдурмадан,
Джылгъын еллер яваш-яваш сёкип алыр.
Биз факъирлер, эм сагъламлар сонъ о заман,
Хакъ-таалагъа седжде этип, дуа этермиз.

*[С.-Петербург.
1860,] ноябрь 28*

ПРИМІТКИ

**Примітки до видання склали
Валерій БАСИРОВ, Юнус КАНДИМ**

ИХТАРЛАР

**Шиирлернинъ астында берильген ихтар
ве изаатлары
Валерий БАСЫРОВ ве Юнус Къандым азырладылар**

КАТЕРИНА (стор. 56)

¹ *Жуковський Василь Андрійович* (1783-1852) – російський поет і перекладач, один з основоположників російського романтизму. Брав безпосередню участь в організації викупу Т. Шевченка з кріпацтва. На пам'ять про день викупу – 22 квітня (ст. ст.) 1838 р. – поет присвятив йому поему “Катерина”.

² *Москалі* – тут: офіцери царської армії. Найчастіше москалями в часи Т. Шевченка називали всіх, хто служив в царській армії, незалежно від чину й національності.

³ *Заспіває Г р и ц я* – народну пісню “Ой, не ходи, Грицю...” Її Т. Шевченко часто згадував у своїх поезіях.

⁴ *Кете* – дайте, подайте.

⁵ *П у г а ч а співають...* – народну пісню “Ой сів пугач на могилі...”.

⁶ *Шаг* – дрібна грошова одиниця: гріш, півкопійки.

⁷ *В Броварях спочила...* – *Бровари* – містечко Чернігівської губернії (тепер місто Київської області), через яке проходив великий тракт на Москву.

⁸ *Гетьманщина* – 1) напівофіційна назва Лівобережної України разом з м. Києвом (в офіційних актах царської Росії Гетьманщина називалась малоросією), якою з 1667 р. по 1764 р. управляв гетьман; 2) форма державного управління на чолі з гетьманом. Цей термін Т. Шевченко вживає у різних значеннях: як територія і як доба, коли на Україні існувала влада гетьмана; тут вжито у другому значенні.

⁹ *Покотьоло* – дерев'яна дитяча іграшка, що має форму обруча.

¹⁰ *Карбівничий* – той, що карбує дерева, лісник.

¹¹ *І с у с а співає* – тобто релігійну пісню (“псалму”), її співали старці й кобзарі.

¹² *Берлин* – старовинна карета.

КАТЕРИНА (с. 57)

¹ *Жуковский Василий Андреевич* (1783 – 1852) – рус шаири ве терджиман. Рус эдебиятында романтизмнинъ эсасчысы. Т.Г. Шевченконы крепостнойлыкътан къуртарувда биваста иштирак этти. Т.Г. Шевченко рехинден къуртарылгъан куню – 1838 сенеси апрель 22 (Эски эсапнен) хатырасына озюнинъ «Катерина» поэмасыны онъа багъышлады.

² *Москаль* – чар аскерлери. Бу ерде Т. Шевченко мезкур сёзни субай манасында къуллана. Поэмадан анълашылгъаны киби, Иван «уйкен рутбели» оларакъ косътериле.

³ *Москаль кетти...* – Тюркиенен дженкке кетти манасында.

⁴ *кильседен къайтамы...* – ибадет этип къайтамы манасында

⁵ *Берлин* – алты ат екильген линейка.

ТОНАЛГЪАН КЪАБИР (с.131)

¹ *Ах, Богданым* – гетман Богдан Хмельницкий 1648 – 1657 сенелеринде гетманлыкъ япты. Мешур сераскер. 1648 – 1654 сенелеринде украин халкъынынъ шляхтаджы Польшагъа къаршы алып баргъан миллий азатлыкъ курешине етекчилик япты. 1654 сенеси Б. Хмельницкий Украинанынъ Русиенен бирлешмесине ёлбашчылыкъ япты. Б. Хмельницкий 1657 сенеси вефат этти.

КАВКАЗ (с.. 137)

¹ *Де Бальмен Яков Петрович* (1813 – 1845) – украин рессамы, субай. Чар Русиесининъ Кавказда черкеслерге къаршы алып баргъан дженкинде эляк олды. Т.Шевченконынъ якъын танышы.

РОЗРИТА МОГИЛА (стор. 130)

¹ *Ой Богдане!..* – гетьман Богдан Хмельницький (був гетьманом у 1648-1657 рр.). Видатний полководець. В 1648-1654 рр. був на чолі визвольної війни українського народу проти гніту шляхетської Польщі. В 1654 році Хмельницький очолив приєднання України до Росії. Помер Хмельницький в 1657 році.

КАВКАЗ (стор. 136)

¹ *Де Бальмен Яків Петрович* (1813-1845) – український художник-аматор, офіцер, близький знайомий Т. Шевченка. Загинув в бою на Кавказі.

² *Ієремія* – біблійний пророк.

³ *Прометей* – образ титана (напівбога) в стародавній грецькій народній творчості. У стародавніх греків була поширена легенда, що Прометей викрав у богів вогонь і дав його людям. За це найстарший бог Зевс звелів прикувати Прометея до скелі на кавказькій високій горі, а орел став щодня прилітати й клювати його печінку. Щоб муки Прометея тривали вічно, Зевс зробив так, що печінка в нього за ніч виростала, і її знову клював орел.

⁴ *Пря* (церковносл.) – суперечка.

⁵ *Чурек* – хліб.

⁶ *Сакля* – хата.

⁷ *Що цар якийсь-то свині пас...* – Ідеться про біблійного царя Давида, який у юнацькі роки був пастухом.

⁸ *Гішпани* – іспанці, в даному тексті – завойовники.

⁹ *Ставник* – церковний свічник.

¹⁰ *Мирра* – пахуча смола деяких тропічних дерев.

І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ, І НЕНАРОДЖЕННИМ (стор. 152)
ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ
МОЄ ДРУЖНЕЄ ПОСЛАНІЄ

² *Иеремия* – библиядаки илях.

³ *Прометей* – къадимий грек мифологиясында титаннынъ образы. Къадимий мифологиягъа коре, Прометей иляхлардан атешни хырсызлап, адамларгъа берген. Бунунъ ичюн энъ уйкен илях Зевс Прометейни Кавказ дагъларына къандаллап къоймакъны эмир эте. Оны къандаллайлар, къартал исе эр кунъ учып келип онынъ джигерини чокъуй экен. Прометейнинъ чекишмелери эбедий сюрмеси ичюн Зевс шойле япкъан ки, онынъ джигери бир гедже девамында кене эвелькисидай олып къала экен, къартал исе учып келип кене онынъ джигерини чокъуй, хырпалай экен.

⁴ *Чурек* – отъмек; *сакля* – эв.

⁵ «*Домуз бакъар экен бир чар...*» – сёз библиядаки чар Давид акъкъында кете, риваетке коре, о, яшлыгъында чобан олгъан.

⁶ *Мирра* – къокъулы осюмлик.

УКРАИНАДА ВЕ УКРАИНАНЫНЪ ТЫШЫНДА МЕРХУМ ОЛГЪАН: ЯШАЯТКЪАН ВЕ ДАА ДОГЪУЛМАГЪАН СЕМЕТДЕШЛЕРИМЕ МЕНИМ ДОСТАНЫ МЕКТЮБИМ (с. 153)

¹ *Коллар Ян* (1793 – 1852) – чех шаири ве алим, койлю словакнынъ огълы, Вена университетининъ профессору, чех ве словакларнынъ, бунунъ киби де славянт халкъларынынъ бирлешмеси огърунда курешкен джемаат эрбабы.

² *Ганка Вацлав* (1791 – 1861) – чех шаири ве алим, Прага университетининъ профессору.

³ *Славянофиллар* – XIX асырдынъ 30-50-нджи сенелеринде гъаевий-сиясий акъымнынъ векиллери, Русие чарынынъ етекчигили алтында славян халкъларыны екаяне федерациягъа бирлештирмек гъаесининъ тарафдарлары. Карл Маркс ве Н. Чернышевский славянофилларнынъ назарие-реакцион назарие деп сая эдилер.

⁴ *Брутлар* – къадимий Римдеки тарихий шахслар. Люций-Юний

¹ *Моголи* – тут у значенні монголи.

² *Тамерлан* (Тимур) (1336-1405) – монгольський хан, відомий завойовник.

³ *Коллар Ян* (1795-1852) – чеський та словацький поет і вчений, син селянина-словака, професор Віденського університету, обстоював об'єднання чехів і словаків, а також інших слов'янських народів.

⁴ *Ганка Вацлав* (1791-1861) – чеський поет і вчений, професор Празького університету.

⁵ *Слав'яновіли* – представники ідейно-політичної течії в 30-50-х роках XIX ст.; зокрема обстоювали ідею об'єднання слов'янських народів у єдину федерацію під зверхністю російського царя. Карл Маркс і М. Чернишевський називали теорію слов'янофілів реакційною, такою, яка по суті допомагала зміцненню царизму.

⁶ *Брути* – історичні особи в стародавньому Римі. *Люцій Юній Брут* очолив повалення трону царя Тарквінія Гордого, після чого Рим став республікою; *Марк Юлій Брут* – один із організаторів змови і вбивства Юлія Цезаря.

⁷ *Коклес* – легендарний римський герой, відомий тим, що в 507 році до нашої ери обороняв від етрусського війська міст на річці Тібр у Римі. Етруски, туски – стародавній народ, що жив у Середній Італії, переважно на західному узбережжі між р. Арно і р. Тібр.

⁸ *Титла* – особливий значок над словом, який у церковнослов'янському письмі означає скорочення.

⁹ *Синоп. Трапзонт* – Турецькі міста на березі Чорного моря.

¹⁰ *І на січі мудрий німець картопельку садить...* – Т. Шевченко мав на увазі заселення після зруйнування Запорозької Січі півдня України німецькими багатіями-колоністами, яким сприяла Катерина II.

“У ТІЄЇ КАТЕРИНИ...” (стор. 186)

¹ *Козлов* – нині Євпаторія, місто на Кримському узбережжі Чорного моря.

² *Бакчисарай* – колишня столиця Кримського ханства.

Брут чар Магърур Тарквинийни тахттан эндирюв арекетине етекчилик япты; Марк-Юний Брут – Юлий Цезарьгъа суикъаст этип оны ольдюрген-лерден бири.

⁵ *Коклес* – эфсаневий Рим къараманы, эрамыздан эмель 507 сенеси Римде Тибр озенинъ ялыларында этруск ордуларынен дженклешкен эди. Этрусклар, тусклар – Орта Италияда яшагъан къадимий халкъ, бу халкъ эсасен Арно ве Тибр озенлерининъ гъарбий саиллеринде яшай эди.

⁶ *Титла* – сёзнинъ устуне къоюлгъан махсус бельги, диний славян язысында къыскъартув ишаретини бильдире.

⁷ Сечъте исе зеккий немсе къартоп сача... – Т. Шевченко Запорожье Сечи тар-мар этильген сонъ Украинанынъ дженюби Екатерина II тарафындан немсе колонистлеринен толдурылгъаныны козьде тута.

«АНАВЫ ЭВДЕ ЯШАГЪАН КИМ...» (с. 187)

¹ *Козлов* – Кезлев шеэри.

² *Багъчасарай* – Къырым ханлыгъынынъ пайтахты.

КЪЫЗ КЪАРДАШЫМА (с. 205)

¹ Ярина Григорьевна Шевченко, шаирнинъ къыз къардашы, Тарастан эки яш кичик. Ярина да крепостнойлыкъ къурумынынъ къурбаны олды.

«АРБИЙ ДАВА ВЕ ЭМ ДЖЕНКЛЕР ОЛГЪАН ЭДИ...» (с. 207)

¹ *Галаганлар* – къадимий украин помещиклерининъ сюлялеси. Григорий Павлович Галаган (1819 – 1888) Шевченконы таный эди.

² *Киселлер* – къадимий украин сюлялеси. Адам Кисель украин халкъы Польшагъа къаршы дженклешкенде (1648 – 1654) душман тарафына кече ве къыралгъа хызмет эте.

СЕСТРИ (стор. 204)

¹ *Сестра* – Ярина Григорівна Шевченко, за чоловіком Бойко, рідна сестра поета, молодша на два роки, вірна товаришка його дитячих літ. Приязнь між ними тривала протягом цілого життя поета. Доля її, кріпачки та ще й за чоловіком п'яницею, була дуже тяжка..

“БУВАЛИ ВОЙНИ Й ВІЙСЬКОВІЇ СВАРИ...” (стор. 206)

¹ *Галагани* – давній рід українських старшин-поміщиків. Григорій Павлович Галаган (1819-1888) був знайомий з Шевченком.

² *Киселі* – давній український шляхетський рід. Адам Кисіль під час визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі (1649-1654), зрадивши народ, був на службі у короля.

³ *Кочубеї* – давній рід українських старшин-поміщиків. З офіцером Петром Аркадійовичем Кочубеєм був знайомий Шевченко.

⁴ *Нагаї* – Нагай або Ногай – хан Золотої Орди, татарський полководець XVIII ст., що відзначився своєю жорстокістю.

³ *Кочубей* – къадимий украин помещиклерининъ сюлялеси. Шевченко субай Петр Аркадьевич Кочубейни шахсен таный эди.

⁴ *Ногъай* – Алтын Ордунынъ ханы, татар сераскери.

Алфавітний покажчик творів Т.Г. Шевченка

«Бували війни й військові свари...»...206

«Вітер з гаєм розмовляє...»...128

«В неволі, в самоті немає...»...196

Доля...202

Заповіт...178

І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не
в Україні моє дружнєє посланіє...152

Кавказ...136

Катерина...57

Маленькій Мар'яні...172

«Минають дні, минають ночі...»...174

«Не женися на багатій...»...134

«Не молилася за мене...»...198

«Не так тії вороги...»...192

«Ой гляну я, подивлюся...»...180

«Ой люлі, люлі, моя дитино...»...194

«Породила мене мати...»...182

Розрита могила...130

Т.Г. Шевченко эсерлерининъ элифбели косътергичи

«Авеленип рузгяр эсе...»...129

«Айя, айя, меним баврум...»...195

«Анавы эвде яшагъан ким?»...187

«Арбий дава ве эм дженклер олгъан эди...»...207

«Бай кызына эвленме...»...135

Васиет...179

«Гъарип анам меним ичюн...»...199

Кавказ...137

Катерина...57

Кече кунълер, кече геджелер...175

Кичкене Марьянагъа...173

«Козъ ташлардым, ой, бакъардым...»...181

Къыз къардашыма...205

«Мени анам догъурды...»...183

«Ойле душман ола ки...»...193

Сельби...111

Талий...203

Тоналгъан къабир...131

Тюшюндже...55

Тополя...110

«У тієї Катерини...»...186

Тексти друкуються за виданням: Т.Г. Шевченко. Повна збірка творів в трьох томах. Київ. 1949. Державне видавництво художньої літератури. Також використані окремі тексти, перекладені кримськотатарською мовою за виданням «Т.Г. Шевченко: «Сайлама шиирлери» [Вибрані вірші], Сімферополь, 1940 р. – Кримдержвидав.

Украинада ве Украинанынъ тышында мерхум олгъан, яшаяткъан ве даа догъмагъан саметдешлериме меним достане селямым...153

«Эсаретте янгъыз къалдым...»...197

*Шиирлерининъ астында
къырымтатар тилинде
берильген ихтар ве изаатларны
Ю. Къандым азырлады.*

Метинлер «Т.Г. Шевченко: Эсерлерининъ 3 томдан ибарет толу топламы»ндан (Киев, 1949 с. – Девлет бедий эдебият нешрияты) алынып дердж этиле, бунынъ киби де, базы метинлер къырымтатар тилинде нешир олунгъан «Т.Г. Шевченко: «Сайлама шиирлери» (Симферополь, 1940 с., Къырымдевнешир) китабындан алынды.

ЗМІСТ

Проф. О.І. Губар. *Обнімітесь, брати мої...*6

*Думка...*54

*Катерина...*56

*Тополя...*110

«Вітер з гаєм розмовляє...»...128

*Розрита могила...*130

«Не женися на багатій...»...134

*Кавказ...*136

*І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм
в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє...*152

*Маленькій Мар'яні...*172

«Минають дні, минають ночі...»...174

*Заповіт...*178

«Ой гляну я, подивлюся...»...180

«Породила мене мати...»...182

«У тієї Катерини...»...186

«Не так тії вороги...»...192

«Ой люлі, люлі, моя дитино...»...194

«В неволі, в самоті немає...»...196

«Не молилася за мене...»...198

*Доля...*202

*Сестрі...*204

«Бували війни й військові свари...»...206

*Примітки...*208

*Алфавітний покажчик творів Т.Г. Шевченка...*218

МУНДЕРИДЖЕ

Проф. А.И. Губарь. *Къучакълашынъ, меним къардашларым...*7

Тюшюндже. Терджиме эткен А. Велиев...55

Катерина. Терджиме эткен Ш. Селим...57

Сельби. Терджиме эткен О. Амит...111

«Авеленип рузгяр эсе...» Терджиме эткен Ю. Къандым...129

Тоналгъан къабир. Терджиме эткен Ю. Къандым...131

«Бай къызына эвленме...» Терджиме эткен А. Велиев...135

Кавказ. Терджиме эткен Ю. Къандым...137

Украинада ве Украинанынъ тышында мерхум олгъан, яшаяткъан ве даа догъмагъан семетдешлериме меним достане селямым.

Терджиме эткен Ю. Къандым...153

Кичкене Марьянагъа. Терджиме эткен Ю. Къандым...173

Кече кунълер, кече геджелер. Терджиме эткен Ю. Къандым...175

Васиет. Терджиме эткен А. Алим...179

«Козъ ташлардым, ой, бакъардым...» Терджиме эткен И. Абдураман...181

«Мени анам догъурды...» Терджиме эткен А. Велиев...183

«Анавы эвде яшагъан ким?» Терджиме эткен Ибр. Бахшиш. 187

«Ойле душман ола ки...» Терджиме эткен И. Абдураман...193

«Айя, айя, меним баврум...» Терджиме эткен Ибр. Бахшиш...195

«Эсаретте янъгъыз къалдым...» Терджиме эткен З. Келямов...197

«Гъарип анам меним ичюн...» Терджиме эткен Г. Мухамедова...199

Талий. Терджиме эткен М. Сулейман...203

Къыз къардашыма. Терджиме эткен Ш. Алядин...205

«Арбий дава ве эм дженклер олгъан эди...»

Терджиме эткен Ю. Темиркъая...207

Ихтарлар...209

Т.Г. Шевченко эсерлерининъ элифбели косьтергичи...219

Далекий і близький Шевченко

Узакъ ве якъын Шевченко

Переклади вибраних творів Т. Шевченка
кримськотатарською мовою

Упорядник В.М. Басиров

Передмова кандидата філологічних наук,
професора О.І. Губаря

Редактор кримськотатарських текстів Ю.У. Кандим
Технічний редактор В.С. Басирова

Коректор українських текстів Н.В. Борисова
Коректор кримськотатарських текстів С.Х. Кандимова

Підписано до друку 11.09. 99.

Формат 70×84¹/₁₆.

Гарнітура Antiqua.

Наклад 1000 прим.

Замовлення № 77

Спільне видання фірми «Журнал «ДОЛЯ»

та кримськотатарського ПЕН-клубу:

95022, АР Крим, м. Сімферополь, вул. Виноградна, 22.

Віддруковано з готових фотоформ в АП «Дніпропетровська книжкова друкарня»:
м. Дніпропетровськ, вул. Горького, 20

800

5

